

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΕΤΟΣ Α΄

30 ΜΑΙΟΥ 1877

ΤΕΥΧΟΣ 5

ΠΕΡΙ ΝΕΩΤΕΡΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΟΙΗΣΕΩΣ

ΚΑΙ ΙΔΙΩΣ

ΠΕΡΙ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΖΑΛΟΚΩΞΙΤΑ *

Κύριοι,

"Ατοπος ἴσως καὶ ἀκαιρος, πιθανώτατα δὲ καὶ ἀδικαιολόγητος πάντη — τίς οἶδε! — θέλει φανῆ εἰς πολλοὺς ἐξ ὑμῶν ὁ ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου περὶ ἑλληνος ποιητοῦ καὶ ἐλληνικῆς ποιήσεως λόγος, μετὰ τὸ χθὲς μόλις ἀντηγήσαν ἐντεῦθεν, καὶ ἔναυλον βεβαίως ἔτι διαμῆνον, γενικὸν ἐκεῖνο καὶ φοβερὸν ἀνέθεμα κατὰ τῆς νέας ἐλληνικῆς ποιήσεως, ὅπερ μετὰ τοσαύτης ἐκαρύκυσεν εὐφυολογίας ὁ εἰσηγητὴς τῆς κρίσεως τοῦ δραματικοῦ διαγωνισμοῦ τοῦ ἡμετέρου συλλόγου, καὶ ὅπερ τοσοῦτον ἴσως εὐαρέστως ἤχησεν εἰς τὰ ὦτα τῶν εἴτε ἐξ ἀγνοίας εἴτε ἐκ προθέσεως ἐτοιμῶν νεκροπομπῶν τῆς νεκρᾶς ἡμῶν φιλολογίας. — «Πῶς;» θέλουσιν ἴσως ἀπορήσει καθ' ἑαυτοὺς πολλοὶ ἐξ ὑμῶν· «ἡμεῖς ἠκούσαμεν χθὲς, ὅτι ὄχι μόνον δὲν ὑπάρχει, ἀλλ' οὐδὲ δύναται καὶ νὰ ὑπάρξῃ νεοελληνικὴ ποίησις· καὶ παρέρχεται οὐ σήμερον εἰς μέσον ἡμῶν, πρὶν ἢ καὶ ἔτι ἀπηχῆσθαι ἢ τοσοῦτον εὐφυῆς ἐκείνη προγραφή, πρὶν ἢ πῶς λησμονηθῇ τὸ φοβερὸν ἐκεῖνο *Lasciate ogni speranza*, καὶ τολμᾶς νὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ, λέγων περὶ ποιήσεως ἐλληνικῆς καὶ περὶ ἑλληνος ποιητοῦ;

'Ἀληθῶς, κύριοι· τόλμη βεβαίως καὶ τόλμη μεγάλη ἀπαιτεῖται, ὅπως λαλήσῃ τις πλεον πρὸς ὑμᾶς περὶ ποιητικῆς παραγωγῆς τῆς νέας Ἑλλάδος, μεθ' ὅσα πρὸ ὀλίγων μόλις ἡμερῶν ἠκούσατε ἐν τῇ αἰθούσῃ ταύτῃ, μεθ' ὅσα πολλοὶ ἐξ ὑμῶν ἴσως, ἀν μὴ πάντες, ἐπιστεύσατε περὶ τῆς πάντελούς ποιητικῆς στείρωσεως τῆς νέας ἐλληνικῆς γενεᾶς. Τοσοῦτον εὐπρόσωπος ὑπῆρξεν ἡ προγραφή, τοσοῦτον πείθουσα καὶ παρασύρουσα ἢ ἐτυμχοροία, τοσοῦτον

* Ἀπηγγέλθη ἐν τῷ Συλλόγῳ τὴν 22 Ἀπριλίου 1877.

οὔτε τυχαία ἐξ ἑαυτῶν οὔτε προσοχῆς ἀνάξια ὡς ἐκ τῆς κλήσεώς των τὰ ἐξευεγκλόντα αὐτὴν δικαστικά χεῖλη.

Ἡ τόλμη ὅμως αὐτὴ εἶνε καθῆκον ἐπιτακτικῶς ἐπιβαλλόμενον εἰς τὸν ἔχοντα τὴν τιμὴν νὰ ἀποτείνῃ τὴν στιγμὴν ταύτην πρὸς ὑμᾶς τὸν λόγον. Ὁ τσοάκις ἄλλοτε ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου ἀσχολήσας τὴν εὐμενῆ ὑμῶν προσοχὴν περὶ τὴν νεωτέραν ἑλληνικὴν ποιήσιν, ὁ τσοάκις ἐπικαλεσάμενος τὴν συμπάθειαν τῆς ὑμετέρας μνήμης ὑπὲρ τῶν ἀποικομένων ἀηδόνων τοῦ νέου ἑλληνικοῦ Παρνασσού, ὁ συμμελετήσας μεθ' ὑμῶν, ἐν ὄρα εὐαρέστου λήθης τῆς κύκλω ἡμῶν ἀμούσου τύρβης, τὰ ἔργα τῶν νέων Ἑλλήνων ποιητῶν, καὶ μετ' ἐθνικῆς ὑπερφανείας ἀναφυσήσας τὸν ἐν αὐτοῖς ποιητικῶν σπινθῆρα, νομίζει καὶ σήμερον ὅτι ἱερὸν ἔχει καθῆκον νὰ ἀποδείξῃ ὑμῖν, ὅτι οὔτε αὐτὸς ἐφαντασιοκόπει λαλῶν, οὔτε ὑμεῖς φαντασμαγορίας ἠεροῦσθε ἀκούοντες περὶ ἑλληνικῆς ποιήσεως· χρέος δ' αὐτοῦ ἀπαράβατον φρονεῖ νὰ δικαιολογηθῆ πρὸς ὑμᾶς οὐ μόνον διὰ λόγων, ἀλλὰ καὶ διὰ πραγμάτων, καὶ νὰ σᾶς πείσῃ ὅτι δὲν υπέκλεπτε ταχυδακτυλουργῶν τὴν ὑμετέραν προσοχὴν, οὔτε περὶ ἀνυπάρκτων διελέγετο, οὔτ' ἐμυθολόγει περὶ νέας ἑλληνικῆς ποιήσεως, οὔτε, κριτικᾶς μελέτας ἐπαγγελόμενος, ἠνθίζεν ἐγκωμιαστικῶς τὸν λόγον, οἷον εὖνους τις ἐπικηδεῖας πανηγυριστῆς ἢ ἐγκαθβέτος μετριοτήτων ἐπαινήτης.

Δὲν ὑπάρχει ποιήσις ἐν τῇ νεωτέρᾳ Ἑλλάδι, οὔτε σκιὰ οὔτε ἔχνος ποιήσεως, — ἠκούσατε ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου πρὸ ὀλίγων μόλις ἑβδομαδῶν· «δὲν ὑπάρχει οὔτε δύναται νὰ ὑπάρξῃ ποιήσις ἐν αὐτῇ», διότι: «ποιητῆς — σᾶς εἶπον — ἀδύνατον εἶνε νὰ γεννηθῇ καὶ νὰ ὑπάρξῃ ἐκτὸς μιᾶς οἰκισθῆποτε περιφρούσης αὐτὸν ποιητικῆς ἀτμοσφαιρας», διότι τοιαύτη ἀτμοσφαῖρα ποιητικὴ δὲν ὑπάρχει ἐν Ἑλλάδι, διότι ἡ Ἑλλὰς εἶνε ξένη τοῦ βασιανίζοντος σήμερον τὰ λοιπὰ ἔθνη πνευματικοῦ σάλου, διότι ἡ Ἑλλὰς δὲν νοσεῖ τὴν νόσον τοῦ αἰῶνος, τοῦτέστιν ἔλλειψιν καὶ δίψαν ἰδανικοῦ. — Τοιαῦτα εἶσιν ἐν συνόψει, ἀλλ' αὐταῖς ὅμως λέξεσιν, αἱ συνθηματικαὶ καὶ πῶς ἀόριστοι φράσεις, δι' ὧν, δίκην παπικοῦ ἀφορισμοῦ, προσγράφη μετὰ πολλῆς τῆς αὐταρκειᾶς καὶ ἀπὸ καθέδρας οὕτως εἶπεν, σύσσωμος ἡ ποιητικὴ παραγωγικότης τῆς νέας Ἑλλάδος, ἀπεφυσήθη δὲ παντελῶς καὶ ἐξηνεμάθη πᾶσα καὶ τοῦ μέλλοντος αὐτοῦ ποιητικῆ ἔλπίς.

Δὲν ἀνήκει βεβαίως εἰς ἐμὲ νὰ ὑπερασπίσω κατὰ τῆς γενικῆς ταύτης καὶ συλλήβδην ἐκφερομένης καταδικῆς πάντας τοὺς ἀπὸ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος γράψαντας ἐν αὐτῇ στίχους ἢ ποιήματα, οὔτε ὑπὲρ πάντων αὐτῶν νὰ διεκδικήσω τὸ ποιητικὸν δῖπλωμα. Ἐγὼ πρῶτος ἀναγνωρίζω, καὶ πολυλάκις ἀπὸ τε τοῦ βήματος τούτου λαλῶν καὶ δημοσίᾳ γράφων, ὑπέδειξα τὸ ἔωλον καὶ πεζὸν πολλῶν ἐκ τῶν ποιητικοφανῶν προϊόντων τῆς νεωτέρας ἡμῶν φιλολογίας. Μαγίστη ὅμως ὑπάρχει διάστασις μεταξὺ τοιαύτης τινὸς ἐπὶ μέρους κατακρίσεως καὶ τῆς γενικῆς καὶ ἀνεξετάστου ἀρνήσεως πάσης

ποιητικότητος ἐν Ἑλλάδι· εἶτι δὲ μείζων ἢ ἀπὸ τῆς τοιαύτης καταδικῆς ἀπόστασις τοῦ θεμελιούντος δῆθεν αὐτὴν ἀξιώματος, ὅτι οὔτε ὑπάρχει οὔτε δύναται νὰ ὑπάρξῃ ποιήσις ἐν Ἑλλάδι, διότι δὲν ὑπάρχει ἐν αὐτῇ ποιητικὴ ἀτμοσφαῖρα.

Δὲν θέλω νὰ ἐπιμείνω οὔτε ἐπιμένω εἰς τὴν φρασεολογικὴν τῆς καταδικῆς ταύτης διατύπωσιν, καὶ τοι—ἐξομολογοῦμαι ταπεινῶς, —οὔτε τὴν περιφρούσαν ἀτμοσφαῖραν εὐκόλως ἐννοῶ, οὔτε βλέπω τὸν βασιανίζοντα τὰ λοιπὰ ἔθνη πνευματικὸν σάλου, οὔτε γνωρίζω, ἢ ἤκουσά ποτε ὡς κοινωνικὴν νόσον τὴν ἔλλειψιν καὶ δίψαν ἰδανικοῦ, οὔτε ἐννοῶ πῶς ἐκ νόσου οἰκισθῆποτε δύναται νὰ προσέλθῃ ποιήσις ἀξία τοῦ ὀνόματος, καὶ πῶς μάλιστα πρὸς παραγωγὴν ποιήσεως ἀπαιτεῖται οὐχὶ ὑπαρκτὸς ἀλλ' ἔλλειψις ἰδανικοῦ. Δὲν ἐπιμένω δὲ εἰς ἐξονύχισιν τῶν λεπτομερειῶν τούτων, διότι ὑποθέτω ὅτι πᾶσαι αὐταὶ αἱ εἴηχοι φράσεις συνεφορήθησαν ἀπλῶς εἰς διακόσμησιν καὶ πρόχειρον συνθηματικὴν ὑποστήριξιν τῆς φοβερᾶς ἐκείνης θανατικῆς καταδικῆς, ἣτις ἀγνωστῶς ἀληθῶς πόνθεν καὶ πρὸς τίνα σκοπὸν ἐξηνέχθη κατὰ πάσης ὁμοῦ τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς ποιήσεως, ὑπ' ἀνδρὸς μὲν εὐφροδῆς, στηριχθεῖσα ὅμως καὶ θεμελιωθεῖσα ἐπὶ ἀξιώματος αἰωρουμένου ἐν τῷ κενῷ καὶ στερουμένου παντός ἱστορικοῦ τε καὶ κριτικοῦ θεμελίου.

Θέλω ἀρκεσθῆ, κύριοι, εἰς τὴν οὐσίαν μόνον καὶ τὴν καθ' αὐτὸ ἔννοιαν τῆς φράσεως ἐκείνης, καὶ θέλω παρακαλέσει ὑμᾶς νὰ μοι παράσχῃτε στιγμῶν ὀλίγων εὐμενῆ προσοχὴν, ὅπως δι' ὀλίγων ἀποδείξω, ὅτι τὸ δῆθεν ἀξίωμα ἐκεῖνο: «Δὲν εἶνε δυνατόν νὰ γεννηθῇ ποιητῆς ἐν μὴ ποιητικῇ ἀτμοσφαιρᾷ» εἶνε ψευδὲς ἀξίωμα, ὡς ψευδὴς ἐπίσης εἶνε ὁ ἰσχυρισμὸς, ὅτι ἐν τῇ σημερινῇ Ἑλλάδι δὲν ὑπάρχει ποιητικὴ ἀτμοσφαῖρα.

Οὐδέποτε ἴσως, ἀπὸ τῶν ἀρχαίων μέχρι τῶν νεωτάτων φιλοσόφων καὶ κριτικῶν, ἐξηνέχθη ἐπαναστατικώτερον κατὰ τῶν ἀναλλοιώτων θεσμῶν τῆς αἰσθητικῆς ἐπιστήμης ἀρχή, ἢ τὸ παράδοξον τοῦτο, ὅτι ἀναγκαῖα καὶ ἀπαράιτητος μήτηρ τοῦ ποιητοῦ εἶνε ποιητικὴ τις ἀτμοσφαῖρα, ὅτι ἡ ποιητικὴ μεγαλοφυΐα ἢ τὸ ποιητικὸν τάλαντον δὲν εἶνε ἐγγενὴ ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ποιητοῦ, καὶ οἶνε μέρις τις τοῦ θείου καὶ αἰωνίου πνεύματος, ἀλλ' ἀποτέλεσμα ξένης καὶ ἐξωτερικῆς ἐπιδράσεως, φύτρα σπόρου κοινωνικοῦ, ἀντήχησις, οὕτως εἶπεν, τοιοῦτου ἢ τοιοῦτου κοινωνικοῦ σάλου. Πάντες δὲ τούναντιον οἱ περὶ τὴν αἰσθητικὴν ἐπιστήμην ἀσχοληθέντες, πάντες οἱ περὶ τέχνης καὶ καλοῦ φιλοσοφῆσαντες ὁμοφώνως παραδέχονται, ὅτι πρῶτον καὶ κύριον τοῦ ποιητοῦ προσὸν εἶνε ἡ ἐμπνευσις, ὁ ἐγγενὴς ἐκεῖνος σπινθῆρ, οὗτινος ἀνομοίως ἔλαχον παρὰ τῆς φύσεως οἱ θνητοί, ἢ μυστηριώδης ἐκείνη καὶ ἀνεξήγητος δύναμις τοῦ αἰσθάνεσθαι ὅ,τι πάντες αἰσθάνονται, τοῦ ἐκπροσωπεῖν πᾶσαν ἀνθρωπίνην καρδίαν καὶ ἀνταποδίδειν ὅ,τι αἰσθάνονται μὲν ἴσως, ἀλλ' ἀδυνατοῦσι καὶ νὰ ἐκφράσωσιν οἱ πολλοί. Ὅπως δῆποτε δὲ καὶ ἀν κληθῆ ἢ μυστηριώδης αὕτη δύναμις, εἴτε Μοῦσα ὀνομασθῆ, ἢ ἐμπνευσις, ἢ ἐνθουσιασμός, εἴτε ἀπο-

κάλυψις ἢ θεία χάρις, βέβαιον εἶνε πάντοτε καὶ πάσης συζητήσεως ὑπέρτερον, ὅτι ἢ κατ' ἐξοχὴν ὑποκειμενικὴ τῶν ὡραίων τεχνῶν, ἢ ποιήσις, ἔδραν αὐτῆς ἔχει καὶ πηγὴν τὴν ψυχὴν καὶ τὴν καρδίαν τοῦ ποιητοῦ, μᾶτλην δὲ ἤθελε ζητῆσαι αὐτὴν ἔξωθεν ὁ ἔσωθεν πτωχός, καὶ μᾶτλην ἤθελε μοχθήσει ἀντλῶν ποιητικῶς ἐμπνεύσεις ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου ὃ ἔχων περὶ τὴν διάνοιαν, χαμαιπετῆ τὴν φαντασίαν, τὴν καρδίαν ῥιγοῦσαν ἐκ ποιητικῆς ἀναμιμίας, καὶ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ταπεινὴν ἐκ φύσεως καὶ κοινήν.

Ὡραὶς ἴσως ὀλοκλήρους ἠδυνάμην, κύριοι, νὰ ἀπασχολήσω ὑμᾶς, μαρτύρια τῶν λόγων μου ἐπικαλούμενος, καὶ παραθέσεις ἐκ τε τῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων ὁρμαθίζων εἰς ὑποστήριξιν αὐτῶν. Θέλω ὁμῶς ἀρκεσθῆ εἰς δύο μόνους ἀλλὰ μεγάλους τῆς ἀρχαιότητος ἄνδρας, εἰς τοὺς γίγαντας ἐκείνους τῆς φιλοσοφίας, οἵτινες καὶ σήμερον ἔτι, μετὰ χιλιετηρίδων πάροδον, ἀποτελοῦσι τοὺς δύο πόλους τοῦ ἄξονος, περὶ ὃν ἐξακολουθεῖ στρεφόμενη ἡ νεωτέρα φιλοσοφικὴ ἐπιστήμη, εἰς τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἀριστοτέλη.

Ὁ μέγας τοῦ Σωκράτους μαθητῆς, ὁ προγράψας ἐκ τῆς ἰδανικῆς του Πολιτείας τοὺς ποιητάς, ὡς ὄντα ἀνωφελῆ καὶ ἐπικίνδυνα, δὲν ἐδίστασεν ὁμῶς νὰ ὀνομάσῃ αὐτοὺς θείους¹. Δὲν ποιοῦσι, λέγει, οἱ ποιηταὶ «σοφία, ἀλλὰ φύσει τιμὴ καὶ ἐνθουσιάζοντες, ὥσπερ οἱ θεομάντιες καὶ οἱ χρησμοφδοί»². Θεία, κατ' αὐτὸν μανία καὶ Μουσῶν κατοικωγῆ, ὡς τὴν ἀποκαλεῖ, εἶνε τῆς ποιήσεως παραγωγός, καταλαμβάνουσα ἀπαλὴν καὶ ἀβατον ψυχὴν, ἐγείρουσα καὶ ἐκβακχεύουσα αὐτὴν³ καὶ ματαιοπονοῦντα κηρύττει ἐκεῖνον, ὅστις ἀνευ ματίας Μουσῶν ἐπὶ ποιητικῶς θύρας ἀφίκεται⁴. Αεπτομερέστερον δὲ, καὶ μετὰ τῆς ἀμυμῆτου ἐκείνης διαλεκτικῆς χάριτος, ἥτις ἰδιάζει αὐτῷ, λαλεῖ περὶ τοῦ πράγματος ὁ Πλάτων ἐν Ἰωνί⁴. Θεία, λέγει, δύναμις, κινεῖ τοὺς ποιητάς, ὥσπερ ἐν τῇ λίθῳ, ἣν Εὐριπίδης μὲν Μαγνητὴν ὀνόμασεν, οἱ δὲ πολλοὶ Ἡρακλειαν⁵ καὶ γὰρ αὕτη ἡ λίθος οὐ μόνον αὐτοὺς τοὺς δακτυλίους ἄγει τοὺς σιδηροὺς, ἀλλὰ καὶ δύναμιν ἐντίθησι τοῖς δακτυλίοις, ὥστ' αὐτὸ δύνασθαι ταῦτόν τοῦτο ποιεῖν, ὥσπερ ἡ λίθος, ἄλλους ἄγειν δακτυλίους, ὥστ' ἐνίοτε ὁρμαθὸς μακρὸς πᾶν σιδηρίων καὶ δακτυλίων ἐξ ἀλλήλων ἤρτηται⁶ πᾶσι δὲ τούτοις ἐξ ἐκείνης τῆς λίθου ἢ δύναμις ἀνήρτηται. Οὕτω δὲ καὶ ἡ Μοῦσα ἐνθέου μὲν ποιεῖ αὐτὴ, διὰ δὲ τῶν ἐνθέων τούτων ἄλλων ἐνθουσιάζοντων ὁρμαθὸς ἐξαετᾶται. «Εὐστοχωτάτη ἀληθῶς εἰκὼν τῆς ἐπὶ τοὺς πολλοὺς ἐπιδράσεως τῶν ποιητῶν, καὶ ἀπροσμάχητος ἀναίρεσις τῆς ψευδοῦς ἐκείνης θεωρίας, ὅτι αἱ κοινωνίαι τούναντιον γεννῶσι καὶ διαμορφοῦσι τοιοῦτους ἢ τοιοῦτους τοὺς ποιητάς. Ἄλλ' ἄς μὴ διακόψωμεν τὸν Πλάτωνα: «Πάντες, ἐξακολουθεῖ, οἵτε τῶν ἐπῶν ποιηταὶ οἱ ἀγαθοὶ οὐκ ἐκ τέχνης ἀλλ' ἐνθεοὶ ὄντες καὶ κατεχόμενοι πάντα ταῦτα τὰ καλὰ λέγουσι ποιήματα, καὶ οἱ μελοποιοὶ οἱ ἀγαθοὶ ὡσαύτως, ὥσπερ οἱ κορυθαντιῶντες οὐκ ἐμφρονες ὄντες ὁρχοῦνται, οὕτω καὶ οἱ μελοποιοὶ οὐκ ἐμφρονες ὄντες τὰ καλὰ μέλη

ταῦτα ποιοῦσιν, ἀλλ' ἐπειδὴν ἐμβῶσιν εἰς τὴν ἀρμονίαν καὶ εἰς τὸν ῥυθμὸν καὶ βακχεύουσι καὶ κατεχόμενοι, ὥσπερ αἱ βᾶκχαι ἀρῶνται ἐκ τῶν ποταμῶν μέλι καὶ γάλα κατεχόμεναι, ἐμφρονες δὲ οὐσαὶ οὐ, καὶ τῶν μελοποιῶν ἡ ψυχὴ τοῦτο ἐργάζεται, ὥσπερ αὐτοὶ λέγουσι⁷ λέγουσι γὰρ δῆπουθεν πρὸς ἡμᾶς οἱ ποιηταὶ, ὅτι ἀπὸ κρητῶν μελιρῥύτων ἐκ Μουσῶν κήπων τινῶν καὶ ναπῶν δρεπόμενοι τὰ μέλη ἡμῖν φέρουσιν ὥσπερ αἱ μέλιται, καὶ αὐτοὶ οὕτω πετόμενοι⁸ καὶ ἀληθῆ λέγουσι⁹ καῦρον γὰρ χρῆμα ποιητῆς ἐστὶ καὶ πτηνὸν καὶ ἱερὸν, καὶ οὐ πρότερον οἶός τε ποιεῖν, πρὶν ἂν ἐνθεός τε γένηται καὶ ἐκφρων καὶ ὁ νοῦς μηκέτι ἐν αὐτῷ ἐνῆ¹⁰ ἕως δ' ἂν τοῦτ' ἔχη τὸ κτήμα, ἀδύνατος πᾶς ποιεῖν ἐστὶν ἄνθρωπος καὶ χρησμοφδεῖν. . . . Διὰ ταῦτα δὲ ὁ θεός, ἐξαιρούμενος τούτων τὸν νοῦν, τούτοις χρῆται ὑπηρεταῖς καὶ τοῖς χρησμοφδοῖς καὶ τοῖς μάντεσι τοῖς θείοις, ἵνα ἡμεῖς οἱ ἀκούοντες εἰδῶμεν, ὅτι οὐχ οὗτοί εἰσιν οἱ ταῦτα λέγοντες οὕτω πολλοῦ ἄξια, οἷς νοῦς μὴ πάρεστιν, ἀλλ' ὁ θεός αὐτὸς ἐστὶν ὁ λέγων, διὰ τούτων δὲ φθέγγεται πρὸς ἡμᾶς. Μέγιστον δὲ τεκμήριον τῷ λόγῳ Τύνιχος ὁ Ἀκλιδεύς, ὃς ἄλλο μὲν οὐδὲν πάποτε¹¹ ἐποίησε ποίημα, ὅτου τις ἂν ἀξιώσειε μνησθῆναι, τὸν δὲ παῖωνα, ὃν πάντες ἄδουσι, σχεδὸν τι πάντων μελῶν κάλλιστον, ἀτεχνῶς, ὥσπερ αὐτὸς λέγει, εὐρημά τι Μοισᾶν. Ἐν τούτῳ γὰρ δὴ μάλιστα μοι δοκεῖ ὁ θεός ἐνδείξασθαι ἡμῖν, ἵνα μὴ δισταζώμεν, ὅτι οὐκ ἀνθρώπινα ἐστὶ τὰ καλὰ ταῦτα ποιήματα οὐδὲ ἀνθρώπων, ἀλλὰ θεῶν καὶ θεῶν, οἱ δὲ ποιηταὶ οὐδὲν ἀλλ' ἢ ἐρμηνεῖς εἰσι τῶν θεῶν.»

Ὁ θεός λοιπὸν γενεᾷ καὶ ὁ θεός ἐμπνέει τοὺς ποιητάς, κατὰ τὸν Πλάτωνα, οὐχὶ δὲ ἡ τοιαύτη ἢ τοιαύτη κοινωνία, οὔτε ἡ ἄλλη ἄλλως καὶ ἀλαχοῦ ἀτμοσφαῖρα αὐτῆς. Ἐνθεον τὸν ποιητὴν ἀνακηρύττει ὁ ἀθηναῖος φιλόσοφος, ἔνθεον δ' ἐπίσης τὴν ποίησιν ὁ σταγειρίτης Ἀριστοτέλης¹. Ἄς ἐκλάβωσι τὸν θεὸν τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους ὅπως θέλωσιν οἱ ἀνθρωπινώτερα τὰ πάντα ἐκλαμβάνοντες, ἄς ὑπολάβωσι τὴν ἐνθεον μανίαν ὅπως ἀρέσκωνται, ἄς ἐννοήσωσιν ὡς Μοῦσαν ὅ,τι ἂν προαιρῶνται² δὲν θὰ κατορθώσωσιν ὁμῶς οὔτε δύναται νὰ ἐννοήσωσιν ὑπὸ πάντα ταῦτα ποιητικὴν τινὰ κοινωνικὴν ἀτμοσφαῖραν, δηλαδὴ ἐπίδρασιν ἀνθρώπων ἐπ' ἀνθρώπους, ἐπιρροὴν περιστάσεων καὶ γεγονότων καθημερινῶν καὶ ἀνθρωπίνων. Ταῦτα μὲν ἀνθρώπινα καὶ ἀνθρώπων, λέγει ὁ Πλάτων, ἢ δὲ πῶσις θεία καὶ θεῶν. Τὸ θεῖον δὲ τοῦτο τῆς ποιήσεως³ εἶνε αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ ἐκ τῆς ἀενάου ἐστίας τοῦ θεοῦ πυρός καὶ φωτὸς ἐκπεμπόμενος σπινθῆρ καὶ θεία ἐμπνεῦσει καταβαλίων καὶ κατασκητῶν ἐν ἐκλεκτῇ καὶ προνομιοῦχῳ ἀνθρωπίνῃ καρδίᾳ. Δὲν εἶνε ἐπίδρασις τῆς ἔξωθεν κοινωνίας, τῆς χαμαιζήλου συνήθως καὶ χαμαιπετοῦς, τῆς περὶ καὶ πλήρους ἀδυναμιῶν καὶ ἐλαττωμάτων. Δὲν δημιουργεῖ οὔτε πλάττει ποιητάς οἰαδῆποτε κοινωνία, οἰονεὶ θέρμη τις ὑελοστεγῆς, διότι οἱ ποιηταὶ δὲν εἶνε τεχνητὰ προϊόντα ὑελοφράκτων φυτοκομείων⁴ διότι ὁ ποιη-

1 Ῥητορ. Γ', 7.

1 Μένων, 99.—2 Ἀπολογ. 22.—3 Φαῖδρ. 245.—4 533, 535.

της γεννᾶται ἀλλὰ δὲν γίνεται, nascitur non fit, ὡς ἔλεγε παραδόξως ὁ ἐν τοιαύτῃ τινὶ ποιητικῇ δῆθεν ἀτμοσφαίρᾳ τεχθεὶς, ἀλλ' οὐδέποτε ἐν τούτοις ἀληθῆς ποιητὴς γενόμενος, 'Οράτιος' διότι οὐδεὶς ποτε γίνεται ποιητὴς, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ποιητικωτάτῃ γεννηθεὶς κοινωνία,

S' il ne sent point du ciel l' influence secrète,
Si son astre en naissant ne l' a formé poète,

ὡς λέγει ὁ ἐν ὁμοίᾳ γεννηθεὶς ἀτμοσφαίρᾳ, ἀλλὰ κριτικὸς μᾶλλον ἢ ποιητὴς γενόμενος Boileau.

Τὸ ἀμετάπτωτον τοῦτο καὶ ἀναλλοίωτον ἀξίωμα ἀνωμολόγησαν καὶ ἀνεκλήρυξαν πάντες οἱ τῶν νεωτέρων χρόνων αἰσθητικοὶ φιλόσοφοι καὶ κριτικοὶ, μικροὶ καὶ μεγάλοι, μᾶλλον ἢ ἥττον διάσημοι, ὀλοκλήρους δὲ ὥρας ἠδυνάμην ν' ἀπασχολήσω ὑμᾶς, ἀναγινώσκων ποῖα καὶ πόσα εἶπον ὁ Fichte καὶ ὁ Hegel, ὁ Carrière καὶ ὁ Fischer, ὁ Lénéque καὶ εἴτις ἄλλος, πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἐνδιαθέτου καὶ ψυχικῆς πηγῆς τῆς ποιητικῆς εὐφυΐας. Οὐδεὶς αὐτῶν ἐφαντάσθη ποτὲ οὔτε ἦτο δυνατόν νὰ φαντασθῇ, ὅτι αἱ κοινωνίαι γεννῶσι τοὺς ἀληθεῖς ποιητὰς, ὅπως οἱ καστανεῶνες τοὺς ἀμανίτας μετὰ τὰς βροχὰς τοῦ φθινοπώρου.

Παρορμῆς ἴσως ἐνίοτε εἰς ποιητικὴν παραγωγὴν ἢ εὐνοῦς τῇ ποιήσει ἀτμοσφαῖρα, καὶ ἐνθαρρύνει εἰς ἄσμα φιλόμουσον κοινόν. Τοιαύτης ὅμως παρορμῆσεως ἀνάγκη ἔχουσιν οὐχὶ οἱ ἀληθεῖς ποιηταί, οἱ λαχόντες τὴν μαγνητικὴν ἐκείνην δύναμιν τοῦ Πλάτωνος καὶ αὐτομάτως αὐτὴν μεταδίδοντες, οἱ ψάλλοντες διότι οφείλουσι νὰ ψάλλωσιν, οἱ γράφοντες διότι ἀνάγκη αἰσθάνονται πρὸς τοῦτο ἐνδόμουχον' ἀλλὰ οἱ ποιηταὶ οἱ ψευδεῖς, οἱ μὴ γεννώμενοι καὶ ἀναπτυσσόμενοι ἐν ὑπαίθρῳ ἀλλ' ἐν ὑλοφράκτῳ φυτοκομείῳ, οἱ ποιοῦντες ἐπὶ σιοπῷ χειροκροτημάτων καὶ πάνηγυρισμῶν, οἱ ἀπαβλέποντες εἰς ἀμοιβὰς καὶ εἰς ἐκδότας, οἱ θέλοντες νὰ ἀργυροκοπήσωσι τὸ πεινχρόν αὐτῶν τάλαντον. Ἐκεῖνοι μὲν, οἱ ἀληθεῖς καὶ ἐξ ἐαυτῶν ποιηταί, ψάλλουσιν «ὡς Μοῦσ' ἐδίδαξες, Διὸς παῖς,» ὡς λέγει ὁ Ὅμηρος, διότι

est Deus in illis . . .

impetus hic sacrae semina mentis habet,

κατὰ τὸν Ὀβίδιον. Ἀδιαφοροῦσιν ἂν εἰς ποιητικὸν κοινὸν ἀποστίνονται, δὲν τοῖς μέλει ἂν θέλουσιν εὐφημηθῆ, καὶ λέγουσι βεβαίως, ὡς ὁ ψάλτης τοῦ Goethe:

Ich singe wie der Vogel singt
der in den Zweigen wohnt;
das Lied, das aus der Kehle dringt
ist Lohn, der reichlich lohnet.

τουτέστι:

Ψάλλω κ' ἐγὼ ὡς τὸ πτηνὸν
ψάλλει ἐντὸς τῶν κλάδων,
καὶ ἐπαθλὸν μου ἱκανὸν
τὸ ἄσμα ἔχω ἄδων.

Οἱ ἄλλοι δὲ, οἱ πρὸς τὰς διαθέσεις τῆς κύκλω κοινωνίας ἀρμόζοντες τὴν λῶραν των, οἱ ἄθλων γλιχόμενοι καὶ ἀμοιβῶν, οἱ ζητοῦντες νὰ θερμάνωσιν ἐξωθεν τὴν ψυχρὰν αὐτῶν καρδίαν, εἰσι ψευδεῖς καὶ κατὰ συνθήκην ποιηταί' καὶ ἢ θωπεύουσιν ἀναγκάως ἵνα θωπευθῶσιν, ἢ φωνάζουσι τὸν κεντῶν ὅπως προξενήσωσιν ἐντύπωσιν, καὶ χειρονομοῦσι βιαίως καὶ μορφάζουσιν ἀσχῆμοις, χαριζόμενοι τοῖς πολλοῖς, ὅπως γεννήσωσι πάταγον, καὶ εὐχαριστήσωσι τῷ ὄχλῳ.

Ἄλλο καὶ πάντῃ διάφορον εἶνε τὸ ζήτημα, ὅτι αἱ κοινωνικαὶ περιστάσεις ἐπηρεάζουσι βεβαίως τὴν ἐξωτερικὴν ἐκδήλωσιν τῆς ποιητικῆς δυνάμεως, μορφοῦσι δὲ ἐνίοτε τοιαύτην μᾶλλον ἢ τοιαύτην τὴν ποιητικὴν παραγωγὴν' δὲν γεννῶσιν ὅμως αὐταὶ τὴν αἰτίαν καὶ τὴν πηγὴν αὐτῆς, τὸ ποιητικὸν τουτέστι τάλαντον, ὅπερ ἀνήκει, ὡς προείπομεν, εἰς ἄλλον, ὑπέρτερον καὶ ἰδανικὸν κόσμον, τὸν κόσμον τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς θείας ἡμῶν ψυχῆς. Καὶ αὐτὴ δὲ ἢ ἐπὶ τὴν ποιητικὴν παραγωγὴν ἐπίδρασις τῆς κοινωνίας ἐγένετο συνήθως, ὡς ἴσως ἐγένετο, πρὸς βλάβην μᾶλλον ἢ πρὸς ὄφελος τῆς συγχρόνου ἀληθοῦς ποιήσεως, καὶ ἐλαττώματα μᾶλλον ἢ ἀρετὰς ἐπροίκισε τοὺς ποιητὰς ἐκείνους, ὅσοι ἐκόντες ἢ ἄκοντες ὑπέστησαν αὐτὴν. Ἔστω δὲ πρόχειρον ἐν ἀλλὰ μέγα τῶν λόγων μου παράδειγμα, ὁ ἀμίμητος τῆς Ἀγγλίας δραματικὸς Shakespeare. Δύο χωριστοὶ οὕτως εἰπεῖν, καὶ ἀποτόμως διακρινόμενοι ποιηταὶ συννοοῦνται ἐν τῷ ποιητῇ τοῦ Macbeth καὶ τοῦ King Lear. Ὁ εἰς μέγας, ὑψηλός, αἰώνιος, αἰρόμενος ὑπεράνω παντὸς χρόνου καὶ τόπου, οὐδεμίαν ἔχων ἐθνικότητα καὶ οὐδενὸς σύγχρονος, ποιητὴς «οὐχὶ τοῦ αἰῶνός του, ἀλλὰ παντὸς αἰῶνος,» ὡς λέγει περὶ αὐτοῦ ὁ ἐχθρὸς του μὲν πολλὰκις καὶ φθονητῆς νομισθεὶς, ἀληθῆς δ' ὅμως καὶ πεφωτισμένος ἐκτιμητῆς του Ben Jonson. Ὁ ποιητὴς οὗτος εἶνε ὁ ἀληθῆς καὶ μέγας Shakespeare, ὁ ἐνθεός, ὁ τὴν ἰσχυρὰν τῆς ψυχῆς του ἀκούων φωνὴν, καὶ αὐτὴν εἰς τὸν κόσμον φθεγγόμενος, ὁ πρὸς τὸ θεῖον τῆς ποιητικῆς ἀποκαλύψεως φέγγος ἀπειζῶν τὸ βλέμμα καὶ αὐτὸ ἀντανατέλλων εἰς τῶν θαυμαστῶν του τὸν ὄμιλον. Ὁ ἄλλος εἶνε τοῦ πτωχοῦ καὶ πλάνητος ἠθοποιοῦ ὁ σύντροφος, ὁ ἀνάγκη ἔχων, χάριν τοῦ χρηματίου, νὰ κολακεύῃ τὰς προστύχους ὑρέξεις τοῦ συγχρόνου κοινού, ὁ τῆς διεφθαρμένης καὶ μεμολυσμένης κοινωνικῆς τοῦ ἀτμοσφαίρας τὴν ἐπιπόρην ὑφιστάμενος, ὁ τοῖς καιροῖς καὶ τοῖς ἀνθρώποις δουλεύων ποιητῆς, ὁ βωμολοχῶν καὶ ληκυθίζων, ὁ «ἐκὼν ἀέκοντι θυμῷ» πλάττων σκηναὶς καπηλείων καὶ χαμαιτυπείων, ὁ περὶ αἵματα διατρίβων καὶ ἀγχόνας καὶ φόνους, ἵνα τοῖς πολλοῖς ἀρέσῃ, ut turba miretur. Καὶ οἱ πολλοὶ μὲν τότε, ἢ σύγχρονος τοῦ Shakespeare turba, ἐθαύμαζον ταῦτα καὶ ταῦτα ἐχειροκρότου, δὲν κατενόουν ὅμως οὔτε ἠσθάνοντο τὰς ἀφθίτους καὶ ἀπαρφήρους καλλονας τῆς ποιήσεως τοῦ ἄλλου ἐκείνου, τοῦ πρώτου Shakespeare, τὰς ἐκ τῶν μυχῶν τῆς καρδίας καὶ τῆς φαντασίας τοῦ ποιητοῦ πηγαζούσας, τὰς συναποτελούσας τὸν μέγαν καὶ ἀνεφικτὸν ποιητὴν, αἵτινες ἐπὶ δύο

όλους αιώνας αγνώριστοι και ανεκτίμητοι εις τους πολλούς, μόλις κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος ἤρξαντο ἐκτιμώμενοι, ὅτε ὁ Schlegel ἰδίως και ὁ Tieck κατέστησαν κοινὸν τῶν θεάτρων και τῆς φιλολογίας κειμήλιον τὰ δράματα τοῦ κύκλου τῆς Ἀδωνός. Τοῦτο δέ, ὁ μυστηριώδης οὗτος και παραδόξος μὲν κατ' ἐπιφάνειαν, ἀληθὴς ὅμως και εὐεξήγητος κατὰ βάθος, δυσκινὸς τῆς δραματικῆς τοῦ Shakespeare παραγωγικότητος εἶνε ἡ μεγίστη ἴσως ἀφορμὴ τῆς μέχρι και σήμεραν ψευδοῦς κριτικῆς ἐκτιμῆσεως τοῦ ποιητοῦ, ἀποκλινοῦσης πολλὰκις ἔνθεν μὲν εις ὑπερβολικὸν και ἀπόλυτον πανηγυρισμὸν, ἔνθεν δὲ εις ἀδικον και ἀκαταλόγιστον κατάκρισιν.

Ὅμοια παραδείγματα παρέχει παντὸς ἔθνους ἡ φιλολογικὴ ἱστορία, μακρὰ δὲ ἤθελεν ἀποβῆ ἡ και ἐπιπόλαιος αὐτῶν ἀπαρίθμησις. Ἀρκείτω μοι μόνον καὶ ὑπομνήσω τους ἕστω και μικρὸν περὶ τὰς νεωτέρας φιλολογίας σπουδάσαντας, ὅτι ἡ ἀμουσοτάτη τῶν κοινωνιῶν παρήγαγε τὸν Μίλτωνα και ἡ βδελυρωτάτη τὸν Dante, και ὅτι ὁ ποιητικώτατος δὴθεν αἰὼν τοῦ 18' Λουδοβίκου οὐδένα ἄλλον ἀληθινὸν ἐγέννησε ποιητὴν πλὴν τοῦ κωμωδοποιῦ Molière, και εις αὐτὸν δὲ δὲν ἐνέπνευσε βεβαίως οὔτε τὸν Tartuffe οὔτε τὸν Misanthrope οὔτε τὸν Avare, τὰ αἰώνια ταῦτα κτήματα παντὸς καιροῦ και παντὸς τόπου, τὰ ἐκ τῆς μεγαλοφυίας τοῦ ποιητοῦ, χωρὶς τινος ἔξωθεν ἐπιδράσεως και μεσιτείας τεχθέντα, ἀλλὰ τὰς Fourberies de Scapin, τὸν Médecin malgré lui, τὸν Amphitryon, τὴν Psyché, τὴν Mélicerte, τὴν Pastorale Comique, και ὅσα ἄλλα τῶν ἔργων του διατάζει σήμερον ἡ κριτικὴ νὰ παραδεχθῆ ὡς παρὰ τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ γεγραμμένα.

Ἰκανὰ ταῦτα, κύριοι, και πλείονα ἴσως τῶν δεόντων περὶ τοῦ πρώτου ἐκείνου ψευδοῦς ἀξιώματος, ὅτι γεννήτωρ τοῦ ποιητοῦ εἶνε ἡ κοινωνία. Ἐπιτρέψατέ μοι νῦν, ὅπως περᾶνω τὸ πέραν ἴσως τοῦ πρέποντος ἐκταθὲν προοίμιον τοῦ κυρίου μου λόγου, νὰ προσθέσω ἔτι ὀλίγα τινὰ περὶ τοῦ δευτέρου, ψευδοῦς ἐπίσης ἰσχυρισμοῦ, καθ' ὃν ἐν τῇ σήμερον Ἑλλάδι οὐδεμίαν ὑπάρχει ποιητικὴ ἀτμοσφαῖρα.

Ἐξομολογοῦμαι ὑμῖν, κύριοι, ταπεινῶς, ὅτι δὲν ἐνοῶ ἀκριβῶς, ὡς και ἀνωτέρω εἶπον, τὰς λέξεις: ποιητικὴ ἀτμοσφαῖρα. Ὑποθέτω ὅμως, ἐκ τῶν ἐπιφεραμένων ἐπεξηγήσεων εἰκάζων, ὅτι δὲν ἐννοεῖται δι' αὐτῶν κοινωνία ἀντικειμενικῶς ποιητικὴ, εὐνοὺς δηλονότι πρὸς τὴν ποίησιν, εὐαρέστως αὐτῆς ἀρραξομένη, ἀτμένως ἀναγινώσκουσα ποιήματα και προθύμως τοῖς ποιηταῖς συμπροσέουσα, ἀλλὰ κοινωνία ὑποκειμενικῶς μᾶλλον ποιητικὴ, τουτέστι δυναμένη διὰ τοῦ ὅλου ποιητικοῦ διακόσμου τῶν ἀναμνήσεων αὐτῆς και τῶν ἐλπίδων, τῶν παθημάτων αὐτῆς, τῶν ἔργων και τῶν πόνων, τοῦ παρελθόντος αὐτῆς και τοῦ μέλλοντος, νὰ διαθέσῃ εις ἐθνικὴν ποιητικὴν παραγωγὴν τὰς ἡδὴ ἐξ' ἐαυτῶν ποιητικὰς φύσεις τοῦ ἔθνους. Ἄν τοιαύτην τινὰ κοινωνίαν ἐννοεῖ, ὡς ὑποθέτω, ἐλλείπουσαν ἐν Ἑλλάδι ὁ εἰσηγητῆς τῆς τοῦ δραματικοῦ ἄγωνος τοῦ ἡμετέρου συλλόγου, μεγάλην, νομίζω, πλα-

νᾶται πλάνην. Δὲν ἔχομεν βεβαίως ἡμεῖς τους nihilistes τῆς Ρωσίας οὔτε τους socialistes τῆς ἐκ χρηματολογικῶν ζητημάτων φλεγμαινώσης γηραιᾶς Εὐρώπης, διότι, δόξα τῷ Θεῷ, δὲν ἐγηράσαμεν εἰσέτι ἐθνικῶς, οὔτε κατηντήσαμεν τοσοῦτον ἐκ τοῦ πολιτισμοῦ κρονόληροι, ὥστε νὰ περιέλθωμεν εις παροξυσμοὺς ἀπομεμωραμένους και ὑστερικὰς ὀρέξεις παραπαιούσης διανοίας. Ἐπράξαμεν μὲν, κατὰ τὸν Κ. εἰσηγητὴν, τὸ μέγα ἔγκλημα νὰ ἀποκτήσωμεν Πανεπιστήμιον και Βουλὴν, νὰ συνταχθῶμεν εις ἔθνος ἔχον νόμους και δικαστήρια και σχολεῖα, νὰ ἔχωμεν τηλεγράφον και ταχυδρομεῖα, ἀτμοκίνητα ὀλίγα και σιδηρόδρομον ὀλιγώτερον ἄλλ' ἢ κατ' ἀνάγκην αὐτὴ πεζότης ἡμῶν, ἣν μάλιστα δὲν νομίζουσι σήμερον ἱκανῶς ἀναπτυχθεῖσαν οἱ ἰσχυροὶ τῆς γῆς, ὀνειρευόμενοι ἀκόμη πού και πού ἐπὶ τῶν ὀρέων ἡμῶν ὑποπτόντινα φουστανέλλα καὶ δύσηχόν τι καρυσφύλλιον, ἢ πεζότης ἡμῶν, λέγω, αὐτὴ δὲν κατώρθωσεν εὐτυχῶς νὰ συγκαλύψῃ ὅλως και ἀποπνίξῃ τὸν ἐθνικὸν ἡμῶν βίον, οὔτε νὰ ἐξανεμώσῃ ἐν ταῖς καρδίαις τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ τὰς ἐθνικὰς αὐτοῦ παραδόσεις, οὔτε νὰ ἐξαλείψῃ και σβέσῃ εις σκότος ὕλισμοῦ τὰς εις τὸ μέλλον θερμὰς ἐλπίδας τοῦ Ἑλληνοῦ. Ἄν δὲ ἀληθεύει, ὅτι τὸ παρελθὸν ἰδίως και τὸ μέλλον, αἱ ἀναμνήσεις και οἱ πόθοι, αἱ παραδόσεις και αἱ ἐλπίδες λαοῦ τινος ἀποτελοῦσιν ἰδίως και πρὸ πάντων τῶν ἐθνικῶν αὐτοῦ ποιητικὸν διάκοσμον, μὴ ταρσώμεθα ἐκ τοῦ ψευδοῦς πολιτισμοῦ μερίδος τινὸς τῆς ἀθηναϊκῆς κοινωνίας, μὴ πτοώμεθα, ἀν' ἐκ μοιραίας τῶν πραγμάτων φοβᾶς κατηντήσαμεν οἱ πολλοὶ ἐν Ἀθήναις νὰ πιθηκίζωμεν τὰς γραίας τῆς Δύσεως κοινωνίας, νὰ θεωρῶμεν τὰ χειρόκτια ὡς ἀπαραίτητον τοῦ ἰμυτισμοῦ ἡμῶν συμπλήρωμα, νὰ προτιμῶμεν τὰ ὑδνοφόρα τῶν γάλλων μαγειρῶν παρασκευάσματα τοῦ ἐξ ἀραβοσίτου πλακοῦντος τῶν πάππων ἡμῶν, νὰ ἀντιγράφωμεν τὰς παρισινὰς ἐφημερίδας τοῦ συρμού, και νὰ ἀναγινώσκωμεν εὐαρεστότερον τὴν Madame Bovary ἢ τὰ δημοτικὰ ἡμῶν ἄσματα και τὴν πληκτικὴν ἱστορίαν τοῦ ἐλληνικοῦ ἄγωνος. Οἱ εις τοσοῦτον ἐκπολιτισθέντες κάτοικοι τῶν Ἀθηνῶν εἶνε εὐτυχῶς ὀλίγοι, πολὺ δὲ ὀλιγώτεροι, εἰμὶ βέβαιος, οἱ και ἐξ αὐτῶν ἀποταχθέντες ὅλως εις πᾶσαν οἰκονομικὴν τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν βίου ἐπίδρασιν, οἱ ἐντελῶς τὸν ζυγὸν ἀποσεισάντες τοῦ παλαιοῦ Ἑλληνοῦ, και εις ἀνθρώπους τῆς Δύσεως ἀναβαπτισθέντες. Ἄλλ' ὅπως δὴποτε και ἀν' ἔχῃ ἡ ἀθηναϊκὴ κοινωνία, ἡ ἐλληνικὴ ὅμως, ἡ ἐκτὸς τῶν πεπολιτισμένων Ἀθηνῶν, ἡ πανταχοῦ τῆς ἕστω και ἔξω Ἑλλάδος διεσπαρμένη, ἡ σπαίρουσα ἐξ ἀναμνήσεων και πόθων πρὸς τὸ μεγαλεῖον τῆς Ἑλλάδος, ἡ ἀκοίμητον διατηροῦσα τὸ πῦρ τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων και τοῦ βίου τοῦ ἐλληνικοῦ, ἡ μὴ τρώγουσα πλακοῦντας, μήτε ἐνδουμένην poil de chévre και oxford, μήτε φοροῦσα talons à la Louis XV, μήτε Φάληρον ἔχουσα μήτε Ἀπόλλωνα, ἡ κοινωνία αὐτὴ εἶνε ἀλλοία εὐτυχῶς και διάφορος. Ἡ κοινωνία αὐτὴ δὲν ἔγεινεν ἔτι ἔκφυλος, και τηρεῖ, δίκην σεμνῆς Ἑστιάδος, τὴν ἱερὰν ἐκείνην φλόγα, ἣτις ἐθέρμανεν ἐπὶ τετρακοσίους δουλείας χει-

μῶνας τὸν Ἕλληνα, ἥτις ἐξεργάγη τέλος εἰς φοβεράν πυρκαϊάν πρὸ πεντήκοντα μόλις ἐτῶν, καὶ ἥτις—τίς οἶδε, ἀλλὰ καὶ τίς τολμᾷ νὰ διστάσῃ—δὲν θὰ σβεσθῇ τόσον εὐκόλως ὑπὸ τὴν πνοήν τῶν ἔσμάτων τῆς *Fille de Madame Angot*, οὔτε ὑπὸ τῶν χρηματιστηρίων τὸν χρηματοφθόρον κλύδωνα!

Ἡ κοινωνία αὕτη, πρὸς ἣν μεσιδῶσιν ἴσως οἱ οὔφιφημοὶ καὶ νεόπλουτοι τῆς πεπολιτισμένης Ἑλλάδος ἠμίθεοι, καὶ οἱ ἀπόκορον ἔχοντες τὸν οὐρανόσκον ἐκ τῶν καρυκευμάτων τοῦ ἐσπερίου πολιτισμοῦ, εἶνε ἡ ἱερά τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν παρκαταθήκης θεματοφύλαξ, ἡ ἀληθινὴ καὶ ἀδιάφθορος ἑλληνικὴ γενεά, ἡ ἄφθορον καὶ πλούσιον τηροῦσα ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς τὸ ταμεῖον τῆς νέας ἑλληνικῆς ποιήσεως. Διέλθετε τὰ παρθένα δάση τῆς Ἀκαρνανίας, ἀνάσθητε εἰς τὰς χιονοσκεπεῖς κορυφὰς τοῦ Παρνασσοῦ, κατέλθετε εἰς τὰ θεσσαλικὰ πεδία, ἐρωτήσατε τὰς κρημνώσεις τοῦ Ταυγέτου, καὶ πανταχοῦ θέλετε ἀκούσει πάλλουσαν τὴν γησιάν τοῦ Ἑλλήνος καρδίαν, πανταχοῦ θέλετε ἰδεῖ σπινθηρίζοντα τὸν ὀφθαλμόν του πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ μεγαλείου τῆς πατρίδος. Δύναται τις νὰ ἀγνοῇ ταῦτα πάντα, διότι δὲν ἐνόμισεν ἴσως τοῦ κόπου ἄξιον νὰ τὰ μάθῃ, οὔτε εὗρεν αὐτὰ ζητήσας ἐν βιβλιοθήκαις. Δὲν δύναται ὁμοίως οὔτε δικαιούται νὰ τὰ ἀρνῆται, μόνον καὶ μόνον διότι δὲν τὰ ἔμαθε. Οὔτε πρέπει τις νὰ καταδικάσῃ εἰς ποιητικὸν θάνατον ὁλοκλήρου ἔθνους κοινωίκην, διότι δὲν κατώρθωσε νὰ ἀναπνεύσῃ ποιητικὴν ἀτμοσφαιραν μεταξὺ τῆς πλατείας τοῦ *Συντάγματος* καὶ τοῦ *Σολωείου*.

Δὲν ἀληθεύει λοιπὸν, κύριοι, ὅτι ἐν Ἑλλάδι δὲν ὑπάρχει ποιητικὴ ἀτμοσφαῖρα· πρέπει τις μόνον νὰ γνωρίζῃ ποῦ νὰ τὴν εὔρῃ, καὶ εὐρὴν αὐτὴν νὰ δύναται νὰ τὴν αἰσθανθῇ. Ἔστω δὲ εἰς πραγματικωτέραν καὶ αἰσθητοτέραν οὕτως εἰπεῖν ἀπόδειξιν τῶν λόγων μου ἡ πολλὰ καὶ πολλαχῶς ἐκδηλωθεῖσα ἐπίδρασις αὐτῆς, οὐχὶ εἰς παραγωγήν, —καθότι ὡς προαπέδειξα οὐδεμίαν ἀτμοσφαῖρα, γενεᾶ ποιητῶν— ἀλλ' εἰς ἐξωτερικὴν διαμόρφωσιν τῆς ποιητικῆς εὐφυΐας τῆς νέας Ἑλλάδος. Ὅσακις τὸ ποιητικὸν ἐκεῖνο τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος πνεῦμα ἐπέπνευσεν εἰς ἀληθῶς ποιητικὰς ψυχὰς, ὅσακις ὁ πνευματικὸς ἐκεῖνος τοῦ ἔθνους πλοῦτος ἐταμιεύθη εἰς καρδίας γησιώως ἑλληνικὰς καὶ ἀδιάφθορους ἔτι ὑπὸ τῶν μαγγανευμάτων τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ, παρήγαγε ποιήματα ἐθνικώτατον ἔχοντα τὸν τύπον, ἀληθῶς ἑλληνικὰ, τιμῶντα καὶ τὴν νεαράν ἡμῶν φιλολογίαν καὶ τοὺς γράψαντας αὐτὰ ποιητὰς. Τοιαῦτα τὰ πρῶτα ποιήματα τῶν ἀδελφῶν Σούτσων καὶ τὰ πλεῖστα τῶν λυρικῶν τοῦ *Ραγκαβῆ*· τοιαῦτα τὰ κάλλιστα τοῦ Ἀχιλλέως Παράσχου, τοῦ Βαλαωρίτου καὶ τοῦ Τερτσέτου, τοιαῦτα τὰ πλεῖστα τοῦ Ζαλοκώστα, εἰς ἃν καὶ ἄγει τέλος ἡμᾶς ὁ λόγος.

Οὕτω δὲ, κύριοι, μικρὰ τις καὶ σύντομος περὶ τῶν ποιήσεων τοῦ Ζαλοκώστα μελέτη ἔστω ἡ πραγματικωτάτη ἀπόδειξις τῆς ἀληθείας ὧν ἔλεγον.

Ὁ Γεώργιος Ζαλοκώστας παρέχει ἡμῖν φαινόμενον σπανιώτατον συνήθως ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν γραμμάτων, καὶ ὑπερῦκτατον ἤθελεν εἶναι ἂν συχνότερον ἐπανελαμβάνετο ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἑλληνικῇ φιλολογίᾳ. Οὔτε παῖς μόλις ἤρξατο γράφω, ὡς τὰ τερατοφανῆ παιδία, τὰ στεροσύτυπα *Wunderkinder*, ἐξ ὧν κατὰ παραδεδομένην πλέον ἀνάγκην παράγουσι σήμερον τοὺς μεγάλους ἀνδράς οἱ βιογράφοι τῶν, οὔτε νεανίας ἄωρος ἤρξατο δημοσιεύων τοὺς στίχους του. Ἀναφέρονται μὲν ἀληθῶς τὰ πρῶτά του ποιητικὰ ἔργα εἰς τοὺς χρόνους τοῦ πρώτου στρατιωτικοῦ του βίου, ὅτε καταλιπὼν τῆς Ἰταλίας τὰ παιδευτήρια, ἦλθεν εἰς τὴν ἀγωνιζομένην πατρίδα, καὶ ἔξωτε τοῦ ξίφος τοῦ μαχητοῦ περὶ τὴν νεαράν του ὀσφύν. Ἄλλ' ἐκ τῶν στιχορρηγμάτων ἐκείνων οὐδὲν εὐτυχῶς ἐδημοσίευσεν ὁ ποιητής, ὅτε ὄρμιος ἤδη ἀνὴρ, πλέον ἢ τρισαρκιανότης, παρήλαε σπουδαίως εἰς τῆς δημοσιότητος τὴν σκηνήν, καὶ ἤρξατο ἀσχολῶν τὴν περιέργειαν καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ τότε κοινοῦ. Εἶνε ὁμοίως βέβαιον ὅπως δήποτε, ὅτι ἡ πρώτη ἐκδήλωσις τῆς ποιητικῆς τοῦ Ζαλοκώστα εὐφυΐας ἐγενήθη ἐν μέσῳ τῆς κλαγγῆς τῶν ὑπλῶν καὶ τῆς ὀσμῆς τῆς πυρίτιδος, καὶ ὅτι τὸ πρῶτον τῆς Μούσης φίλημα ἐδέξατο ὁ Γεώργιος, ὅτε νεαρός πολεμιστῆς

«Μικρὸς τὸ ξίφος ἔξωσεν»

ὡς λέγει αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ, ἀφελῶς ἀπεικονιζόμενος διὰ τοῦ μαχητοῦ. Δῆμου ἐν τῷ *Μεσολογγίῳ* του. Τὸ γεγονός δὲ τοῦτο, ὅτι οἱ πρῶτοι ποιητικὸι παλμοὶ τῆς καρδίας τοῦ ἡμετέρου ποιητοῦ ἐγενήθησαν ἐν μέσῳ τοῦ ὀρυμαγθοῦ τῆς μάχης, ὅτι ἡ πρωίμωτάτη ἐκδήλωσις τοῦ ποιητικοῦ αὐτοῦ ταλάντου ταυτίζεται οὕτως εἰπεῖν καὶ συμπίπτει μετὰ τοῦ πολεμικοῦ του ἐνθουσιασμοῦ, καὶ ἂν ἀλλαχόθεν, ἐκ τῶν περισωζομένων βιογραφικῶν περὶ τοῦ ποιητοῦ εἰδήσεων, δὲν ἐμαρτυρεῖτο, θὰ ἐξήγετο ἀπταιστως καὶ ἀσφαλῶς ἐξ αὐτοῦ τοῦ χαρακτηῆρος τῆς κυριωτάτης φάσεως τῆς ποιητικῆς του παραγωγῆς.

Τὸ πρῶτον δὲ πιθανώτατα γέννημα τῆς ἐποχῆς ταύτης, τὸ πρῶτον ποιητικὸν προῖον τοῦ μεταξὺ ποιητοῦ καὶ στρατιώτου συνδέσμου εἶνε ἡ *Μάχη τοῦ Σοβολάκου*, γραφεῖσα, καθ' ὅσον δύναται τις ἀκριβέστερον νὰ εἰκάσῃ, διαρροῦντος ἔτι τοῦ μεγάλου ἀγῶνος, δημοσιευθεῖσα δὲ μόνον μετὰ θάνατον τοῦ ποιητοῦ ἐν τῇ πρώτῃ ἐκδόσει τῶν *Ἀπάντων* του. Τὸ ποίημα τοῦτο, ἡρμισμένον μόνον ἀλλ' οὐδέποτε, φαίνεται, περαιωθὲν, ἐπιγράφεται μὲν, ὡς προείπον, *Μάχη τοῦ Σοβολάκου*, ἀλλ' οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ σύντομος περιγραφή ὁμηρικῆς τινος μονομαχίας μεταξὺ τοῦ Κεχαγιᾶ, τούρκου Πασσᾶ καὶ τοῦ Καραϊσκάκη, καθ' ἣν οὗτος φονεύει ἐκεῖνον. Καὶ δὲν δύναται μὲν βεβαίως ἡ *μάχη τοῦ Σοβολάκου*, οὐδ' ἐκ μακρᾶς κἀν ἀποστάσεως, νὰ παραβληθῇ πρὸς τὰ μεταγενέστερα καὶ ὀρμιώτερα ἔργα τοῦ ποιητοῦ, ἐλέγχει ὁμοίως ἤδη ἐν μικρῷ τὴν μέλλουσαν τάσιν τοῦ ποιητικοῦ του πνεύματος, καὶ τὴν δεξιότητα ἰδίως ἐκείνην περὶ τὰς περιγραφὰς ζωηρῶν μάλιστα καὶ πλήρων κινήσεως σκηνῶν, ἥτις καθ' ὅλην τὴν ποιητικὴν τοῦ Ζαλοκώστα παρα-

γωγὴν ὑπῆρξε τὸ κύριον αὐτοῦ χαρακτηριστικόν. Τοῦτο δὲ καταδεικνύει ἡ ἀρχὴ εὐθύς τοῦ ποιήματος :

Μὲ χιλιάδας Ἀλδανῶν καὶ τάγματα ἰππέων
Τρίππουρος πασσᾶς κινεῖ ἀπὸ Βραχῶρι, πνέων
"Αγρια μίση.

Μὲ μέγα τάχος προχωρεῖ· ἀλλ' ἔξαφνα οἱ βράχαι
Τοῦ Σοβολάκου τὸν κρατοῦν, καὶ στραταῖ· ἡ μάχη
Πρέπει ν' ἀρχίσῃ.

Ἐν τῶν πρώτων ἐπίσης ποιημάτων τοῦ Ζαλοκώστα, ὅπερ, δημοσιεύσας ὁ ποιητὴς κατὰ τὸ ἔτος 1839 ἐν ἐπιφυλλίδι τινὶ ναυπλιακῆς ἐφημερίδος, ἐλησμόνησε κατόπιν ἐντελῶς, καὶ ὅπερ ἀγνοοῦμεν διατὶ συμπεριελήφθη ἐν τῇ νέᾳ ἐκδόσει τῶν Ἀπάντων του, εἶνε μακρὸς τις καὶ ἰκανῶς ἄχρους ὕμνος εἰς τὴν 25 Μαρτίου, ἔργον πολὺ τῆς Μάχης τοῦ Σοβολάκου ὑποδεέστερον, καὶ τὸ παιδικώτερον ἀναντιφρόντως, προϊόν τῆς γραφίδος τοῦ ἡμετέρου ποιητοῦ.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ὅμως ταύτης ἀρχεται ἰδίως διακροφουμένη καὶ ἀναπτυσσομένη ἡ ποιητικὴ εὐφυΐα τοῦ Ζαλοκώστα. Διπλοῦν δὲ βαθμηδὸν προσκτάται τὸν χαρακτήρα ἡ ποίησις αὐτοῦ, ἐνθεν μὲν μετὰ περιπαθοῦς στοργῆς καὶ ἐκφανοῦς προτιμήσεως διατρίβουσα εἰς τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα καὶ τὰ ἥρωικά αὐτοῦ ἐπεισόδια, καίτοι ὁ νεκρὸς μαχητὴς εἶχεν ἤδη ἀναρτήσῃ ἀργὸν εἰς τὸν τοῖχον τὸ ξίφος, καὶ ἠτχολεῖτο εἰς ἀριθμούς καὶ καταστάσεις καὶ στελέχη καὶ λογιστικὰ βιβλία, ἐνθεν δὲ μύχιον ἐκπέμπουσα θρήνον, ὑπὸ τὴν ἀλλεπάλληλον καὶ βαρεῖαν σειρὰν τῶν οἰκογενειακῶν του δυστυχημάτων.

Ὀλίγοι βεβαίως τῶν ἀκροατῶν μου ἀγνοοῦσιν, ὅτι ἐπὶ αὐτοῦ τέκνα, νεκρὰς ἔτι καὶ μόλις ἀνθούσας κάλυκας, ἔθραψε τὸ ἐν μετὰ τὸ ἄλλο ὁ περιπαθὴς τῆς *Χαροκαμμένης* ποιητῆς. Μυστηριώδης ὀλέθρου μοῖρα ἤθελεν εἶπει τις ὅτι ἐσφράγιζεν ἕνα γεννώμενα τὰ τέκνα τοῦ ποιητοῦ ἡμῶν, οἶονεὶ προμνηστευομένη αὐτὰ εἰς τὸν θάνατον, ἐρχομένη δὲ κατόπιν, ὅτε μόλις ἤρχιζεν ἡ διάνοια φωτίζουσα τὸ βλέμμα των καὶ ὁ λόγος ἐμψυχῶν τὰ ῥόδινα τῶν χεῖλη, ἀπεκόμιζε τὰ ἐκλελεγμένα θύματα εἰς τῶν νεκρῶν τὸ κράτος. Ὁ βαρὺς οὗτος ὀλεθρὸς συνέθραψε τοῦ Ζαλοκώστα τὴν καρδίαν, ἐθόλωσεν αὐτοῦ ἐκ δακρῶν τοὺς ὀφθαλμούς, καὶ μεγίστην ἥσκησεν ἐπὶ τῆς ποιήσεώς του ἐπίδρασιν. Ἄχαρι βεβαίως εἶνε εἰς τὸν κριτικὸν νὰ ἀναγράψῃ ὡς Μοῦσαν τοῦ ποιητοῦ τὸν πόνον καὶ τὴν δυστυχίαν, νὰ χειροκροτῇ τὴν κραυγὴν τοῦ ἄλγους καὶ νὰ συλλέγῃ ἀδάμαντας ποιητικούς ἐκ δακρῶν πυρίνων. Ἀλλ' οὕτω δυστυχῶς ἐτάχθησαν τὰ τοῦ βίου ἡμῶν τοιαύτην δὲ ἰδίως ἐπέκλωσεν ὁ θεὸς τὴν δόξαν εἰς τοὺς ποιητὰς, καὶ οὕτω πικρὸν ὤρισεν εἰς αὐτοὺς τῆς ὑστεροφημίας τὸ τίμημα :

... Les pleurs sont pour nous la celeste rosée

ἔλεγεν ὁ Ἀκμαρτῖνος·

sous un ciel toujours pur le cœur ne mûrit pas.
Dans la coupe écrasé le jus du pampre coule,
et le baume pétré sous le pied qui le foule
répand ses parfums sur vos pas.

Οὕτω καὶ τὰ περιπαθέστερα τῶν λυρικῶν ποιημάτων τοῦ Ζαλοκώστα, τὰ ἀληθέστερον ἔχοντα τὸ αἰσθημα καὶ ὑποκειμενικώτατα τῶν προϊόντων τῆς λύρας του, εἰσὶν αἱ πλήρεις ὀδύνης ἐλεγείαι, ἐν αἷς εἴτε ἀμέσως εἴτε ἐμμέσως ἀποτυποῦται ἡ ἀπαρηγόρευτος αὐτοῦ μελαγχολία καὶ τὸ βαθύ τοῦ ποιητοῦ πένθος ἐπὶ τῷ θανάτῳ τῶν φιλάτων του. Τοιαῦτα ἰδίως Ὁ βορείας ποῦ τ' ἀρνάκια παγόνει, Ἡ Χαροκαμμένη, Εἰς τὴν ἀποδημοῦσαν ψυχὴν του, Εἰς τὸ γαγγάρι, Ἡ μητρικὴ στοργή, Τὸ δένδρον, Τὸ συναπάντημα, καὶ αὐτὸς Ὁ ποιητὴς, ὃν, κατὰ περισωθεισάν παρὰδασιν, ἐσκόπει τὸ κατ' ἀρχὰς νὰ παραστήσῃ ὁ Ζαλοκώστας ὡς πατέρα θρηνοῦντα ἐπὶ τοῦ τάφου τῶν τέκνων του, μετέγνω δὲ κατόπιν, δυσωπηθεὶς, ὡς ἐλεγέ ποτε, τὸ κατὰ τῶν μυρολογίων του μεμψιμοιροῦν κοινόν, καὶ μετήλλαξεν εἰς ἐραστήν ὀδυνώμενον ἐπὶ τῷ θανάτῳ τῆς φίλης του. Ἐν γένει δὲ ἡ ἔκφρασις ἀλγεινῶν συναισθημάτων παρὰ τῷ ἡμέτερῳ ποιητῇ, ἡ κρυαγὴ τῆς ὀδύνης καὶ ὁ ἐπὶ τῇ συμφορᾷ, ἔστω αὕτη καὶ ξένη, θρήνος ἐλέγχουσι πανταχοῦ σχεδὸν τὴν αἰμάσσουσαν πατρικὴν καρδίαν, καὶ ἔχει οὕτω ἡ τῆς λύπης αὐτοῦ φωνὴ ἀτομικὴν τινα καὶ ἰδιάζουσαν, ἀλλὰ περιπαθὴ ὅμως πάντοτε καὶ σπαρακτικὴν κλαγγὴν, τὴν κλαγγὴν ἐκείνην, ἣν εἶχον βεβαίως τὰ μυρολόγια τῶν περὶ τὴν Βρισηῖδα θρηνοῦσῶν τὸν νεκρὸν τοῦ Πατρόκλου γυναικῶν, αἵτινες

στενάχοντο . . .

πρόφασιν μὲν Πάτροκλον, σφῶν δ' αὐτῶν κήδε' ἐκάστη,

κατὰ τὸν μέγαν ψυχολόγον τῆς Ἰλιάδος ποιητῆν.

Ἐκ τῶν τοιαύτης φύσεως ποιημάτων τοῦ Ζαλοκώστα τὸ κάλλιστον ἀναντιφρόντως εἶνε τὸ *Συναπάντημα*, δημοσιευθὲν τὸ πρῶτον ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ τῆς *Μνημοσύνης*. Ἐν τῷ ποιήματι τούτῳ δὲν γνωρίζει τις ἀληθῶς τὴν πρῶτον νὰ θαυμάσῃ τὴν ποιητικωτάτην ἐνσάρκωσιν τῶν ἐθνικῶν τῆς Ἑλλάδος παραδόσεων, τὴν ἀλήθειαν καὶ βαθύτητα τοῦ αἰσθηματος, τὸ ἀπλοῦν συναίμα καὶ ὅμως σπαραξικάρδιον τῆς ὑποθέσεως, τὴν ἐγκράτειαν, τὸ εὐχρουν καὶ τὸ ἔντονον τῆς φράσεως, ἢ τὸ κάλλος τῆς γλώσσης, τῆς γλώσσης ἐκείνης ἡς δημοτικῆς, ἣς παραμένει ἔτι ἀνέφικτον πρότυπον καὶ υπογραμμὸς ὁ Ζαλοκώστας.

Ἐπιτρέψατέ μοι, κύριοι, νὰ σᾶς ἀναγνώσω τὸ ποίημα τοῦτο, οὕτως ὀλίγα ἔχει πάρισα ἡ νέα ἑλληνικὴ φιλολογία.

Ἀπρίλης εἶνε γόρου μας πετοῦν τὰ χελιδόνια

Καὶ δένδρα, κάμποι καὶ βουνα, ὅλα μοσχολοῦνε.

Γλυκὰ λαλοῦν τ' ἀηδόνια

Καὶ ζευγαρώνει ἡ πέρδικα καὶ οἱ κοῦκοι κελαιδῶνε·

Ἡ γῆ γαλάει, καὶ ὁ οὐρανὸς μαργαριτάρια χύνει
 Εἰς τὰ τριαντάφυλλά της,
 Καὶ κάπου κάπου φαίνονται καὶ μαραμένοι κρίνοι.
 Ἄγριμι κἄν τοὺς πάτησε κἄν ἄπονος διαβάτης.

Σὺν κρίνο ποῦ μαρόθηκε καὶ γέρνει πρὸς τὸ χῶμα,
 ὦ, κύτταξε ἕνα λείψανο, μιὰ νηὶ κάμαρωμένη!
 Θαῖρεις ποῦ κρένει ἀκόμα,
 Ἄλλὰ τὰ λόγια δὲν εἶ ἀκοῦς· μ' ἀγγέλους συντυχαίνει.

Κοιμᾶται ἡ νηὶ σὺν τὰ νερὰ τῆς λιμνῆς, ὅπου ἀνέμοι
 Καὶ ζέλαις δὲν κυλᾶνε,
 Καὶ ὅμως στὰ γείλη ἕνα πικρὸ χαμόγελό της τρέμει,
 Ὡσὸν νὰ λέη: «Βαρέθηκα, κόσμε σκληρὸ καὶ πλάνε.»

Πόσους ἡ ἀγάπη δύστυχους καὶ νηοὺς καὶ νηαὶς θὰ φάη!
 Δὲν μπόρεσε εἰς τὴν ἀπονία τοῦ Νάσιου νὰ φτουρίση,
 Βαρέθηκε, καὶ πᾶει
 Ἐκεῖ ποῦ κάθε πλάσμα γῆς ἢ γῆ θὲ νὰ βουφήσῃ.

Γερόντισσα γονατιστὴ μὲ δάκρυα φλογισμένα
 Τὴν πεθαμμένη βρέχει.
 Μυριολογᾷ ἢ κακίτυχη, πικρὰ, φαρμακωμένα,
 Καὶ κλαίγει καὶ σκοτόνεται. Ἄλλο παιδὶ δὲν ἔχει.

«Ἐύπνα, Νεράϊδα τοῦ χωριοῦ, εὔπνα λαμπρὸ μου ἀστέρη,
 Νὰ ἰδῆς τὴ γῆ πῶς χαίρεται, τοὺς κήπους πῶς ἀνθίζουν.
 Μὲ τὸ χρυσὸ σου χέρι
 Σήκου νὰ κόψῃς τοὺς ἀνθοὺς ὅπου μωσχουρίζουν.»

ὦ συμφορὰ μου! τοὺς ἀνθοὺς τοὺς κόβουν ἄλλα χέρια,
 Τοὺς βλέπουν ἄλλα μάτια,
 Ἐσὺ μὲ ἀγγέλους εἰς οὐρανοῦ τώρα πετᾷς στὰ ἀστέρια,
 Καὶ ἐμὲ ἡ καρδιά μου καίγεται καὶ γίνεται κομμάτια.

Ξανθὴ μου! Ἄκοῦς τῆς ἐκκλησιᾶς τὸ σήμαντρο πῶς κλαίει;
 Γιὰ σένα κλαίει τὸ σήμαντρο, γιὰ σὲ ἡ λαμπάδα λυώνει
 Καὶ τὸ λιθάνι καίει,
 Κι' ὁ ψεύτης τῆς ἀγάπης σου, ὁ Νάσιος, ξεφαντώνει!

Κακὸ στοιχεῖδ ἡ ψυχούλα της στοὺς ὕπνους σου νὰ γένη,
 Φονιά τῆς θυγατρὸς μου!
 Κακὸ στοιχεῖδ κἄ κυνηγᾷ τὸ νοῦ σου ἢ πεθαμμένη,
 Κ' ὕπνο τὴ νύκτα νὰ μὴ βρῆς, στὴν ἄκρη ἂν πᾶς τοῦ κόσμου.»

—Τὸ σήκωσαν τὸ λείψανο τέσσασροκ νηοὶ στὸν ὄμο·
 Καὶ ἐκεῖ ποῦ τὸ διαβαίνανε γιομάτο ἀπὸ λουλούδια,
 Ἄπάντησαν στὸ δρόμο
 Τραγουδιστάδες καὶ βιολιά. Σωπάσαν τὰ τραγούδια!

Μεγάλο θαῦμα ὁ θάνατος μὲ τὴν ζωὴ νὰ σμίγῃ!
 Ὁ θάνατος νικάει . . .
 Τὴ διώχνει ἢ λύπη τὴ χαρὰ, τόσο ἡ χαρὰ εἶνε λήθη.
 Γι' αὐτὸ σωπαίνουν τὰ βιολιά ὅταν νεκρὸς περνᾷ.

Ὁ Νάσιος ποῦχε τᾶργανα, τὸ λείψανο γνωρίζει,
 Καὶ, κίτρινος σὺν τὸ κερὶ, μὲ χέρια σηκωμένα,
 «Ξανθὴ μου! ξεφωνίζει,
 Ξανθὴ μου, ἂν πᾶς στὴν ἐκκλησιᾶ, καρτέρα με κ' ἐμένα.»

Καὶ βίχτει στὸ ζωνάρι του σὺν ἀστραπῇ τὸ χέρι.
 Καὶ ἀπάνου τὸ σηκώνει.
 Ὅλο εἰς τὰ στήθια ἐχώθηκε τὸ κοψτερὸ μαχαίρι . . .
 Ἄποθαμμένος τὴν νεκρῇ, ὁ νηὸς τὴν νηὶ ἀνταρβίνει.

Τοιοῦτον εἶνε, κύριοι, τὸ ποιητικὸν τοῦτο κειμήλιον, οὐτινος ἀπέκοψε τὴν τελευταίαν στροφὴν, διότι, εἰλικρινῶς ἐξομολογεῖται ὕμν, ἐπεθύμουν νὰ μὴ εἶχε γραφῆ ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ. Τοσοῦτον περὶ δὲν δυσαρμονίαν πρὸς τὴν ποιητικωτάτην τοῦ ὅλου περιπάθειαν ἀποτελεῖ ὁ τελευταῖος αὐτῆς στίχος:

«Σκεφθῆτε νηοὶ τοὺς στίχους μου, μόνον γιὰ σᾶς τοὺς γράφω»

τοσοῦτον ἢ ἐσκεμμένη αὕτη ὑπόθεσις μεταβάλλει τὴν ἐκ πόνου σπαίρουσαν καρδίαν τοῦ ποιητοῦ εἰς ψυχρὸν διδάσκαλον ἠθικῶν παραγγελημάτων. Ὅσάκις, κύριοι, ἀνέγνων τὸ ἀριστοῦργημα τοῦτο τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς λυρικῆς ποιήσεως καὶ κατήνησα εἰς τὸν ἀτυχῆ αὐτὸν τελευταῖον στίχον, ἀνεμνήσθη ἅπαντες τῆς τελευταίας ἐπίσης ἀτυχοῦς στροφῆς τοῦ Ἰδαρικοῦ (Die Ideale) τοῦ Schiller, ἐν ᾗ ἔρημος καὶ βίγῶν ἐν μέσῳ πάσης αὐτοῦ τῆς ἀπογοητεύσεως ὁ ποιητῆς, ἐπικαλεῖται. . . τὴν ἐργασίαν— διὰ Beschäftigung εἰς παρηγορίαν αὐτοῦ.

Πολὺ τοῦ Συναπατήματος γνωστότερος καὶ πολὺ μᾶλλον αὐτοῦ ἀνὰ τὰ χεῖλη φερόμενος εἶνε ὁ Ποιητῆς τὸ κατ' ἐμὲ προτιμῶ τούτου ἐκεῖνο, καὶ ὑπὸ ἔποψιν μάλιστα ἐθνικὴν οὐδὲ παραβάλλω κἄν πρὸς ἄλληλα τὰ δύο ταῦτα ποιήματα τοῦ Ζαλοκώστα. Ἐχει ἀληθῶς καὶ ὁ Ποιητῆς πολλὴν τὴν περιπάθειαν, καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς μορφῆς καὶ τῆς γλώσσης, κατ' οὐδὲν ὑπολείπεται τοῦ Συναπατήματος. Ἐλαττεῖται ὅμως ἐκείνου κατὰ τὴν ἀληθειαν καὶ τὸ βάθος τοῦ αἰσθήματος, ἰδίως δὲ κατὰ τὸ γνησίως ἑλληνικὸν τῆς ὑποθέσεως. Ὁ ποιητῆς, ὅστις

«σιμὰ στὴ βρύση . . . . κυττάζει
τῆς γῆς τὴν ὄψιν τὴν θαλῆ,
καὶ μὲ τὴν ἐρημιὰ λαλεῖ
καὶ συχνοαστενάζει,

καὶ ἀποστρέφει πρὸς τὴν νύκτα περιπαθῆ ἀφήγησιν τοῦ κάλλους καὶ τοῦ θα-
νάτου τῆς ἐρωμένης του, καὶ λέγει, ὅτι

«Φάντασμα κ' ἴσκιος κηρυγῆ
σὲ δάση ἐρημιωμένα»

δὲν εἶνε Ἕλληνας ποιητῆς, δηλαδὴ ποιητῆς δημοτικῶς· λέγω δὲ δημοτικῶς,
καθότι ἡ ἐρωμένη του ἐλέγετο, κατὰ τὸν ποιητὴν, Χρῦτος καὶ

βασιλίσσα ἦτον ἴσον χορῶ
ἴσον τὴν ἐκκλησιὰ ἦτον πρώτη.»

Ἦνε μάλλον ποιητῆς ξένος, καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν πρόσωπον ὀθνεῖον, κάτοικον
Ἰσως κλιμακίων βορείων καὶ ὀμιχλωδῶν, ἤρωσ τοῦ Ossian, ἂν θέλετε, ἀλλ'
οὐχὶ ὁμῶς Ἕλληνας, ζῶν ἐν χώρῳ, ὅπου

«ὁ ἀγερνὸς φωτοβολεῖ.»

Τοιαύτη, κύριοι, ἐν ὀλίγοις καὶ διὰ τῶν καλλίστων αὐτοῦ ἔργων ἀπεικονι-
σθεῖσα ἢ μία τῶν ποιητικῶν φάσεων τοῦ Ζαλοκώστα, ἢ ἐλεγειακὴ οὕτως
εἰπεῖν καὶ καθαρῶς ὑποκειμενική. Καὶ αὕτη μὲν ἐκπροσωπεῖ πιστότερον καὶ
ἀκριβέστερον τὸν ποιητὴν ἡμῶν, ὡς ἄνθρωπον ἐν πικραῖς δοκιμασθέντα συμ-
φοραῖς, ὑπὸ διαρκοῦς τραγόμενον ὀδύνης, καὶ στεναζόμενον ὑπὸ πάντα αὐτοῦ
στίχον. Ἡ ἄλλη δὲ τῆς ποιητικῆς τοῦ Ζαλοκώστα εὐφυΐας φάσις, ἐκείνη
περὶ τῆς ἀρχήτερον ἔλεγον, παριστᾷ ἡμῖν τὸν ποιητὴν ψάλλοντα κατ' ἐξοχὴν
τοῦ ἱεροῦ ἡμῶν ἀγῶνος, ἐμπεφορημένον τὰς μεγάλας αὐτοῦ καὶ ζωηρὰς ἀνα-
μνήσεις, καὶ σκιρτῶντα ἐκ πατριωτικοῦ ἐνθουσιασμοῦ, οὐχὶ βεβαίως πρὸς τὴν
κρεμαμένην παρὰ τὴν ὄψιν αὐτοῦ ἀργὴν σπάθην καταλυμακτίου, ἀλλὰ καὶ
τὴν ἱερὰν ἐκείνην καὶ σκωρικῶσαν σπάθην, ἣν ἐφόρει ὁ νεακὸς τοῦ Μεσολογ-
γίου πρόμαχος, καὶ ἦν ἀνηρητημένην πού Ἰσως τοῦ τοίχου προσέβλεπε βε-
βαίως ἐνδακρὺς ὁ ποιητῆς, ὅτε ἀνέκραζεν ἐκ μυχίου ἐνθουσιασμοῦ πρὸς τὴν
Μοῦσάν του:

«ὦ! τότε τὸ πρῶτόν μου ὄπλον ζητῶ,
ὦ! τότε τ' ἀρχαῖά μου πέδιλα φέρων,
Ἐκεῖ ὅπου βέτι γοργὸς ὁ Ἀχέρων
μαζὺ σου πετῶ.»

Μετὰ τῆς Μούσης ἀληθῶς, ποιητῆς συνάμα καὶ μαχητῆς, ἤθελε πετά-
ξει εἰς τὴν δούλην του πατρίδα ὁ Γεώργιος, διότι ὁ ἱερός ἐκεῖνος σύνδεσμος
τοῦ ψάλτου καὶ στρατιώτου παρέμεινε ἄλυτος πάντοτε ἐν τῇ καρδίᾳ του,
διότι μέχρις ἐσχάτης αὐτοῦ πνοῆς ὠνειροπόλει προαγωγὴν στρατιωτικὴν, ὡς
ὠνειροπόλει δάφνας ποιητικῆς, διότι οὐδὲν ποτὲ ἄλλα ἐπίκρανε ποσοῦτον τὴν
στρατιωτικὴν αὐτοῦ καὶ ποιητικὴν συνάμα φιλοτιμίαν, ὅσον ἢ μετὰ τὴν πρῶ-

τὴν αὐτοῦ βράβεισιν γενομένη αὐτῷ πεκατήρησις παρὰ τοῦ βασιλέως Ὁθω-
νός, ὅτι ἡ ποιητικὴ ἀσχόλησις βλέπτει τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν. Τὴν
βλέπτει ἴσως — τίς οἶδε, καὶ εἶχε πιθανῶς δίκαιον ὡς πρὸς τοῦτο ὁ ἀγαθὸς
ἐκεῖνος ἡγεμῶν — ὅπως κατήνητησε σήμερον παρ' ἡμῖν ἡ στρατιωτικὴ ὑπη-
ρεσία· δὲν τὴν ἐβλαπτεν ὁμῶς, ὅπως ὠνειρεύετο τὴν κλήσιν τοῦ Ἕλληνος στρα-
τιώτου ὁ Ζαλοκώστας, οὐδ' ὅπως ἠσθάνετο αὐτὸς τὴν ἀποστολὴν τοῦ Ἕλληνος
ποιητοῦ.

Ἐκ τοῦ ψυχολογικοῦ τούτου συνδέσμου προήλθον τὰ καλλίστα τῶν διη-
γηματικῶν ποιημάτων τοῦ Ζαλοκώστα, ἅτινα πάντα σχεδὸν εἰσὶν ἐπεισόδια
τοῦ μεγάλου ἀγῶνος· τὸ *Χάρι τῆς Γραβιάς*, τὸ *Μεσολόγγιον*, ἢ *Τελευταία
Νυξ*, τὸ *Στόμιον τῆς Πρεβέλης*, ἢ *Κληρονομία*, ὁ *Μπότσαρης*, ἐν μέρει δὲ
καὶ οἱ *Ἀρματοῦλοι καὶ Κλέπται* εἰσὶ προιόντα τοῦ ποιητικοῦ αὐτοῦ συνδέ-
σμου. Πάντα ταῦτα τὰ ἐπικυλιστὰ ποιήματα ζωογονεῖ ἡ αὐτὴ θερμὴ φιλοπα-
τρία, ὁ αὐτὸς καὶ ἀδιάπτωτος ἐνθουσιασμὸς πρὸς τε τὰ ἔργα καὶ τοὺς ἄνδρας
τῆς ἱερᾶς ἐκείνης πάλης, ἥτις ἐδημιούργησε τὴν νέαν Ἑλλάδα, καὶ ὅμοιον
πανταχοῦ τὸ ἀκραϊφές καὶ γνήσιον ἐθνικὸν αἶσθημα. Οὕτω δὲ ὡς πρὸς
τὴν ἔμπνευσιν μὲν καὶ τὸν ἐνθουσιασμόν τὴν αὐτὴν ἔχουσι πάντα ἀξίαν,
καὶ οὐδὲν δύναται τις νὰ τάξῃ τοῦ ἄλλου ὑπέρτερον. Ὡς πρὸς τὴν καλλι-
τεχνικὴν ὁμῶς αὐτῶν τελείωσιν, ὡς πρὸς τὴν ἐγκράτειαν καὶ τὸ ἀπέ-
ριπτον τῆς διαλεκτικῆς, τὴν σαφήνειαν τῆς ἐρμηνείας, τὸ κάλλος τῆς μορ-
φῆς καὶ τῆς γλώσσης, μεγίστη πολλάκις ὑπάρχει ἢ μεταξὺ αὐτῶν διαφορὰ,
καταδεικνύουσα μάλιστα σαυῶς καὶ ἀναμφισβητήτως τὴν καλλιτεχνικὴν
ἀνάπτυξιν καὶ βελτίωσιν, ἥτις διεμόρφου βαθμηδὸν τὴν ποιητικὴν εὐφυΐαν
τοῦ Ζαλοκώστα, ἀπὸ τῶν ἀτελεστάτων καὶ πρώτων αὐτοῦ ἔργων, ἦτοι τοῦ
Χαρίου τῆς Γραβιάς, τοῦ *Μπότσαρη*, τῶν *Σκιῶν τοῦ Φαλήρου*, μέχρι τῶν
τελειωτάτων καὶ ἀψόγων σχεδὸν εἰπεῖν, ἦτοι τοῦ *Στομίου τῆς Πρεβέλης*
τῶν *Ἀρματοῦλων* καὶ *Κλεπτῶν* καὶ τοῦ εἰς δημοτικὴν γλῶσσαν γεγραμμέ-
νου ἀριστουργήματος τοῦ ποιητοῦ *Ὁ Φῶτος καὶ ἡ Φρόσος*.

Ὁ ποιητῆς ἡμῶν, ἐν Ἰταλίᾳ νεανίας παιδευθεὶς καὶ πρωίμως τὴν διά-
νοιαν αὐτοῦ καὶ τὴν φαντασίαν ἀρδεύσας διὰ τῶν ναμάτων τοῦ ἰταλικοῦ
Παρνασσοῦ, εἶχεν ὑποστῆ φυσικῶ τῷ λόγῳ τὴν ἐπίδρασιν τῆς κατὰ τὰς
ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος κρατούσης ἐν Ἰταλίᾳ ποιήσεως, τῆς ποιήσεως τοῦ Alfieri,
τοῦ Monti, τοῦ Foscolo, καὶ τῶν νεωτέρων Manzoni καὶ Leopardi. Κατα-
πλαγεῖς δὲ βεβαίως καὶ θαυμάσας τὸ εἰς κόμπον πολλάκις καὶ στομφολογίαν
ἀποβαίνον εὐχρουν καὶ ἐπαυθές τοῦ λόγου τῶν ἰταλῶν ποιητῶν, τὸν πλοῦ-
τον παρ' αὐτοῖς τῶν ἐπιθέτων καὶ τὸ ἀφοριστικὸν οὕτως εἰπεῖν καὶ ἔντονον
τῆς φράσεως, σπανίως που καταβαίνουσης ὑπὸ τὴν ὑπάτην τῆς διαπασῶν,
ἄκων καὶ ἀνεπιγνώστως ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν τῆς ποιητικῆς ἐκείνης φρα-
σεολογίας, καὶ ἀφθονα κατελέγχει τὰ ἔργα τῆς ἐπίδρασεως ταύτης ἐν τοῖς
πρώτοις αὐτοῦ ποιήμασιν. Εἰς πρόχειρον τοῦ ἰσχυρισμοῦ μου τούτου ἀπόδειξιν

ἀντιγράφω τρεῖς κατὰ τύχην στροφάς ἐκ τοῦ *Χαρίου τῆς Γραβιάς* :

Περίπτατ' ἐκεῖ πολυαἰμων
Ἐν νεφέλαις καπνοῦ καὶ πυρός,
Μὲ τὸ βλέμμα δριμύ, φοβερόν
Τοῦ ὀλέθρου ὁ δαίμων.

Ταχυθάνατον πέλεκυν σείει,
Καὶ ἀκόρεστον βλέμμα κολλᾷ
Ἵπου αἵματα βέουν πολλά,
Ἵπου θνήσκουν ἀνδρεῖοι.

Ἡ κλαγγὴ ὡς γλυκόφθογγον μέλος
Τοῦ θηρίου τὰ ὦτα κτυπᾷ,
Καὶ τὰ μέλαινα χεῖλη του σπᾷ
Καταχθόνιος γέλωας.

Βαθμηδὸν ὅμως ἡ διαλεκτικὴ αὐτῆ υπερτροφία ἐξελίφεται ἐν τοῖς νεωτέροις ποιήμασι τοῦ Ζαλοκώστα· ἡ φράσις αὐτοῦ γίνεται ἐγκρατῆς καὶ μεμετρομένη, χωρὶς διὰ τοῦτο ν' ἀποβάλλῃ τὸ εὐχρουν αὐτῆς καὶ τὸ ζωηρόν, τὸ ἀπέριττον δὲ καὶ σαφές συνάμα τῶν νοημάτων καὶ τὸ παντελῶς σχεδὸν ἄψογον τῆς γλώσσης κατελέγχουσι τὴν περὶ τοὺς ἀρχαίους κλασσικοὺς ἐνδελεχῆ διατριβὴν τοῦ ποιητοῦ. Οὕτω μένει μὲν πάντοτε ὁ Ζαλοκώστας ὁ παλαιὸς ποιητῆς, γίνεται ὅμως νέος καλλιτέχνης, διότι ἤλλαξε διδάσκαλον.

Τῆς νέας ταύτης περιόδου ἐν τῇ ποιητικῇ παραγωγῇ τοῦ Ζαλοκώστα δύο εἰσι κατ' ἐμὴν γνώμην τὰ κράτιστα προϊόντα: *Τὸ στόμιον τῆς Πρεβείζης* καὶ *Ὁ Φῶτος καὶ ἡ Φρόσω*.

Τὸ *Στόμιον τῆς Πρεβείζης* ὑπόθεσιν ἔχει συγκεφαλαιουμένην εἰς ὀλίγας μόνον λέξεις: τὴν εἰς τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον εἰσοδὸν τεσσάρων ἐλληνικῶν πλοικαρίων. Περὶ τὸ ἀπλοῦν ὅμως τοῦτο καὶ ἡρωϊκὸν ἐπεισόδιον κατώρθωσεν ὁ ποιητῆς νὰ πλάσῃ ὀλόκληρον πλήρες ζωῆς καὶ κινήσεως ποίημα, καὶ νὰ ὑψάνῃ τὸν ὄρατον αὐτοῦ ἱστὸν οὐχὶ μόνον διὰ πολεμικοῦ μένους καὶ ὁσμῆς πυρίτιδος καὶ βροντῆς τηλεβόλων, ἀλλὰ καὶ δι' αἰσθημάτων πολλαχοῦ περιπαθοῦς καὶ διὰ πάθους βαθέος καὶ ἀνυποκρίτου. Ἐπιτρέψατέ μοι, κύριοι, εἰς μικρὸν ὑπόδειγμα τῆς ἐν τῷ εἶδει τούτῳ τῆς ποιήσεως καλλιτεχνικῆς τελειώσεως τοῦ ποιητοῦ, νὰ ἀναγνώσω τὸ πρῶτον ἤμισυ τοῦ τετάρτου μέρους τοῦ *Στομίου*, ἐν ᾧ θρηνεῖ τὸν νεκρὸν τοῦ φανευθέντος Σελίμη ἢ ἔκφρων ἐκ τῆς λύπης σύζυγός του:

Νῦξ εἶνε· φρουράσσουν τὰ βάρβαρα γένη
Καὶ κρύφιος τρόμος τὴν πόλιν κρατεῖ.
Ναί, τρόμος καὶ φρίκη, ἀλλὰ διὰ τί
Ὅξος τὸν αἰθέρα κλαυθμὸς διαβαίνει;

Ἡ πόλις παράσσεται· ὄχλος πολὺς
Ὀλόγυρα ζῶνει τὸ μέγαρον, ὅπου
Κατῶκει ἐνίοτε, μάλιστα τοῦ τόπου,
Ὁ Νέρων Ἀλῆς.

Ἐντὸς γυναικῶνος, εἰς πλοῦσιον δῶμα
Ἀκούσται θρήνος δριμύς, ἀλγεινός·
Ἀνὴρ χρυσοχαίτης, ἀγῶς ἀλθανός
Ἐκεῖ ἐξαπλοῦται παράμορφον πτώμα.

Χανούμισσα χάρις, ὦρατα γυνή,
Ἐμπρὸς τοῦ νεκροῦ γονατίζουσα κλαίει.
Ἀκοίμητος πόνος τὰ σπλάγγχνα της καίει,
Τὸν νοῦν της κλονεῖ.

Δειλαῖα! φρενήρης κτυπᾷ τοὺς κροτάφους,
Φρενήρης ὑφόνει τὰς χεῖρας αὐτῆς,
Καὶ βόστρυχοι κόμης ἀτάκτου, λυτῆς
Κυμαίνουσι καὶ χύνονται μέχρις ἐδάφους.

Ὁ δύστηνος χήρα! Πικρὰ στοναχὴ
Τῆς πνίγει τοὺς θρήνους· τὸ στήθος της σπαίρει,
Ἐ' ἐτοίμη νὰ φύγῃ, τὸ στήθος της δέρει
Ἀλγούσα ψυχῆ.

«Σελίμη! Ψυχὴ τῆς ψυχῆς μου, ἐγείρου·
Σὺ, ὅστις ταχὺς ὡς ἱέραξ πετᾷς,
Σελίμη! κραυγάζει, ἀκούεις βροντὰς,
Ἀκούεις πῶς τρέμει ἡ γῆ τῆς Ἡπείρου;

Ἐγιασοῦραι τὸν κόλπον πατοῦν με ὀργῆν·
Ὁπλίσου! σαλπίζει τῆς μάχης ὁ δαίμων,
Οἱ λόχοι σὲ κράζουσι, ὁ ἵππος σου βρέμων
Λακτίζει τὴν γῆν.

Ἄλλ' ὦ συμφορὰ μου! ἡ σπάθ' ἢ καμπύλη,
Ἄδеспοτον τεῦχος, μνημεῖον φρικτὸν
Τοῦ πάθους σου, κρέμαται, κ' αἷμα πηκτὸν
Τῶν δέκα πληγῶν σου σκεπάζει τὰ χεῖλη.

«ὦ, πῶς τὴν θαντὴν σου ἐγὼ ν' ἀνεχθῶ; . . .
Πλατύτερον, φίλοι, ἀνοίξατε μνήμα·
Ἐκεῖ κ' ἐγὼ σπεύδω με πρῶθυμον, βῆμα,
Τὸ μνήμα ποθῶ.»

Δέν δύναμαι, κύριοι, καί τοι πολὺ ἐπεθύμουν, νὰ παραμείνω λεπτομερῶς διατρέβων περὶ πάντα τὰ ὁμοίως φύσεως ποιήματα τοῦ Ζαλοκώστα, διότι οὔτε ἡ ὥρα δυστυχῶς μοὶ τὸ συγχωρεῖ, οὔτε τολμῶ νὰ ἐλπίσω τοσοῦτον ἠρωϊκὴν τὴν ὑμετέραν ἀνοχὴν. Ἐπεθύμουν ἰδίως ν' ἀπασχολήσω τὴν προσοχὴν ὑμῶν περὶ τοὺς Ἀρματωλοὺς καὶ Κλέπτας, ὅπως καταδειξῶ ὑμῖν μετὰ πόσης δεξιότητος καὶ ποιητικῆς χάριτος ἀνεβίβασεν ὁ ποιητὴς ἡμῶν εἰς ἰδανικὰ ποιητικῶς πρόσωπα τοὺς ἀγρίους ἐκείνους κατοίκους τῶν ἑλληνικῶν ὄρεων καὶ ὄρυμνῶν, καὶ ὁποῖον, γνησίως ἑλληνικὸν καὶ σύμφωνον πρὸς τὰς παραδόσεις τοῦ κλεπτικοῦ καὶ ἀρματωλικοῦ βίου, κατώρθωσε νὰ πλάσῃ μῦθον, ὅπως δι' αὐτοῦ καὶ τῶν παρ' αὐτῷ τεταγμένων ἐπεισοδίων ἀφηγηθῆ τὴν πλήρη περιπετειῶν καὶ ποιήσεως ζωῶν τῶν ὄρεσιβίων ἐκείνων ἠρώων, τῶν ἠρωϊκῶν προδρόμων τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν πάλης. Ἐπεθύμουν ἐπίσης νὰ διατρέψω εἰς τὸ Μεσολόγγιον, καὶ τὴν Τελευταίαν νύκτα, δι' ὧν μετὰ τοσαύτης στοργῆς ὑμνησεν ὁ ποιητὴς ἡμῶν τὰ παθήματα καὶ τὴν ἠρωϊκὴν καταστροφὴν τῆς μάρτυρος πόλεως. Ἐπεθύμουν τέλος νὰ ἀναλύσω λεπτομερέστερον τὸ κειμήλιον ἐκεῖνο τῆς δῆμώδους ἑλληνικῆς ποιήσεως, τὸ ἐπιγραφόμενον Φῶτος καὶ Φρόσω, ἐν ᾧ ἀμφιβάλλει τις ἀληθῶς, ἂν τὴν οὐσίαν μᾶλλον πρέπει νὰ χειροκροτήσῃ ἢ τὴν μορφήν, ἂν τὸ ἀφελές ἀλλὰ καὶ περιπαθές τοῦ μύθου μᾶλλον ἢ τὴν εὐχρουν καὶ ζωντανὴν γλῶσσαν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἢν διὰ ταχυδακτυλογραφικῆς, οὕτως εἰπεῖν, δεξιότητος κατώρθωσεν ὁ Ζαλοκώστας νὰ καταστήσῃ ἐρμηνεῖα τῶν ποιικλοτάτων ἅμα καὶ λεπτοτάτων αἰσθημάτων, τῶν ὑψηλοτάτων συγχρόνως καὶ βαθυτάτων ἐννοιῶν. Ἄλλ' ἀνάγκη νὰ βραχύνω τὸν λόγον· θέλω δὲ μόνον, πρὶν ἢ περᾶνω αὐτόν, νὰ διατρέψω μικρὸν ἔτι περὶ τὸ γλωσσικῶς διφυές τῆς ποιήσεως τοῦ Ζαλοκώστα, ὅπερ ἀποτελεῖ ἐν τῶν ἰδιαζόντων αὐτοῦ χαρακτηριστικῶν.

Τὸ ζήτημα τῆς χρησιμωτέρας καὶ προσφορωτέρας γλώσσης ἐν τῇ νεοελληνικῇ ποιήσει πολλάκις συνεζητήθη· ἐγένετο δ' ἐνίοτε μακρῶν ἐρίδων καὶ ἀκαδημαϊκῶν ἀφορισμῶν αἰτία, καὶ ἐχώρισε τέλος τοὺς ποιητὰς ἡμῶν εἰς δύο ἄνισα μὲν τὸν ἀριθμὸν ἀλλ' ὑπάρχοντα ὅπως δῆποτε καὶ ἐργαζόμενα στρατόπεδα, τὸ μὲν τῶν προτιμώντων τὴν οὕτω κληθεῖσαν καθαρεύουσαν, τὸ δὲ τῶν θιασωτῶν τῆς ἀπλῆς ἢ δημοτικῆς. Δέν δύναται βεβαίως τὸ ζήτημα τοῦτο νὰ γείνη ἀντικείμενον παροδικῆς καὶ προχείρου ἀναπτύξεως κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην, καθότι καὶ ἐκτὸς τοῦ προκειμένου ἤθελεν εἶναι, καὶ μακρότερον πολὺ τοῦ ὑπολειπομένου μοι χρόνου ἤθελεν ἀποθῆ. Πρέπει ὅμως νὰ μνημονευθῇ, προκειμένου λόγου περὶ τῆς ποιήσεως τοῦ Ζαλοκώστα, τί οὗτος περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος ἐφρόνει, καὶ πῶς γράφων ἐφήρμοσε τὰς περὶ αὐτοῦ ἀρχάς του. «Ἡ δημοτικὴ γλῶσσα», ἔγραψεν ὁ ἡμέτερος ποιητὴς ἐν τῷ Β' φυλλαδίῳ τῆς Μνημοσύνης, «ἀδάμας ἄξιός νὰ στολισθῇ τὴν χρυσὴν κόμην τῶν Πιερίδων, κόρη πρωτότοκος τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς, ἀλλ' ἰδιότροπος κατὰ τὴν φράσιν καὶ τὴν μορφήν, διεφθέρη σήμερον εἰς τὰς πόλεις,

ἀλλ' ἀγνή καὶ παρθένος διατηρεῖται ὅπου ἤγει ὁ αὐλὸς τοῦ ποιμένου, ὅπου σκίζει τὴν γῆν τὸ ἄροτρον, ὅπου ὑψοῦται ἡ καλύβη ἢ φιλέρημος.» — Ἀδὲν φρονούμεν, λέγει μετὰ μικρὸν, ὅτι ἡ δημοτικὴ πρέπει νὰ ᾖ ἢ ἡ γλῶσσα τῆς ποιήσεως ἐν γένει, διότι στερεῖται πολλῶν ὄρων, καὶ ἀδυνατεῖ νὰ περιγράψῃ ναυμαχίαν, λόγου χάριν, ἐκτὸς ἐὰν λάβῃ τοὺς ὄρους ἐκ τῆς ἀρχαίας γλώσσης, ἀλλὰ τότε ἀποβάλλει τὴν πρωτότυπον χροικὰν καὶ καθίσταται μιζοβάραρος. Διατεινόμεθα ὅμως, ὅτι πρέπει νὰ τὴν μετχειρισθῶσιν οἱ ποιηταὶ μας εἰς μικρὰς μόνον ποιήσεις, διότι ἄλλως οἱ πολὺ ἐπιγενέστεροί μας δέν θέλουσιν εὖρεϊ οὐδ' ἔχνος αὐτῆς.» Καὶ εἶπε μὲν προδήλως ἐσφαλμένος ὁ τελευταῖος αὗτος λόγος, ὁ τὴν χρῆσιν τῆς δημοτικῆς γλώσσης δῆθεν ὑπαγορεύων, εἶπε ὅμως ὀρθὴ ἢ γνώμη τοῦ ποιητοῦ καὶ ὀρθὴ ἐπίσης ἢ προτροπὴ τοῦ τῆς γνώμης του δὲ ταύτης τὴν καλλίστην ἀναντιρρήτως ἐφαρμογὴν εὐρίσκωμεν ἐν τοῖς ἔργοις τοῦ ἡμετέρου ποιητοῦ. Οὐδεὶς τῶν ποιητῶν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος ἐξετίμησε κάλλιον τοῦ Ζαλοκώστα τὸ ποιητικὸν κάλλος τῆς δημοτικῆς γλώσσης, καὶ οὐδεὶς ἔγραψεν αὐτὴν καθαρωτέραν καὶ γνησιωτέραν. Δέν συνωμάθισεν οὔτε συνεζύμωσεν, ὡς ἄλλοι, τὴν γλῶσσαν τῆς δημοτικῆς τοῦ ποιήσεως ἐκ διαλεκτικῶν τύπων καὶ φράσεων τῶν πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος λαλουμένων ἰδιωμάτων, οὔτε ἐδανείσθη, ὡς ἄλλοι, παρὰ τῆς καθαρευούσης, ὅπως συγκαλύψῃ τὴν πτωχείαν τῆς δημοτικῆς. Καὶ ἂν δ' ἐνίοτε, σπανίως ὅμως, παρέλαβέ τι παρ' ἐκείνης, διεμόρφωσεν αὐτὴ, ὡς ἀληθῆς καλλιτέχνης, κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς δημοτικῆς γλώσσης, καὶ τὸ δάνειον ἐκεῖνο μετεμορφώθη εἰς ἴδιον αὐτῆς κειμήλιον ὑπὸ τὴν δεξιὰν γραφίδα τοῦ ποιητοῦ· τοῦτο δὲ, διότι ὁ ποιητὴς ἡμῶν δέν εἶχε σπουδάσει τῇ βοήθειᾳ ἀναγνωσμάτων καὶ λεξιλογίων τὴν δημοτικὴν τῆς Ἑλλάδος γλῶσσαν, ἀλλ' εἶχεν ἀντλήσει αὐτὴν ζῶσαν ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ λαοῦ, καὶ ἐναρμωθεὶς, οὕτως εἰπεῖν, αὐτὴν, κατεῖχε τὸ πνεῦμά της τὸ ἀληθές καὶ συνησθάνετο ἐν τοῖς μυχοῖς τῆς ἑλληνικῆς του καρδίας πᾶσαν αὐτῆς τὴν καλλονὴν καὶ τὴν δύναμιν. Ἦτο δ' ἐν γένει ἀληθῆς περὶ τὴν γλῶσσαν καλλιτέχνης ὁ Ζαλοκώστας, καὶ οὐ μόνον τὴν δημοτικὴν ἀλλὰ καὶ τὴν καθαρεύουσαν ἔγραψεν ὡς ὀλίγοι τῆς νέας Ἑλλάδος ποιηταί. Εἶχεν ἐμφυτον καὶ βαθύρριζον ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ τὸ αἰσθημα τοῦ ὠραίου, ὁμοφρεῖς δὲ καὶ ἐπίσης ὠραῖα ἐγενῶντο ἐν τῇ διανοίᾳ του ἢ ἰδέα καὶ ἡ μορφή. Δέν εἶχεν, εἶπε ἀληθῆς, εὐτοκίαν ποιητικὴν ὁ Ζαλοκώστας, οὔτε ἐστιχούργει προχείρως καὶ ἀτημελήτως, εἰς θαυμασμὸν τῶν λατρευτῶν τοῦ ποσοῦ, καὶ δέν ἐκινδύνευε, διὰ τοῦτο, ν' ἀκούσῃ τὴν ἀπάντησιν τοῦ Ἀπελλοῦ πρὸς τὸν ζωγράφον ἐκεῖνον, ὅστις ἐκαυχᾶτο ὅτι ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἔγραψε πίνακα ὀλόκληρον. Εἶχεν ὅμως λεπτὴν τὴν σμίλην καὶ τὸ γλύφανον τοσοῦτον ἀπάλλον, ὥστε οὐδὲν αὐτῶν ἔχνος κατελείπετο ἐπὶ τοῦ περικαλλοῦς καλλιτεχνήματος, ὅπερ δίκην λευκοῦ μαρμαροῦ ἐξήρηστο στίλβον καὶ ἀπαστρέπτον ἐκ τῆς ἀριστοτέχου αὐτοῦ χερός.

Τοσαύτα, Κύριοι, περί τοῦ ἡμετέρου ποιητοῦ, ὀλίγα μὲν βεβαίως καὶ ἀτε-
λῆ, ἱκανὰ ὅμως, ἐλπίζω, εἰς ἀληθῆ αὐτοῦ καὶ δικαίαν ἐκτίμησιν. Ἐπρεπεν
ἴσως, ὀλιγώτερα καὶ βραχύτερα προλογίζων, νὰ παραμείνω πλειότερον περὶ
τὴν ποίησιν ἰδίως τοῦ Ζαλοκώστα· καὶ τοῦτο, ἐξομολογοῦμαι ὑμῖν, ὑπῆρ-
χεν ὁ ἀρχικός μου σκοπός. Δὲν μετανοῶ ὅμως δι' ὅσα γενικώτερον ἐξέθηκα
ὑμῖν περὶ τῆς καταγωγῆς τῆς ποιητικῆς εὐφυΐας καὶ περὶ τῆς ποιητικῆς ἀτ-
μοσφαιρας τῆς νέας Ἑλλάδος, οὔτε εἶνε ξένη ἢ περὶ ταῦτα μακροτέρα ἴσως
τοῦ δέοντος διατριβὴ τοῦ περὶ Ζαλοκώστα λόγου. Ὁ ποιητής ἡμῶν εἶνε ζῶσα
καὶ διὰ τῶν πραγμάτων κύρωσις τῶν ἀληθειῶν ἐκείνων, ἃς κηρύσσει μὲν
ἡ αἰσθητικὴ ἐπιστήμη δὲν δύναται τις δὲ οὔτε θέλει ποτὲ κατορθῶσαι
νὰ μεταβάλλῃ, ὅσον περιέργως καὶ ἄν εὐφυολογήσῃ, ὅσον καὶ ἄν διώξῃ τὸν
ἐκ τοῦ παραδόξου θρίαμβον. Ὁ ποιητής, περὶ οὗ εἶχον τὴν τιμὴν νὰ σαξ
λαλήσω, εἶχεν ἔμφυτον τὸ ποιητικὸν τάλαντον, διεμόρφωσε δὲ τὴν ἐξ
αὐτοῦ παραγωγὴν κατὰ τὴν γνησίαν ἐκείνην ἑλληνικὴν ἀτμοσφαιραν, ἣν
διεσκέδασεν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα ὁ ἀπὸ τῆς πύλης τοῦ Ῥωμανοῦ πνεύσας ἀνε-
μος, ἣτις συνετήρησε τὴν Ἑλλάδα ζῶσαν ἐπὶ τέσσαρας αἰῶνας, καὶ ἣτις
καὶ σήμερον ἔτι, ἐν μέσῳ πάσης ἡμῶν τῆς ἐκδηλύνσεως καὶ τῆς ἀδιαφορίας,
εἶνε τὸ μόνον πνευματικὸν ζῶν, ὑπερ διαστέλλει εἰς εὐγενεῖς πόθους τὰ στήθη
ἡμῶν καὶ ἀναπτεροῖ εἰς δόξης ὄνειρους τὴν ἡμετέραν φαντασίαν.

ΑΓΓΕΛΟΣ ΒΑΛΧΟΣ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΩΝ ΕΝΕΡΓΕΙΩΝ ΤΟΥ ΠΕΣΤΑΛΟΤΣΗ *.

Ἰωάννης Ἑρρίκος ὁ Πεσταλότσης (Joh. Heinrich Pestalozzi) ¹ ἐγεννήθη
τῆ 12 Ἰανουαρίου τοῦ 1746 ἔτους ἐν Ζυρίχῃ τῆς Ἑλβετίας, ἐν ἣ ὁ πατήρ
αὐτοῦ μετέρχετο λίαν εὐδοκίμως τὸ τοῦ χειρουργοῦ ἔργον. Ἐξαιρετικῆς γενόμε-
νος ἐστερήθη τοῦ πατρὸς ἢ δὲ μητῆρ αὐτοῦ, μείνας καυρία τῆς μικρᾶς πε-
ριουσίας τοῦ ἀποθανόντος συζύγου, ἀπεφάσισε νὰ ὑποστῇ πάσαν θυσίαν ὑπὲρ
τῆς ἀγωγῆς τοῦ τέκνου αὐτῆς. Ἡ μήτηρ τοῦ Πεσταλότση, καὶ περ ἀμοιροῦσα
παιδαγωγικῶν γνώσεων, κατώρθωσε ἵνα ἀναθρέψῃ τὸν υἱὸν αὐτῆς ἐν τῇ εἰλι-
κρινεῖα καὶ τῇ φιλαλληθείᾳ, ἰδίως δὲ κατώρθωσε ἵνα ἐμπνεύσῃ εἰς τὴν καρδίαν
αὐτοῦ τὸ συναίσθημα τῆς εὐσεβείας καὶ τῆς πρὸς τὸν πλησίον συμπαιθείας, αἵτινες
ἀρεταὶ παρεηκολούθησαν τὸν Πεσταλότσην μέχρι τοῦ τέλους τῆς ζωῆς αὐτοῦ·
ἢ αὐτὴ ὅμως μήτηρ ἔνεκα τῆς περιορισμένης ἀγωγῆς, ἣν μετέδιδεν εἰς τὸν
υἱὸν, συνετέλεσεν οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν τούτου ἀγροικίαν καὶ τὴν περὶ τὰ κοι-
νωνικὰ καθήκοντα ἀδεξιότητά.

* Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ τῆ 22 Ἀπριλίου 1876.

¹ Περὶ Πεσταλότση ἐγράφησαν πολλὰ καὶ διάφορα, ἡμεῖς ἀρνούμεθα τὰς περὶ αὐτοῦ
εἰδήσεις ἐκ πηγῆς γερμανικῆς.

Ἀπὸ τοῦ 7^{ου} ἔτους τῆς ἡλικίας διέτριβεν ὁ Πεσταλότσης κατ' ἔτος χρό-
νον τινὰ παρὰ τῷ ἐκ μητρὸς πάππῳ αὐτοῦ, ὅστις ἦτο ἱερεὺς ἐν τινι παρὰ τῇ
Ζυρίχῃ χωρίῳ, Πόγγ καλουμένῳ. Ὁ χωρικός ἱερεὺς, διάγων βίον ἀπλοῦν,
ἤσυχον καὶ αὐστηρὸν, καὶ λατρεύων τὸν Θεὸν ἐν ἀνυποκρίτῳ εὐλαθείᾳ, ἠγά-
πα ἀπὸ καρδίας τὸ λογικὸν αὐτοῦ ποίμνιον καὶ ἐμερίμνα πατρικῶς περὶ τῆς
εὐημερίας αὐτοῦ. Τὸ παράδειγμα τῆς εἰλικρινοῦς εὐσεβείας καὶ ἀρετῆς τοῦ
πάππου τοσαύτην ῥοπήν ἔσχεν ἐπὶ τοῦ θρησκευτικοῦ συναίσθηματος τοῦ ἐγ-
γόνου, ὥστε οὗτος, θεωρῶν αὐτὸ ἀξιολογώτερον πάσης διδασκαλίας καὶ παν-
τός κηρύγματος, ἀπεφῆνατο ὅτι «ἐν τῇ θρησκευτικῇ μορφῶσει ἰδίως συντε-
λεῖ ἡ θεὰ ἀληθοῦς χριστιανοῦ.» Ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ πάππου διαμένων ὁ Πε-
σταλότσης μεγάλως ἐπιγράνθη κατὰ τῆς Ζυρίχης. Οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως
ταύτης, ἀφελόντες κατὰ μικρὸν παρὰ τῶν χωρικῶν ἄπαντα τὰ δικαίωματα,
ἠνάγκαζον αὐτοὺς νὰ στενάζωσιν ὑπὸ τὸν ζυγὸν σκληρῶν καταπιέσεων. Οἱ
τῶν ψυχῶν ἐπιμεληταὶ συνεμερίζοντο μετὰ τῆς κοινότητος τῶν δεινῶν τού-
των καὶ πάντες τὸ αὐτὸ ἐξέφραζον παράπονον ὅτι omne malum ex urbe. Ἡ
ἐλεεινὴ αὕτη κατάστασις τῶν χωρικῶν συνεχίνει τὴν εὐαίσθητον καρδίαν
τοῦ Πεσταλότση καὶ ἠνάγκαζεν αὐτὸν νὰ λέγῃ πολλάκις κατ' ἑαυτὸν «ἐγὼ
ἄρξά γε δὲν δύναμαι νὰ συντελέσω κατὰ τι πρὸς ἀνακούφισιν τῶν χωρικῶν;»

Δεκαετῆς ἤδη ὢν ὁ Πεσταλότσης ἤρξατο φοιτῶν εἰς τὸ ἐν Ζυρίχῃ γυ-
μνάσιον ἀγαθὸς ὢν καὶ προσηέστατος ἠγαπήατο παρὰ τῶν συμμαθητῶν
αὐτοῦ. Εἰς τοὺς διδασκάλους αἶνιγμα ἐφαίνετο ἡ ποικιλία τῆς πνευματικῆς
καταστάσεως τοῦ Πεσταλότση. Οὗτος ὅτε μὲν κατεδείκνυε μέγала προτε-
ρήματα καὶ ὑφίστατο ἐκτάκτους πόνους, ὅτε δὲ πάλιν κατεδείκνυε μεγάλην
ἀπροσεξίαν καὶ ἀνοησίαν. Ὁ Πεσταλότσης πρὸς πάσαις ταῖς ἐπιπλήξεσι καὶ
ταῖς τιμωρίαις τῶν διδασκάλων, ὢν τὸν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ μηχανισμόν με-
γάλως ἐβδελύσσετο, δὲν κατώρθωσε νὰ μάθῃ νὰ καλλιγραφῇ ἢ τοῦλάχιστον
νὰ γράφῃ εὐαναγνώστως ἐν ᾧ δὲ τῶν κανόνων τῆς στίξεως καὶ τῆς ὀρθογρα-
φίας οὐδεμίαν ἔννοιαν εἶχε, τὸναντίον ἦτο τῷρ καὶ φλοῖ ἐν παντί, ἀφο-
ρῶντι τὰς πνευματικὰς αὐτοῦ χρείας, ἢ ἀναφερομένῳ πρὸς τὰς ἀνάγκας
τῆς πατρίδος καὶ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. Ἐν τισιν ὅμως ἀντικειμένοις οἱ διδάσκα-
λοι τοῦ ἐν ᾧ ἐσπούδαζε Collegii humanitatis καὶ ἰδίως ὁ περίφημος Bodmer
ἐπέδρασαν μέγਾਲως ἐπὶ τῆς ψυχῆς τοῦ Πεσταλότση, κατὰ τὴν μαρτυρίαν
αὐτοῦ τούτου. Οἱ διδάσκαλοι οὗτοι, διδάσκοντες τοὺς παῖδας τῆς Ἑλβετι-
κῆς δημοκρατίας τοὺς δοκίμους συγγραφεῖς τῆς ἀρχαιότητος, ἐφιλοτιμοῦντο
νὰ ἐμπνεύσωσιν εἰς τὰς ψυχὰς αὐτῶν τοιοῦτον ἐνθουσιασμόν, ὥστε οὗτοι νὰ
ἀμιλλῶνται πρὸς ἀλλήλους τις νὰ ὑπερτερῆσῃ τοῦ ἑτέρου κατὰ τὴν ἐν ταῖς
διανοήμασι καὶ τῷ βίῳ ἀπομίμησιν τῶν Ῥωμαίων καὶ φιλελευθέρων ἀνδρῶν
τῆς ἀρχαιότητος. Αὐτὸς ὁ Πεσταλότσης διηγεῖται ὅτι «οἱ μαθηταὶ τοῦ ἐκ-
παιδευτηρίου τούτου ἔζων ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας τρεφόμενοι διὰ πῶας καὶ λα-
χάνων. Ἀνεξαρτησία, λέγει, αὐτεξουσιότης, εὐποιία, αὐταπάρησις καὶ φι-

λοπατρία, ἦσαν τὰ σύμβολα τῆς δημοσίας ἡμῶν μορφώσεως.»—«Εἷς ἐκ τῶν καθηγητῶν ἡμῶν, γράφει ὁ Πεσταλότσης, ἐγίνωσκε καλῶς τὰ ἑλληνικά, οὐδὲν ὅμως πλεονέκτημα ῥητορικὸν εἶχεν. Ἡ ἐμὴ ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ μετάφρασις ὡς πρὸς τὸ πῦρ καὶ τὴν ῥητορικὴν ζωρότητα ἦτο ὑπερτέρα τῆς τοῦ καθηγητοῦ, εἰ καὶ ἐγὼ ἐλαχίστην γνώσιν εἶχον τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης.»

Ὁ Πεσταλότσης, ἐκμαθὼν τὰς ἀρχαίας γλώσσας, παρεδόθη ἐκθύμως εἰς θεολογικὰς σπουδὰς κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τῶν ἑαυτοῦ συγγενῶν· ἀλλ' εἰ καὶ ἐκεκμητο ἔκτακτον ῥητορικὴν δεινότητα, ὡς τοῦτο ἀπέδειξεν ἀπειράκις ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ, ἐπὶ τοῦ ἀμωγος ὅμως ἐπαράσσετο, καὶ ἡ πρώτη αὐτοῦ πρὸς τὸ κηροῦν ἀπόπειρα ἀπέτυχεν ὀλοσχερῶς. Ἡ ἀποτυχία αὕτη, ὡς καὶ ἡ διαβεβαίωσις τῶν ἱατρῶν, ὅτι ἔχει προδιάθεσιν πρὸς φθίσιν, παρεκίνησαν αὐτὸν ὀκτωκαιδεκαετῆ ὄντα νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν θεολογίαν καὶ νὰ σπουδάσῃ περὶ τὰ νομικά. Ἐν τῇ νῦν πυρώδει ἐνεργεῖα οὐδὲν ἕτερον ἐθεώρησε προὔργιατερον ὁ Πεσταλότσης ἢ νὰ ὑπερασπίσῃ τὰ δικαιώματα τῶν πτωχῶν χωρικῶν κατὰ τῆς πλεονεξίας τῶν τῆς Ζυρίχης εὐγενῶν· τούτου ἕνεκα περιεφρανῆθη ἐν Ζυρίχῃ, ἐμισήθη καὶ κατεδιώχθη, ἀπολέσας συγχρόνως καὶ τὴν ἐπιδιωκομένην πολιτικὴν θέσιν. Τούτων οὕτως ἐχόντων ὁ Πεσταλότσης διελαγίζετο τί ἔπρεπε νὰ πράξῃ, ὅτε φίλος τις, Bluntschli ὀνομαζόμενος, προὔδων τὸν ἑαυτοῦ θάνατον εἶπεν εἰς τὸν Πεσταλότσην τοὺς ἐξῆς παρανευτικούς λόγους· «Πεσταλότση, ἐγὼ μὲν ἀποθνήσκω, σὺ δὲ ἐγκαταλειμμένος εἰς σεαυτὸν δὲν πρέπει νὰ τραπῆς πρὸς ἀγῶνά τινα, δυνάμενον νὰ σὲ καταστήσῃ θύμια τῆς ἀγαθότητος καὶ πίστεώς σου. Ζήτησον βίον ἤρεμον καὶ ἀτάραχον· ἀνευ δὲ φίλου, συμβουλευόντός σε ἡσύχως καὶ ἔχοντος γνώσεις ἀσφαλεῖς περὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν πραγμάτων, μὴ παραδώσῃς σεαυτὸν εἰς μεγάλας ἐπιχειρήσεις, ὧν αἱ ἀποτυχίαι ἤθελόν σοι ἀποβῆ ὅπως δὴ ποτε ἐπικίνδυνον.» Τὴν συμβουλὴν ταύτην τοῦ ἀποθνήσκοντος φίλου ἀκολουθῶν ὁ Πεσταλότσης ἐγκατέλιπε τὴν Ζυρίχην καὶ ἀπεφάσισε νὰ γίνῃ γεωργός, βοηθῶν οὕτω τῷ γεωργικῷ λαῷ διὰ τῆς μετ' αὐτοῦ συμβιώσεως.

Ἄγων ἤδη τὸ 22ον ἔτος τῆς ἡλικίας διηυθύνθη ὁ Πεσταλότσης κατ' ἀρχὰς μὲν πρὸς τὸν θεῖον αὐτοῦ Hotze, κατοικοῦντα ἐν τῷ χωρίῳ Richterschwyl, εἶτα δὲ πρὸς τινὰ περίφημον θεράποντα τῆς γῆς Tschiffeli, κατοικοῦντα ἐν Kirchberg τοῦ τῆς Βέρνης νομοῦ, παρ' ᾧ ἐσπούδαζε νὰ μάθῃ τὴν οἰκονομίαν. Μετὰ ταῦτα συναθροίσας ὁ Πεσταλότσης τὴν μικρὰν αὐτοῦ περιουσίαν ἠγόρασε πλησίον τῆς Lenzburg γαίτας ἐρήμους. Ἐνταῦθα ἐργαζόμενος φιλοπόνως κατεσκεύασεν ἀξιόλογον κτήμα, ὅπερ ὠνόμασε Neuhof, καὶ ὅπερ ἐπεχειρεῖ νὰ προαγάγῃ ἔτι μᾶλλον ἔχων κοινωνῶν τῶν ἑαυτοῦ ἐπιχειρήσεων ἐμπορικῶν τινῶν καὶ πλούσιον ἐν Ζυρίχῃ οἶκον. Ὁ Πεσταλότσης παραδοθεὶς σώματι καὶ ψυχῇ εἰς τὴν γεωργίαν οὐδὲν εἶδος ἐργασίας περιεφρόνει· πολλάκις δὲ ὀχούμενος διὰ τῶν ὁδῶν τῆς Ζυρίχης ἐφ' ἀμάξης ἐπλατάφει διὰ τῆς μάστιγος πρὸς θλίψιν τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ. Πρὸς ἐξακριβώσιν τοῦ

βίου καὶ τῆς ἐνεργείας τοῦ τε γεωργοῦ, τοῦ μισθιωτοῦ, τοῦ βιομηχάνου καὶ τοῦ ἐπαίτου ἐπεσκέπτετο ὁ Πεσταλότσης καὶ τὴν εὐτελεστάτην καὶ ῥυπαροτάτην καλύβην. Τὰ οἰκονομικὰ αὐτοῦ ἔβαινον κατ' εὐχὴν. Κατὰ τὴν εὐτυχίαν ταύτην ἐποχὴν ἐτελέσθη καὶ ὁ γάμος αὐτοῦ. Εἷς τῶν ἐν Ζυρίχῃ φίλων τοῦ Πεσταλότση εἶχεν ἀδελφὴν τινα, ἣτις συγκατηρηθεῖτο μεταξὺ τῶν ὠραιότητων καὶ ἀνηροτάτων παρθένων τῆς πόλεως. Αὕτη εἶχεν εὐγενῆ καρδίαν καὶ διάνοξαν ἀνεπτυγμένην, ἡ δὲ τοῦ Πεσταλότση ψυχὴ κατώκει ἐν σώματι ἀσχημῶ· ἐκείνη ἦτο θυγάτηρ πλουσίου τινὸς Ζυριχίου ἐμπόρου, οὗτος δὲ ἦτο γεωργός, διεγείρων διὰ τῆς σωματικῆς αὐτοῦ ἀτημελείας τὴν ἀποστροφὴν τῶν λεπτοφυῶν Ζυριχιῶν. Ὁ Πεσταλότσης ζητήσας τὴν χεῖρα τῆς νέας ἠνέφεξεν εἰς αὐτὴν τὴν ἑαυτοῦ καρδίαν διὰ τῆς ἐξῆς ἐπιστολῆς·

«Περὶ τῆς σωματικῆς μου ἀσχημίας, οὐδὲν θέλω εἰπεῖ· διότι ἕκαστος γνωρίζει πᾶσον βαθμὸν ταύτης φέρω ἐν ἑμαυτῷ. Μὲ κατηγοροῦσιν ὅτι τρέχω ἀπρεπῶς τῆδε κακείας. Εἶναι ἀληθές ὅτι πανταχοῦ παρουσιάζουσιν εἰς ἐμὲ καὶ ἄνθρωποι καὶ πράγματα, ἕτινα ὅταν παρατηρῶ μὲ ἀπασχολοῦσιν ἰδιαζόντως· ἐγὼ δὲ διαμένω παρ' αὐτοῖς εὐχαρίστως ἐπιθυμῶν ἵνα παράσχω βοήθειαν τινα. Ὁ χρόνος τοῦ νὰ ἔχω πανταχοῦ φίλους παρῆλθε δι' ἐμέ. Δὲν λυπούμαι ὅμως διότι ἔσχον ἐν τῷ παρελθόντι φίλους εἰς οὓς παρέδωκα ἑμαυτόν. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου διέγγων τοὺς συμπολίτας μου, ὅπερ πάντοτε θέλει μοι χρησιμεῦσαι. — Εἶμαι ὑγιής καὶ εὐρωστος, ἀλλ' οὐδέλλως πλανῶμαι παραδεχόμενος ἀπὸ τοῦδε σπουδαίας ἐν τῷ μέλλοντι καὶ δεινὰς περιπετείας. Ἀπροσδόκητα γεγονότα δύνανται εὐκόλως νὰ μου ἀφαιρέσωσι τὴν χαρὰν καὶ τὴν ἀταραξίαν τῆς ψυχῆς. Τὴν δυστυχίαν τῆς πατρίδος καὶ τῶν φίλων μου θεωρῶ πάντοτε ὡς ἐμὴν δυστυχίαν, καὶ πρὸς σωτηρίαν τῆς πατρίδος δύναμαι νὰ λημονήσω καὶ γυναῖκα καὶ τέκνα. — Τώρα γινώσκεις πόσον εἶμαι ἰσχυρὸς καὶ πόσον ἀσθενής. Ἐκλεξομ λοιπόν. Εἶναι ἀληθές ὅτι ἐγὼ, ὡς γνωρίζεις, εὐκόλως ἐκπλήσσομαι ὑπὸ δυσαρῶν συναισθημάτων, ἀλλ' ὅμως ἐν περιπτώσει, καθ' ἣν ἤθελες μὲ ἀποκρούσει, ἐλπίζω νὰ εἶρω ἀρκατὰς ἐν ἐμοὶ δυνάμεις ὥστε νὰ υποφέρω τὸ γεγονός ὡς λογικὸς ἀνὴρ καὶ χριστιανός. Σὲ ἀγαπῶ ἀπὸ καρδίας.»

Πρωτότυπος εἶναι τοιαύτη τοῦ γάμου συνθήκη. Ἡ νέα αὕτη, ἥς τὴν καρδίαν ἐζήτει ὁ Πεσταλότσης καὶ ἣτις Anna Schullthessou ἐκαλεῖτο, ἐγίνωσκε νὰ διακρίνῃ μεταξὺ οὐσίας καὶ φαινομένου. Ἡ εἰλικρινὴς τοῦ Πεσταλότση καρδία, ἡ διαφλεγόμενη ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ νὰ φανῇ ὠφέλιμος εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, ἐκτιμηθεῖσα παρὰ τῆς νέας, ἐματαιώσε πᾶσαν ἄλλην περὶ τοῦ μετ' αὐτῆς γάμου πρότασιν. Οὐδέλλως ἐφρόντιζεν ἡ Anna περὶ τῆς πικρᾶς ἐπικρίσεως τῶν Ζυριχιῶν κυριῶν. Αὕτη, συναίσθανομένη ἑαυτὴν κεκλημένην νὰ γίνῃ σύντροφος τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου, ὃν ἐθεώρει ἐπιτήδειον νὰ γίνῃ εἰς τῶν μεγίστων εὐεργετῶν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, συνεζεύχθη μετὰ τοῦ Πεσταλότση τῇ 24 Ἰανουαρίου τοῦ 1769 ἔτους ἐν Neuhof. Ἐπὶ 46 ἔτη ἔζησεν αὕτη μετ' αὐτοῦ, ἐπιδειξαμένη μεγίστην ἀγάπην καὶ ἀφοσίωσιν ἐν τε ταῖς εὐτυχίαις καὶ ταῖς δυστυχίαις. Ἡ Anna καθ' ἅπαντά τὸν χρόνον τῆς μετὰ τοῦ Πεσταλότση συμβιώσεως διετέλει ζωσα ἐντὸς τῶν στενῶν ὁρίων τοῦ γυναικείου προορισμοῦ, οὐδέποτε παρακωλύσασα τὸν σύζυγον αὐτῆς ἀπὸ

τῆς ἐκτελέσεως τῶν ἐαυτοῦ σχεδίων. Ἐπὶ τῆς πιστῆς καρδίας τῆς Ἄννης εὑρίσκειν ὁ Πεσταλότσης ἀνάπαυσιν καὶ ἀναψυχὴν, ὡσάντις ἀπεχώρει κεκμηκῶς ἐκ τῶν ἐπιπόνων καὶ μεγαλεπιθόλων αὐτοῦ ἐπιχειρήσεων.

Ἄς ἐπανέλθωμεν εἰς Neuhof. Ὁ πρόμνημονευθεὶς ἐν Ζυρίχῃ ἐμπορικὸς οἶκος ἔλαβε δυσαρέστους εἰδήσεις περὶ τῆς οἰκονομίας τοῦ Πεσταλότση, διὸ καὶ ἀπεσύρθη ἀπὸ τῆς κοινῆς ἐπιχειρήσεως ἐγκαταλιπὼν τὰ περαιτέρω εἰς μόνον τὸν Πεσταλότσην καὶ τὰ ἀσθενῆ αὐτοῦ μέσα. Ἡ κατάσταση εἰς τὴν περιῆλθεν ὁ Πεσταλότσης ἦτο τοιαύτη, ὥστε εὐκόλως ἠδύνατο νὰ περιμένῃ τις τὴν διακοπὴν τῶν ἐπιχειρήσεων αὐτοῦ. Ἄλλ' ὅμως ὁ Πεσταλότσης δὲν ἦτο ἐκ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, οἵτινες εὐκόλως παρεκτρέπονται ἐκ τῶν σχεδίων αὐτῶν ἐνεκα παρεμπιπτόντων κωλυμάτων. Ὁ Πεσταλότσης, ἐγκαταλειφθεὶς εἰς τὰς ἐαυτοῦ δυνάμεις καὶ τὰ ἐαυτοῦ μέσα, ἐδιπλασίασε τὰς ἐαυτοῦ ἐνεργείας πρὸς διεκπεραίωσιν τοῦ ἔργου ἐκείνου, ὅπερ παῖς ἔτι ὢν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πάππου αὐτοῦ εἶχε σχεδιάσει διὰ γραμμῶν ἀμυδρῶν, τοῦ ἔργου ἐκείνου, οὗτινος ἡ χρῆσις παρίστατο λίαν ἀπαραίτητος ἐν τῷ διαυγεῖ ὄμματι τῆς ψυχῆς αὐτοῦ καὶ εἰς οὗτινος τὴν ἐκπλήρωσιν ἐθυσίαζεν ἀσμένως καὶ οὐσίαν καὶ δυνάμεις καὶ ζώην. Ἐθλίβετο διὰ τὴν δυστυχίαν τοῦ λαοῦ, ὃν ἐγίνωσκε λίαν καταβεβλημένον. Παρετήρει τὴν πνευματικὴν ἐξάμβλωσιν τῆς κατωτάτης τάξεως ἐπαυξανομένην διὰ τῆς ἀμαθείας καὶ τῆς δεισιδαιμονίας ἀλλὰ πῶς νὰ θεραπεύσῃ αὐτήν; Ἡ ἐνδεια, ἡ πένια, ἡ ῥυπαρότης, ἡ ἀκολασία, ὁ σχεδὸν ζωώδης βίος τῆς τάξεως ταύτης ἔνυττον τὴν καρδίαν αὐτοῦ ἀλλὰ πῶς νὰ ἀπομακρύνῃ ταῦτα; Ὁ ἀπλοῦς ἄνθρωπος ἀπεγυμνοῦτο σχεδὸν πάντων τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων καὶ ἐστερεῖτο τῆς ἀνθρωπίνης αὐτοῦ ἀξίας ἀλλὰ πῶς νὰ ἀποδώσῃ ταῦτα εἰς αὐτόν; Τὰ τέκνα τῶν πτωχῶν διήγον ἐν ἀργίᾳ, καὶ περιφερόμενα ἐν τε ταῖς κόμαις καὶ ταῖς ὁδοῖς ἢ ἐπήτουν ἢ ἐλεετοῦν ἀλλὰ πῶς νὰ ἐξανθρωπίσῃ ταῦτα; Αὗται καὶ ἄλλαι τοιαῦται ἀπορίαι κατέβληδον αὐτὸν μέχρις οὗ διεχάραζε τὴν λύσιν αὐτῶν.

Ὅπως ὁ Ῥουσσῶς, οὗτινος τὸν *Αἰμύλιον* εἶχε μελετήσει κατὰ τὰ σχολικὰ ἔτη, παρετήρει καὶ ὁ Πεσταλότσης ὅτι ἡ κυρία καὶ οὐσιώδης αἰτία τῆς ἀθλιότητος τῶν ἀνθρώπων ἐνέκειτο ἐν τούτῳ ὅτι ἀπέστησαν ἀπὸ τῆς φύσεως καὶ ἀπὸ τῶν μεγάλων καὶ ἱερῶν νόμων καὶ δικαιωμάτων αὐτῆς. Γινώσκων δὲ καλῶς ὅτι ὁ θέλων νὰ θεραπεύσῃ ριζικῶς τὴν ἐκ τῆς κακοτεχνίας προεληθούσαν διαφθοράν, πρέπει νὰ ἐπιστρέψῃ ὀπίσω πρὸς τὰς ὁδηγίας καὶ τὰς ὑπαγορεύσεις τῆς φύσεως, ἐνόμισε καθῆκον αὐτοῦ πρῶτον μὲν νὰ γνωρίσῃ καλῶς τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τε τὴν οὐσίαν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῆς· δεύτερον δὲ νὰ ἐξεύρῃ τὰ μέσα τὰ χρησιμεύοντα εἰς προαγωγὴν αὐτῆς, ἐν οἷς ὡς ἐνεργᾶ ἐθεώρει μόνον τὰ φυσικά. Πρὸς δύο λοιπὸν ἀντικείμενα ἐστράφη ἡ προσοχὴ τοῦ Πεσταλότση, ἔνθεν μὲν πρὸς τὰς φυσικὰς καὶ ἐξωτερικὰς ἀναφορὰς, ὑφ' ἃς τὸ παιδίον εἰσέρχεται εἰς τὸν κόσμον, καὶ αἰτίνας ὑφ' αὐτοῦ ἐκαλοῦντο *διαίτα*· ἔνθεν δὲ πρὸς τὰ μέσα καὶ τὸν τρόπον

τῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀναπτύξεως, ἅπερ οὗτος ἐκάλεε *στοιχειώδη μέθοδον*. Ὅτι δὲ μόνον ἡ αἰσθητικὴ ἢ παραστατικὴ διδασκαλία εἶναι ἡ ἀληθῶς στοιχειώδης καὶ μορφωτικὴ, καὶ ὅτι ἡ διδασκαλία ἐμφανίζεται τριπλῆ, ἦτοι ὡς γλωσσικῆ, τυπικῆ καὶ ἀριθμητικῆ, τοῦτο εἶναι τὸ μέγα πόρισμα τῶν περαιτέρω αὐτοῦ ἐρευνῶν.¹ Ἀλλὰ πῶς ἐφθάσεν εἰς τὸ πρακτικὸν τοῦτο ἀποτέλεσμα ὁ Πεσταλότσης, ὁ μὴ διακείμενος λίαν εὐμενῶς πρὸς τὴν πολιὴν θεωρίαν;

Ἐν ἔτει 1775 ἴδρυσεν ἐν Neuhof σχολεῖον διὰ παιδας, ἀνήκοντας εἰς τὴν κατωτέραν τοῦ λαοῦ τάξιν, καὶ παρέλαβεν ἐν αὐτῷ 50 ἐγκαταλειμμένα καὶ ἐπαιτοῦντα παιδιά οὐχὶ ἀπλῶς ὅπως διδάξῃ αὐτὰ ὁμολογουμένως τῆ φύσει, ἀλλ' ὅπως ἀναθρέψῃ αὐτὰ φυσικῶ τῷ τρόπῳ. Ἐκ τοιαύτης ἀρχῆς ὀρμώμενος ὁ Πεσταλότσης ἦτο μᾶλλον πατήρ καὶ παιδαγωγὸς ἢ διδάσκαλος τῶν παιδῶν· τὸ δὲ σχολεῖον ἦτο μᾶλλον βιομηχανικὸν σχολεῖον ἢ διδακτικὸν κατὰ τὴν φύσιν· τούτου ἐνεκα τὰ πτωχικὰ αὐτοῦ παιδιά κατὰ μὲν τὸ θέρος ἤσχολοντο περὶ τὸν ἀγρὸν, κατὰ δὲ τὸν χειμῶνα περὶ τὸ νήθειν καὶ περὶ ἄλλας χειρωνακτικὰς ἐργασίας. Οἱ πτωχοὶ, κατὰ Πεσταλότσην, δὲν πρέπει νὰ τρέφονται ὑπὸ τῆς πολιτείας, ἀλλὰ νὰ προάγωνται εἰς τὴν κατάστασιν ἐκείνην, καθ' ἣν ὀφείλουσιν αὐτοὶ νὰ φροντίζωσι περὶ ἐαυτῶν.

Ὅποια πράγματα παρεῖχον εἰς τὸν Πεσταλότσην τὰ ὄλωι ἀπωφανισμένα παιδιά, ἐνοεῖται οἴκοθεν. Ἠθέλωμεν λίαν ἀπομακρυνθῆ τοῦ θέματος ἡμῶν, ἂν ἐπεχειροῦμεν νὰ ἀνακοινώσωμεν ἀπάσας τὰς περὶ τούτου πληροφορίας, τὰς ἐνυπαρχούσας ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ· δὲν δυνάμεθα ὅμως νὰ παραλείψωμεν καὶ βραχύν τινα λόγον, ὅστις χαρακτηρίζει ἅπαντα τὸν βίον καὶ ἄπασαν τὴν σπουδὴν τοῦ Πεσταλότση. «Ἐξῆσα, λέγει, ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐν τῷ μέσῳ 50 καὶ ἔτι πλέον ἀπόρων παιδῶν, ἐμοίραζον μετ' αὐτῶν τὸν πτωχικὸν μου ἄγρτον· ἔζων ἐγὼ αὐτὸς ὡς ἐπαίτης, ἕνα ἐπαίτης διδάξω τὸ πῶς νὰ ζῶσιν ὡς ἄνθρωποι».

Ἐν τῇ ἐκτελέσει τοῦ ἱερωτάτου ἔργου τῆς εὐποιίας ὁ Πεσταλότσης οὐδεμίαν ἔλαβεν ὑποστήριξιν παρ' οὐδενός· διὸ κατηνάλωσε τὴν ἐαυτοῦ περιουσίαν, ἐνεχυράσας δὲ καὶ τὴν περιουσίαν τῆς ἐαυτοῦ συζύγου. Πολλάκις εὐρίσκετο ἐν ἀπορίᾳ χρημάτων, χρησιμεύοντων πρὸς ἀγορὰν ἄρτου καὶ κωστῆκῆς ὕλης, καὶ ὅμως οὐδόλωις ἀφίστατο τοῦ ἔργου, ἀφ' οὗ ἀπέτρεπεν αὐτὸν ὁ ἀποθνήσκων φίλος. Ἐνεκα τῆς ἀπορίας ταύτης οἱ τρόφιμοι ἠναγκάζοντο νὰ ἐγκαταλείπωσι τὸν Πεσταλότσην, ὅπερ μεγάλως ἐλύπει τὴν καρδίαν αὐτοῦ. Ἐν τῇ ἐνδείᾳ ταύτῃ εὐρισκόμενος ὁ Πεσταλότσης ἠναγκάσθη νὰ ἐνυποθηκεύσῃ τὰ κτήματα αὐτοῦ ἐφελύσας οὕτω τὸν γέλωτα καὶ τὰ σκώμματα τῶν σκληροκαρδίων ἀνθρώπων. Οἱ φίλοι τοῦ Πεσταλότση ἐμέμφοντο αὐτὸν καὶ ἄκτερον θεωροῦντες ὡς ἄνθρωπον, ὃν οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ βοηθήσῃ. Ὁ βιβλιοπώλης Füssli εἶπεν εἰς αὐτόν ὅτι οἱ φίλοι αὐτοῦ κινδυνεύουσι καὶ παραδεχθῶσιν ὅτι αὐτὸς τὰς τελευταίας αὐτοῦ ἡμέρας θέλει διανύσει ἢ ἐν τῷ νοσοκο-

¹ Περὶ τῶν παιδαγωγικῶν θεωριῶν τοῦ Πεσταλότση θέλωμεν πραγματευθῆ κατόπιν.

μείω ἢ ἐν τῷ φρενοκομείῳ. Ὁ ποτὲ συμμαθητὴς αὐτοῦ Lavater ἐξήνεγκε μετρωτέρων κρίσιν περὶ τοῦ Πεσταλότση, εἰπὼν ἐνώπιον τῆς γυναίκος αὐτοῦ « Ἄν ἤμην ἡγεμὼν ἤθελον ζῆτεῖ τὴν γνώμην τοῦ Πεσταλότση ἐν παντὶ » πράγματι, ἀφορῶντί τὸν λαὸν καὶ τὴν βελτίωσιν τῆς καταστάσεως αὐτοῦ « ἀλλ' ὅμως οὐδὲ λεπτόν ἤθελον ἐμπιστευθῆ εἰς αὐτόν ».

Ὁ Πεσταλότσης οὐδόλως ἀπέβαλε τὸ θάρρος ἐν τῇ τοιαύτῃ τῶν πραγμάτων καταστάσει καὶ ἐν τοιαύτῃ τῶν ἀνθρώπων ἐπιτιμῆσει, ἀλλ' ἀκολουθῶν τὴν συμβουλὴν τοῦ Füssli ἤψατο πάλιν τοῦ συγγραφικοῦ ἔργου. Συγγράφων δὲ δὲν ἔλαβε πλέον ὑπ' ὄψιν τοὺς λόγους τοῦ Δημοσθένους, οὐδὲ τὴν σπαρτιατικὴν νομοθεσίαν. Ἡ ἐξευγένιστος τοῦ κατωτέρου λαοῦ ἦτο πάλιν τὸ ἀντικείμενον τῆς σκέψεως αὐτοῦ καὶ τῆς συγγραφῆς. Ὁ Lavater ἔκρινεν πάλιν παρεῖχε τῷ Πεσταλότση, λέγων « Ἄν ἐξέλεπον ὅτι εἰς στίχος τῆς συγγραφῆς σου ἦτο ἀπηλλαγμένος γραφικοῦ ἀμαρτήματος, ἤθελον σὲ θεωρῆσαι κατὰ ἄλληλον εἰς πολλὰ, παρὰ πολλὰ πράγματα ». Τοιαύτην ἀποθαρρυντικὴν γνώμην ἐξήνεγκεν ὁ θεωρητικὸς Lavater, ἀλλ' ὅμως ὁ πρακτικὸς Πεσταλότσης οὐδόλως ἤκουσεν αὐτόν, ἀλλ' ἐξηκολούθει συγγράφων τὸ περιφρημον δημῶδες μυθιστόρημα « *Λεινχάρδος καὶ Γερτρούδη* » (Lienhard und Gertrud), ὅπερ ταχέως ἐξήλθεν ἐκ τοῦ καλάμου αὐτοῦ, ὡς αὐτὸς ὁ Πεσταλότσης ἐδήλωσεν εἰπὼν « Τὸ βιβλίον συνετέλεσθη ἐν ὀλίγαις ἐβδομασί χωρὶς ἐγὼ νὰ τὸ σχεδιάσω καὶ χωρὶς νὰ προαιθανθῶ ὅτι τοιοῦτον ἔμελλε ν' ἀποδῆ ». Ὁ Πεσταλότσης γινώσκων τὸ ἐν τῇ συγγραφῇ πλημμελὲς αὐτοῦ παρέδωκε τὰ 4 πρῶτα τυπογραφικὰ φύλλα εἰς τινὰ γραμματικὸν πρὸς διόρθωσιν ἀλλ' ὅμως μεγάλως ἐξεπλάγη ὅτε παραλαβὼν τὸ ἔργον αὐτοῦ εἶδεν αὐτὸ ὅλως ἡλλοιωμένον. Ὁ διορθωτὴς ἀπεῖλεν ἐκ τῆς συγγραφῆς τὴν χωρικὴν ἐνδυμασίαν, καὶ ἐνέδυσεν αὐτὴν ἐσθητικὰ τεχνικὴν καὶ ἱερατικὴν. Ὁ Πεσταλότσης ἔπεμψε τὸ χειρόγραφον εἰς τὸ γινώστον Iselin οὗτος δὲ ἀναγνούς αὐτὸ ἀπεφίνατο ὅτι « Τὸ βιβλίον πρέπει ταχέως ν' ἀπαλλαγῆ τῆς περὶ τὴν ὀρθογραφίαν ὀρθότητος ὅτι ὑπερτέρει πάντων τῶν ἡμοειδῶν αὐτοῦ βιβλίων καὶ ὅτι αἱ ἐν αὐτῷ ἐπικρατούσαι θεωρίαι εἶναι σπουδαιόταται χρεῖαι τῆς ἡμετέρας ἐποχῆς ». Ὁ Iselin εἶχε δίκαιον. Τὸ δημῶδες μυθιστόρημα « *Λεινχάρδος καὶ Γερτρούδη* » ὑπ' οὐδενός μέχρι σήμερον ὑπερηκοντίσθη, διότι δὲν συνεγράφη ἐπὶ ὑψύχου γραφείου, ἀλλ' ἐπὶ τῆς καρδίαις τῶν ἐμφύχων ἀνθρώπων. Ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ ἡ παιδικὴ καὶ ἀφελὴς παράστασις θαυμασίως καταθέλγει τὸν ἀναγνώστην, αἱ δὲ ἐνδύματα τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας χορδαὶ θίγονται ἀρμονικώτατα. Τὸ βιβλίον τοῦτο ἐσφημίσθη ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἑλβετίαν καὶ Γερμανίαν ἅπασαι αἱ ἐνταῦθα ἐκδιδόμεναι ἑφημερίδες καὶ αὐτὰ τὰ ἡμερολόγια ἐπληρώθησαν ἐκ τῆς ἐν αὐτῇ ὑπαρχούσης διδακτικῆς ὕλης· οἱ δὲ κάτοικοι τῆς Βέρνης ἐπεμψαν εἰς τὸν συγγραφέα ὑπόμνημά τι μετὰ χρυσοῦ παρασήμου, ὅπερ ὅμως οὗτος ἠναγκάσθη μετ' ὀλίγας ἐβδομαδάς νὰ πωλήσῃ ἕνεκα πενίας. — Μετὰ τοῦ *Λεινχάρδου* καὶ τῆς *Γερτρούδης* συνάπτεται ἕτερον σύγγραμμα τοῦ Πεσταλότση, *Χριστοφόρος καὶ Ἐλισάβετ*

καλούμενον, ἐν ᾧ κατεχωρίσθησαν διάλογοι χωρικῆς τινος οἰκογενείας περὶ *Λεινχάρδου* καὶ *Γερτρούδης*, σκοπὸν ἔχοντες τὴν δι' ἀπλῶν καὶ θερμῶν λέξεων διδασκαλίαν τοῦ πτωχοῦ λαοῦ. Ὁ Πεσταλότσης ἐξέδωκε καὶ ἄλλα συγγράμματα¹ καὶ διαφόρους διατριβάς ἐν διαφόροις περιοδικαῖς φύλλοις, ἅτινα πάντα, παιδαγωγικῆς φύσεως ὄντα, προτίθενται τὴν διὰ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ πνεύματος προαγωγὴν τοῦ δυστυχοῦτος λαοῦ. — Ὁ Πεσταλότσης πρὸς γινώσιν τοῦ διδακτικοῦ καὶ παιδαγωγικοῦ συστήματος καὶ ἄλλων χωρῶν περιηγήθη ἐν ἔτει 1782 διάφορα μέρη τῆς Γερμανίας, ἐπισκέφθη τὰ περιφημότερα ἐκπαιδευτήρια, δοκιμάζων καὶ παρατηρῶν τὸν ὄργανισμὸν αὐτῶν, ὅποτε ἐγνωρίσθη καὶ μετὰ τῶν περιφημῶν ποιητῶν καὶ φιλοσόφων τῆς Γερμανίας, οἷον μετὰ τοῦ Klopstock, Wieland, Goethe, Jacobi καὶ ἄλλων.

Ἐν ἔτει 1798 ἡ περιβόητος ἐπανάστασις ὑπερεπήδησε καὶ τὰ ἦσυχά ὄρια τῆς πατρίδος τοῦ Πεσταλότση, πλεῖστα δὲ στίφη παιδιῶν ἀπορφανισθέντων περιεφέροντο τῆδε κἀκεῖσε ἐστερημένα πάσης φυσικῆς καὶ ἠθικῆς ἐπιβλέψεως. Ὁ Πεσταλότσης τοσοῦτον συνεκινήθη ἐπὶ τῇ θέᾳ τῶν ἀπροστατέυτων τούτων πλασμάτων, ὥστε εὐθὺς μετὰ νεανικοῦ ἐνθουσιασμοῦ καθυπέβαλε καὶ πάλιν τὸ περὶ δημοτικῆς ἀγωγῆς σχέδιον αὐτοῦ. Εἰς τῶν 5 τῆς Ἑλβετίας κυβερνητῶν, Legrand καλούμενος, τοσοῦτον ὀρθὸν εὔρε τὸ σχέδιον τοῦ Πεσταλότση, ὥστε εἶπεν εἰς αὐτόν « Ἄν καὶ πρόκειται νὰ παραιτηθῶ τῆς θέσεώς μου, ἀλλ' ὅμως δὲν θέλω πράξει τοῦτο πρὶν σὺ εἰσέλθῃς εἰς τὸ στάδιόν σου ». Εὐθὺς λοιπὸν παρεχωρήθη ἐν Stanz αἰκοδόμημά τι εἰς τὸν Πεσταλότση, ἐν ᾧ οὗτος παρέστη τὸ δευτερον μεταξὺ τῶν παιδῶν τοῦ συρφετώδους ὄχλου ὡς παιδαγωγός, ὡς διδάσκαλος, ὡς δούλος. Ὁ ἐν Βερολίῳ καθηγητὴς Kalisch, ὁ ἄλλοτε μαθητὴς αὐτοῦ, διηγεῖται τὰ ἐξῆς, λόγον ποιούμενος περὶ τῆς ἐν Stanz διατριβῆς αὐτοῦ.

« Ἀπροετοίμαστος, ἀνευ χρηματικῶν μέσων, μὴ δυναμένης τῆς Κυβερνήσεως νὰ ἐκπληρώσῃ τὰς ἐαυτῆς ὑποσχέσεις, ἀνευ οἰκιακῶν μέσων, ἀρωγὸν ἔχων μίαν καὶ μόνην θεραπαινίδα, ὁ Πεσταλότσης ἦτο μεταξὺ τῶν ἡμιμαθῶν καὶ ἀπροστατέυτων παιδῶν τὸ πᾶν. Οὗτος νυκτὸς καὶ ἡμέρας διέτριβε μεταξὺ τῶν παιδῶν, ἐπετήρει αὐτοὺς καὶ παρεῖχε τοιαύτας ὑπηρεσίας, οἷας καὶ αὐτοὶ οἱ γονεῖς ἐγκαταλείπουσιν εἰς τὰς ὑπηρετίας. Ὁ Πεσταλότσης ἔλοιε τοὺς παῖδας καὶ ἐκαθάριζεν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ ρύπου τῆς ἀμελείας καὶ ἐνέδυν αὐτοὺς καὶ εἰδίδατε νὰ βοηθῶσιν ἄλλήλους· ἦτο νοσοκόμος ἕμα καὶ διδάσκαλος ἀνευ διδακτικῶν μέσων. Τὸ γυμνὸν ἀλώνιον ἦτο τὸ ἀκροατήριον αὐτοῦ. Ὅτι προσέπιπεν εἰς τὰς αἰσθήσεις αὐτοῦ μετεβάλλετο εὐθὺς εἰς παραίνεσιν καὶ διδασκαλίαν, ὅπως μετεβάλλετο εἰς χρυσόν, πᾶν, ὅπερ ἤπτετο ὁ μυθολογούμενος Μίδας. Πρὸς τούτοις ὑπερησπίζεν αὐτοὺς, ὡς πιστὸς ποιμὴν, κατὰ τῶν προλήψεων τῶν συγγενῶν, οἵτινες ἐσπούδαζον ν' ἀποσπᾶσιν αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ὀνύχων τοῦ διαμαρτυρομένου αἰρετικοῦ καὶ νεωτερικοῦ ».

Μετὰ ἐν ἔτος κατέλαβεν πάλιν τὴν Ἑλβετίαν ἡ φρίκη τοῦ πολέμου, ἧτις ἠνάγκασε καὶ τὰ παιδιά ν' ἀποσπασθῶσιν ἀπὸ τῆς ἀγκάλης τοῦ Πεσταλό-

¹ Ἐν οἷς διατρέπουσιν αἱ « Ἐρευναὶ περὶ τῆς πορείας τῆς φύσεως ἐν τῇ ἀναπτύξει τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ».

τση. Ἐκαστος δύναται νὰ φαντασθῆ τὸ μέγεθος τῆς λύπης, ἣν ἠσθάνθη ὁ Πεσταλότσης βλέπων τοὺς ἐν Stanz πόνοους αὐτοῦ καὶ τὰς καλλίστας ἐλπίδας ματαιουμένας. Ὁ αὐτὸς ἀσθενήσας ἐπικινδύνως ἠναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὴν στρατιωτικὴν ἰσχὺν, ἣτις κατέστησε τὸ διδασκῆριον αὐτοῦ νοσοκομειον. Ὁ Πεσταλότσης οὐδόλως ἀποδυσπετῶν ἐξηκολούθει μετ' ἐνθουσιασμοῦ τὰ παιδαγωγικὰ αὐτοῦ σχέδια, γινώσκων κάλλιστα τὰς τε ἀνάγκας τοῦ λαοῦ καὶ τὴν τούτων θεραπείαν. Οὐδόλως ἐφρόντιζε περὶ τῆς ἀξίας τῆς θέσεως, ἐφ' ἧς ἱστάμενος ἠδύνατο νὰ πραγματώσῃ τὸ ὄνειρον τοῦ βίου αὐτοῦ· ἤθελε μόνον νὰ ἐργάζηται. Τούτου ἕνεκα ἐζήτησε νὰ γίνῃ καὶ ἔγεινε ὑποδιδάσκαλος ἐν τινι σχολείῳ ἐν Burgdorf. Ἄλλ' ἐνταῦθα ἤρξαντο ταχέως οἱ συνάδελφοι αὐτοῦ νὰ περιφρονῶσιν αὐτὸν θεωροῦντες μωρὸν καὶ ἀνωφελῆ τὸν τρόπον τῆς τούτου διδασκαλίας. Τέλος κατώρθωσε διὰ φίλων τινῶν νὰ λάβῃ ἐν τῇ αὐτῇ πόλει ἄμισθον δημοδιδασκαλικὴν θέσιν. Ἐν τῇ δημοσίᾳ ἐξετάσει τῆς τάξεως αὐτοῦ, τῇ γενομένῃ κατὰ τὸν 8ον μῆνα τῆς διδασκαλίας, ἡ ἐργασία αὐτοῦ ἔτυχεν μεγάλης ἐπιδοκιμασίας. Ἡ τοῦ σχολείου ἐπιτροπὴ ἀπεφάνηκε τὰ ἐξῆς περὶ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ·

«Οἱ μαθηταὶ τοῦ Πεσταλότση ἐπεδείξαντο καταπληκτικὰς προόδους. Ὁ διδάσκαλος αὐτῶν κατέδειξε πόσας δυνάμεις κέκτηται ἤδη ὁ παῖς ἐν τῇ τρυφερωτάτῃ αὐτοῦ ἡλικίᾳ, καὶ ἰδίως τὴν τοῦ νοεῖν καὶ συναισθάνεσθαι. Γνωρίζει καλῶς νὰ διεγείρῃ καὶ καλλιεργήσῃ καὶ ὅλας τὰς δυνάμεις καὶ ἐκάστην ἰδίᾳ οὕτως, ὥστε οἱ διαφόρων ἰδιοτήτων καὶ δυνάμεων μαθηταὶ νὰ κάμνωσι καταπληκτικὰς προόδους. Ἡδυνάμεθα νὰ πληροφορηθῶμεν ὅτι ἐν ἐκάστῳ παιδί ἔγκειται ἰδιάζον τι, ἂν ὁ διδάσκαλος ἠδύνατο νὰ εὕρῃ αὐτὸ καὶ θέσῃ εἰς ἐνέργειαν. Πρῶτον οἱ παῖδες, καίπερ ἔχοντες ἡλικίαν 8 ἐτῶν, μόλις ἠδύνατο νὰ ἀναγινώσκωσιν· ἦδη ὑπάρχουσι πλείστοι μεταξὺ αὐτῶν, οἵτινες δύνανται οὐ μόνον ν' ἀναγινώσκωσιν, ἀλλὰ καὶ νὰ γράφωσι, νὰ ἰχνογραφῶσι, καὶ νὰ ἀριθμῶσιν. Ὁ Πεσταλότσης κατώρθωσε νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τὰς καρδίας αὐτῶν καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν γεωγραφίαν, τὴν φυσιογνωσίαν καὶ τὴν γεωμετρίαν. Τοῦ λοιποῦ δὲν θὰ ἦναι ἀνάγκη νὰ δαπανᾶται τόσος πολὺς χρόνος διὰ τὰς προκαταρκτικὰς γνώσεις· τούναντιόν θέλει προάγεσθαι ἀναθέτως ἡ διδασκαλία καὶ θέλει παράγει εὐάρεστα ἀποτελέσματα».

Ἐνεκα τῆς εὐμενοῦς ταύτης κρίσεως ὁ Πεσταλότσης ἐκτίησθετο γενικὴν ἐμπιστοσύνην· διὸ εὐρέθησαν πολλοὶ νέοι, ὧν οἱ πλείστοι ὀρφανοὶ, οἵτινες παρεδόθησαν εἰς τὴν ἐπιμέλειαν αὐτοῦ ὑπ' ἀνθρώπων εὐεργετικῶν, ἐξ οὗ ἀπετέλεσεν ὁ Πεσταλότσης πάλιν μικρὰν τινὰ περιουσίαν. Ἐν ἔτει 1801 παρεχωρήθη τὸ ἐν Burgdorf κενὸν μέγαρον «πρὸς ἰδρύσιν αὐτοτελοῦς παιδαγωγείου». Ὁ Πεσταλότσης ἠσθάνθη ἀνεκφραστον χαρὰν βλέπων τὸ ὄνειρον αὐτοῦ ἐκπληρούμενον κατὰ μικρὸν· διὸ πλήρως ἐνθουσιασμοῦ συνέγραψε «Πῶς ἡ Γερτρούδη διδάσκει τὰ τέκνα αὐτῆς» καὶ τὸ «Βιβλίον τῶν μητέρων». Ἐρρηκὸς ὁ Κρύσιος, εἰς τῶν ἐν Burgdorf βοηθῶν αὐτοῦ, γράφει ἐν τῷ συγγράμματι, τῷ ἐπιγραφομένῳ «Ἀναμνήσεις ἐκ τῆς ἐνεργείας μου» τὰ ἐξῆς ἀξιωματικὰ λόγια περὶ τοῦ ἐνταῦθα βίου αὐτοῦ·

«Ἀναγκάζομαι βίαιως ν' ἀποσπασθῶ ἀπὸ τοῦ Burgdorf, ἄλλως ἤθελον εἰσαγάγει ὁμᾶς εἰς τὰς παιδὰς τῆς εὐθύμου νεολαίας, ἃς οἱ διδάσκαλοι οὐ μόνον θεωροῦσι καὶ

διδιυθύνουσι, ἀλλὰ καὶ μέρος λαμβάνουσι συμπαίζοντες· ἔτι δὲ καὶ εἰς τοὺς ποικίλους καὶ ἀείποτε μεταβαλλομένους περιπάτους, δι' ὧν διατηρεῖται ἀκμαία καὶ ζωηρὰ ἡ πρὸς τὰ περίε φαινόμενα τῆς φύσεως προσοχή· ἤθελον εἰπεῖ εἰς ὁμᾶς πῶς μεταξὺ τῶν νέων, τῶν συρρευσάντων πρὸς ἐκμάθησιν τῆς μεθόδου, εὕρισκονται καὶ ἄνδρες καὶ γέροντες, οἵτινες παρακαθήμενοι ἐν ταῖς τάξεσι μετὰ τῶν νέων ἀμιλλῶνται πρὸς αὐτοὺς ἐν τῇ ἐκμαθήσει τῶν μεθοδικῶν ἀσκήσεων· πῶς φιλόστοργός τις πατὴρ ἐκ Στοκχόλμης, ἐγκαταλιπὼν νεαρὰν σύζυγον καὶ νεογέννητον τέκνον, ἦλθε πρὸς τὸν Πεσταλότσην ὅπως ἀκούσῃ παρ' αὐτοῦ καὶ μάθῃ τὸν τρόπον, καθ' ὃν δύναται ν' ἀναθρέψῃ τὸν υἱὸν αὐτοῦ καὶ καταστήσῃ αὐτὸν φρόνιμον, ἐνάρετον καὶ θεοσεβῆ· πῶς ἐκ Βέρνης πατὴρ καὶ υἱὸς, τὸ διδασκαλικὸν ἔργον μετερχόμενοι, εἰσῆλθον εἰς τὸ σχολεῖον τοῦ Πεσταλότση ἵνα τελειοποιηθῶσιν ἐν τῷ διδασκαλικῷ αὐτῶν ἐπαγγέλματι».

Ὅτε ὁ Πεσταλότσης διέτριβεν ἐν Burgdorf, ἡ Ἑλβετία, ἀπειλουμένη ὑπὸ τῆς Γαλλίας, εἶχε χρεῖαν πρεσβευτοῦ τινος, δυναμένου νὰ ὑπερασπίσῃ τὰ δίκαια αὐτῆς ἐνώπιον τοῦ τότε ὑπατεύοντος Βοναπάρτου. Ὁ νομὸς τῆς Ζυρίχης καὶ τῆς Βασιλείας ἐξελέξατο τὸν Πεσταλότσην, ὅστις δεξάμενος εὐχαρίστως τὴν ἐκλογὴν καὶ ἀπελθὼν εἰς Παρισίους ὑπερήσπισε μετὰ θάρρους καὶ δι' εὐγλωττίας ἀκαταμαχῆτου τὰ δικαιώματα τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος ἐν ἔτει 1802. Ἐν τῷ αὐτῷ ἔτει συνέγραψε καὶ σύγγραμμα, ἐπιγραφόμενον «Θεωρία περὶ τῶν ἀντικειμένων, ἐφ' ὧν ἡ νομοθεσία τῆς Ἑλβετίας πρέπει νὰ ἐπιστήσῃ ἰδίως τὴν προσοχὴν αὐτῆς». Ἐν τῷ συγγράμματι τούτῳ ἐξέφρασε τὴν ἑαυτοῦ γνώμην περὶ τῶν ἀναγκῶν τῆς Ἑλβετίας, χωρὶς νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν ὅτι αἱ πλείονες τῶν ἀνθρώπων δὲν ἀνέχονται ν' ἀκούωσι γυμνῆν καὶ ἀπροκάλυπτον τὴν ἀλήθειαν· τούτου ἕνεκα ἐφελύσας πολλοὺς ἐχθροὺς μεταξὺ τῶν ἀριστοκρατικῶν ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν πόλιν Burgdorf καὶ νὰ μεταφέρῃ τὸ ἐκπαιδευτήριον αὐτοῦ εἰς τι παρὰ τῇ Βέρνη ἡμερῶν παρ' ἧς ἔκειτο τὸ περίφημον τοῦ *Fellenberg* οἰκονομικὸν ἐκπαιδευτήριον. Μετὰ τοῦ ἐκπαιδευτηρίου τούτου ὁ Πεσταλότσης ἠθέλησε νὰ ἐνώσῃ τὸ ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἀπέτυχεν ἕνεκα τῶν διαφόρων θεωριῶν, αἵτινες διέκρινον ἀμφοτέρους τοὺς διευθυντὰς ἀπ' ἀλλήλων. Ἀποτυχούσης τῆς ἐνώσεως τῶν ἐκπαιδευτηρίων τούτων, ὁ Πεσταλότσης ἠναγκάσθη ν' ἀναχωρήσῃ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος (1804) εἰς Yverdon καὶ νὰ ἰδρύσῃ αὐτόθι τὸ ἑαυτοῦ ἐκπαιδευτήριον, ἔνθα ἡ Κυβέρνησις παρέσχεον αὐτῷ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον τὸ ἑαυτῆς μέγαρον.

Ἡ πόλις Yverdon εἶναι ὁ τόπος ἐν ᾧ κατ' ἐξοχὴν ἐδοξάσθη ὁ πατὴρ τῆς νέας παιδαγωγικῆς. Τὸ ἐκπαιδευτήριον αὐτοῦ, κοινῶς ὀνομαζόμενον *Πεσταλότσειον*, ἐξήπλωσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ οὐ μόνον εἰς τὸν παλαιόν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν νέον κόσμον. Ἐκ πάντων τῶν μερῶν τῆς γῆς προσέτρεχον πάντες, ὅσοι ἐφρόντιζον μάλλον ἢ ἥττον περὶ τῆς μορφώσεως καὶ τῆς εὐδαιμονίας τοῦ λαοῦ. Περὶ τὸν Πεσταλότσην συνεκεντροῦντο πλείστοι, νέοι τε καὶ γέροντες, ὅσοι ἐφλέγοντο ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας ἵνα ἴδωσι καὶ γνωρίσωσι τὸν μέγιστον παιδαγωγόν, καὶ καταμάθωσι τὸν τρόπον τῆς παιδαγωγικῆς αὐτοῦ ἐνεργείας. Τοὺς προσερχομένους ὑπέδεχτο ὁ Πεσταλότσης φιλοφρονέσαστα καὶ πατρι-

κώτατα· διὸ καὶ ἐπεκαλεῖτο παρὰ πάντων πατήρ. Πάντες οἱ προσερχόμενοι, βλέποντες τὴν μεγάλην ἀφοσίωσιν τοῦ ἀνδρὸς ἐν τῷ παιδαγωγικῷ ἔργῳ καὶ τὴν φιλοφρονηστικότητα αὐτοῦ συμπεριφορᾶν, συνέχαιρον αὐτῷ, καὶ ἀπρρχόμενοι ἐξέφραζον μετὰ δακρύων καὶ συγκινήσεως τὴν ἐαυτῶν εὐγνωμοσύνην. Ὁ μαθητὴς αὐτοῦ *Ramsauer*, λόγον ποιούμενος περὶ τῆς ἐκ τῆς πόλεως *Yverdon* ἀναχωρήσεως αὐτοῦ, λέγει·

«Ἡ ἀναχώρησις ἐμοῦ, ὡς καὶ παντὸς ἑτέρου, ἀναστραφέντος ἐπὶ πολὺν χρόνον μετὰ τοῦ Πεσταλότση, ἐγένετο καθ' ὑπερβολὴν βαρεῖα. Διέτριψα πολὺν χρόνον τῆς ζωῆς μου μετὰ τοῦ πατρὸς Πεσταλότση· ἐκονῶνθα μετ' αὐτοῦ πολλῶν τέρψεων καὶ θλίψεων· ἐθαιρούμην τέκνον τοῦ ἐκπαιδευτήρου αὐτοῦ· καὶ ὡς τοιοῦτον ὑπέστην ἀπάσας τὰς τύχας αὐτοῦ, ἦτο ὡς μαθητὴς καὶ τρόφιμος, ὡς οἰκιακὸς θεράπων, ὡς ὑποδιδάσκαλος καὶ συγχρόνως βιβλιοδέτης τοῦ καταστήματος, ὡς τυμπανιστῆς καὶ σαλπικτῆς ἐν ταῖς τακτικαῖς ἀσκήσεσιν, ὡς γραφεὺς τοῦ Πεσταλότση καὶ νυκτεφύλαξ τοῦ καταστήματος ἐναλλάξ μετὰ τῶν λοιπῶν διδασκάλων, εἴτα ὡς ἀνώτερος διδάσκαλος καὶ τέλος ἐπὶ 2 ἔτη ὡς ἰδιαιτέρος οἰκίος τοῦ Πεσταλότση».

Ὡς ὁ *Ramsauer* οὕτω καὶ ἄλλοι ἐμορφώθησαν ἐν τῷ ἐν *Yverdon* ἐκπαιδευτηρίῳ τοῦ Πεσταλότση οἱ μὲν ὡς ὑπότροφοι, οἱ δὲ ὡς ἰδιοσυντήρητοι. Οὗτοι, διδάσκαλοι καὶ παιδαγωγοὶ γενόμενοι, ἐξήπλωσαν εἰς ἅπαντα τὰ πεπολιτισμένα μέρη τοῦ κόσμου τὰς παιδαγωγικὰς ἀρχὰς τοῦ Πεσταλότση καὶ ἰδρύσαντο πανταχοῦ παιδαγωγεῖα κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ ἐαυτῶν διδασκάλου. Ἐνταῦθα περιοριζόμεθα ν' ἀναφέρωμεν τοὺς ἐπισημοτέρους ἐξ αὐτῶν, τοὺς διαπρέψαντας ἐν τῷ παιδαγωγικῷ κόσμῳ, οἷον τὸν *Blochmann* ἐν Δρέσδῃ, τὸν *Biber* ἐν Ἀγγλίᾳ, τὸν *De Laspre* ἐν *Wiesbaden*, τὸν μέγαν παιδαγωγὸν *Denzel*, τὸν θεμελιωτὴν τῶν νηπιαγωγείων *Frobel* ἐν *Keilhau*, τὸν *Hoffmann* ἐν Νεαπόλει, τὸν γυμνασιάρχην *Krueger* ἐν *Bunzlau*, τὸν ἱεροκήρυκα *Murat* ἐν Πετροπόλει, τὸν περίφημον συγγραφέα τῆς ἱστορίας τῆς παιδαγωγικῆς *Karolus* Ράουμπερ ἐν Ἑρλάνγγῃ, τὸν *Schmidt*, τὸν *Tillich*, τὸν *Wagner*, τὴν περιώνυμον παιδαγωγὸν *Caroline Rudolphi* ἐν *Heidelberg*, τὸν *Nageli* ἐν *Zurich*, τοὺς περιφήμους ἰδρυτὰς καὶ τελειωτὰς τῆς γυμναστικῆς *Jahn*, *Eiselen*, *Spiess* καὶ ἄλλους.

Μεταξὺ τῶν διαφόρων χωρῶν ἡ Πρωσσία ἰδίως ἐκαρπώσατο κατ' ἐπίμονον συμβουλήν τοῦ φιλοσόφου *Fichte* τὸ πεσταλότσειον ἐκπαιδευτήριον. Ἡ βασίλισσα τῆς χώρας ταύτης *Λουίζα* ἐπισκέψατο μετὰ τοῦ συζύγου αὐτῆς Φρειδερίκου Γουλλιέλμου Γ' ἐπανειλημμένως τὰ ἐν *Königsberg* σχολεῖα, ἕτινα ὁ τότε προσκληθεὶς *Zeller* ἐρρύθμισε κατὰ τὸ σύστημα τοῦ Πεσταλότση, οὗτινος τὰ συγγράμματα ἀνεγίνωσκε μετὰ μεγάλης εὐχαριστήσεως. Ὁ ἀείμνηστος ὑπουργὸς *Altenstein*, μέλλων νὰ πέμψῃ νέους ἀνδράς εἰς *Yverdon* ἵνα μορφωθῶσι παρὰ τῷ Πεσταλότση, ἔγραψεν πρὸς αὐτὸν ἐκ *Königsberg* τῇ 11 Σεπτεμβρίου 1808 τὴν ἐξῆς ἐπιστολήν·

«Ἡ αὐτοῦ Μεγαλειότης ὁ βασιλεὺς ἐπιθυμῶν τὴν προαγωγὴν τῆς ἐθνικῆς ἀγωγῆς, ἥτις εἶναι τὸ προσφιλέστατον ὑμῶν μέλημα, ἀνέθηκεν εἰς ἐμὲ τὴν διεύθυνσιν τῆς παι-

δείας. Βέβαιος ὢν περὶ τῆς μεγάλης ἀξίας, τῆς ὑφ' ὑμῶν εὐθετήσεως καὶ ἐπιτυχῶς ἐφαρμοσθείσης διδακτικῆς μεθόδου, διανοοῦμαι ἵνα διὰ τῆς εισαγωγῆς αὐτῆς εἰς τὰ στοιχειώδη σχολεῖα ἐπιφέρω γενικὴν τῶν σχολείων ἀναδιοργάνωσιν, ἐξ ἧς προσδοκῶ τὴν μεγίστην προαγωγὴν τῆς τοῦ λαοῦ μορφώσεως. Μεταξὺ τῶν μέτρων, ἕτινα σκοπῶ νὰ μεταχειρισθῶ πρὸς τοῦτο, διανοοῦμαι ν' ἀποστελλῶ πρὸς ὑμᾶς καὶ δύο νέους ἵνα ἀνελθῶσι τὴν παιδαγωγικὴν μέθοδον ἐξ αὐτῆς τῆς διαυγεστάτης πηγῆς, ἵνα οὐχὲ ἀπλῶς μέρη τινὰ παιδαγωγικὰ διδαχθῶσιν, ἀλλ' ἵνα καταμάθωσιν ἅπαν τὸ σύστημα τῆς παιδαγωγικῆς μεθόδου, ἵνα ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἀξιότιμου ἀρχηγοῦ τῆς παιδαγωγικῆς καὶ τῶν ἀξιοσεβάζων αὐτοῦ βοηθῶν ἀσκηθῶσιν, ἵνα μετ' ὑμῶν ἀναστρεφόμενοι μορφώσωσιν οὐ μόνον τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν, καὶ ἵνα ἐμφορηθῶσι τοῦ αὐτοῦ συναισθήματος πρὸς τὴν ἰσότητά τοῦ ἐαυτῶν παιδαγωγικοῦ ἔργου, ὅπερ παρώτρυνε καὶ ὑμᾶς πρὸς τὸ διὰ βίου ἀφιερῶσθαι εἰς αὐτό. — Ὅπως ἐνεργήσω σκοπίμως ἐπιθυμῶ νὰ μάθω παρ' ὑμῶν ὅποιους τινας νέους θεωρεῖτε ἐπιτηδείους πρὸς ἐμάθησιν τῆς παιδαγωγικῆς καὶ διδακτικῆς μεθόδου, ὅσοιαν ἤλικίαν, ὅσοιον χαρακτῆρα καὶ ὅσοιαν διανοητικὴν μόρφωσιν πρέπει οὗτοι νὰ ἔχωσι. Ταῦτα δὲ ἐπιθυμῶ νὰ μάθω ἵνα ἐκλέξω τοιοῦτους νέους, οἵτινες δύνανται ν' ἀνταποκριθῶσι τελῶς εἰς τὰς ὑμετέρας εὐχὰς κτλ.»

Ἡ βαθεῖα ψυχολογικὴ βάσις, ἐφ' ἧς ἤρειδετο τὸ σύστημα τοῦ Πεσταλότση, ὁ εὐσεβὴς καὶ μέγας αὐτοῦ ἐνθουσιασμὸς πρὸς τὸ ἱερὸν ἔργον τῆς ἀνθρωπίνης μορφώσεως, καὶ ἰδίως τὸ γόητρον τῆς ἀγάπης καὶ εὐθύτητος αὐτοῦ, ἐνεποιοῦν μεγίστην αἰσθησὶν εἰς τὰς ψυχὰς πάντων, ὅσοι ἐπίτηδες ἢ τυχαίως ἀνεστρέφοντο μετὰ τοῦ ἀνδρὸς. Οὕτως ὑπηρετήσῃ τις λιθουργοῦ ἐν τῇ ἀποδημίᾳ αὐτοῦ ἤκουσε περὶ τῆς φήμης τοῦ Πεσταλότση. Ἐπιθυμῶν δὲ νὰ γνωρίσῃ αὐτὸν ἔρχεται εἰς *Yverdon* καὶ κατορθώνει νὰ προσληθῆῃ ἐν τῷ Πεσταλοτσειῷ καταστήματι ὡς καθαριστῆς τῶν ὑποδημάτων. Ἡμέραν τινὰ καταφορᾶ αὐτὸν ὁ Πεσταλότσης παρατηροῦντα ἐκ τῆς ὀπῆς τῶν κλείθρων τὰ συμβαίνοντα ἐν τῷ δωματίῳ τῆς διδασκαλίας· θαυμάσας δὲ τὴν μεγάλην αὐτοῦ φιλομάθειαν, παραλαμβάνει αὐτὸν καὶ συγκαταριθμεὶ μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, καὶ ἰδοὺ ὁ ποτὲ καθαριστῆς τῶν ὑποδημάτων ἐγένετο κατὰ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ τοῦ Πεσταλότση εἰς ἐξ ἐκείνων, οἵτινες πιστότατα καὶ ἀκριβέστατα μετεχειρίσθησαν τὴν μέθοδον αὐτοῦ. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἦτο ὁ μετὰ ταῦτα περίφημος γενόμενος *Laspre*, ὁ ἰδρυστὴς ἐν Βεισβάδῃ ἐκπαιδευτήριον κατὰ τὰς Πεσταλοτσειοὺς ἀρχὰς. Περὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ λόγον ποιούμενος ὁ ἀείμνηστος παιδαγωγὸς Δειστερβέγιος λέγει· «οὐδαμῶς ἀλλαχοῦ εἶδον ὑμῶν ζωνότητα καὶ προθυμίαν πρὸς σκέψιν καὶ ἔρευναν· οὐδ' ἐν τῷ Ἰσραὴλ παρόμοιον τι εἶρον.»

Ὁ Κάρολος Ράουμπερ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Παιδαγωγικῆς αὐτοῦ λέγει ὅτι κατὰ τὴν ἐν *Yverdon* διατριβὴν αὐτοῦ τὸ πεσταλότσειον καθιδρυμα εἶχεν 138 ἐσωτερικοὺς τροφίμους, ἔχοντας ἡλικίαν 6—17 ἐτῶν, καὶ 28 ἐξωτερικοὺς κατοικοῦντας ἐν τῇ πόλει. Κατὰ τὴν μεσημβρίαν ἔτρωγον ἅπαντες ἐν τῷ καταστήματι. Μεταξὺ αὐτῶν ἦσαν 78 Ἑλβετοὶ, οἱ δὲ λοιποὶ ἦσαν ἐκ Γερμανίας, Γαλλίας, Ρωσίας, Ἰταλίας, Ἰσπανίας καὶ βορείου Ἀμερικῆς. Ἐντὸς τοῦ καταστήματος κατόικουν 15 διδάσκαλοι, ὧν 9 ἦσαν Ἑλβετοὶ,

μορφωθέντες ἐν τῷ αὐτῷ καταστήματι. Πρὸς τούτοις ἀριθμοῦνται καὶ ἕτεροι 32 προβεβηκότες τὴν ἡλικίαν, οἵτινες ἤλθον ὅπως μάθωσι τὴν μέθοδον, ὧν οἱ 9 ἦσαν Ἑλβετοί.

Δὲν θεωροῦμεν ἀπο σκοποῦ νὰ περιγράψωμεν ἐνταῦθα τὸν τε ἐξωτερικὸν καὶ ἐσωτερικὸν χαρακτήρα τοῦ πατρὸς τῆς Παιδαγωγικῆς. Τὸ πρόσωπον τοῦ Πεσταλότση ἦτο ἀσχημον, τὸ μέτωπον αὐτοῦ ἐρρυτιδωμένον, αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς μέλαιναι, πυκναὶ καὶ τραχεῖαι. Οἱ ὄφθοι αὐτοῦ ὀφθαλμοὶ ὅτε μὲν ἀπήστραπτον τὴν λάμπην τῆς χαρᾶς, ὅτε δὲ τὴν ἀστραπὴν τῆς ὀργῆς ἐπὶ τοῦ προσώπου αὐτοῦ ἐπεκάθητο ἔχνος τι μελαγχολίας, παρατηρούμενον καὶ ἐν αὐτῇ τῇ εὐθυμίᾳ αὐτοῦ· τὰ παιδιὰ προσελκύντο ὑπ' αὐτοῦ θαυμασίως, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἐπὶ τῇ θέᾳ τῶν παιδίων καθίστατο ἰλαρὸς καὶ μειλίχιος· ἡ γλῶσσα αὐτοῦ ἦτο καθαρὰ, σαφὴς καὶ ποιητικὴ. Ὅσακις ὠργίζετο ἐλησμώνει ἑαυτὸν καὶ ὠμίλει μετὰ μὲν τοῦ Γάλλου γερμανιστῆ, μετὰ δὲ τοῦ Γερμανοῦ γαλλιστῆ· ἡ δὲ αἰτία αὐτοῦ ἦτο λιτὴ καὶ ἀπέριττος· τὰ ἐνδύματα αὐτοῦ ἦσαν ἀπλούστατα· τὸ στήθος αὐτοῦ καὶ ὁ λαιμὸς διετηροῦντο γυμνά ἐν πᾶσι τοῖς καιροῖς τοῦ ἐνιαυτοῦ· ὁ Πεσταλότσης εἰργάζετο πολὺ, ἀνεπαύετο ὀλίγον. — Πρὸς ἐπίτευξιν εὐγενοῦς τινος σκοποῦ ὁ Πεσταλότσης ἐθύσιαζε τὰ πάντα, ὡς περὶ τούτου μαρτυρεῖ τὸ ἐξῆς γεγονός, ὅπερ ἀναφέρει ὁ προμνημονευθεὶς μαθητὴς αὐτοῦ Ramsauer. «Ὅτε ἐν ἔτει 1814 ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας Φρειδερίκος Γουλλιέλμος ὁ Γ' ἤλθεν εἰς Neufschatel, ὁ Πεσταλότσης ἦτο λίαν ἀσθενής· ἀλλ' ὁμως παρεκλήθη νὰ μεταφέρω αὐτὸν ἐκεῖ ἵνα ἐκφράσῃ πρὸς τὸν βασιλέα τὰς εὐχαριστίας διὰ τὸν ὑπὲρ τῶν σχολείων ζῆλον αὐτοῦ καὶ διὰ τὴν εἰς Yverdon ἀποστολὴν πολλῶν μαθητῶν. Ἐν τῇ πορείᾳ πολλάκις ἐλιποθύμησεν ὁ Πεσταλότσης, διὸ ἠναγκαζόμεν νὰ ἐξάγω αὐτὸν ἐκ τῆς ἀμάξης καὶ μεταφέρω εἰς τινα οἰκίαν. Ἐγὼ τὸν συνεβούλευσα περὶ ἐπανόδου· ἀλλ' ἐκεῖνος μοὶ ἀπεκρίνετο. «Ὅχι· μὴ κάμνης λόγον περὶ ἐπανόδου· πρέπει νὰ ἴδω τὸν βασιλέα καὶ ἂν πέρωται· ν' ἀποθάνω τούτου ἕνεκα· ἐὰν διὰ τῆς ἐνώπιον τοῦ βασιλέως παρουσίας μου καὶ εἰς μόνον παῖς τύχῃ ἐν Πρωσίᾳ κρείττονος διδασκαλίας, εἶμι ἀρετὰ ἱκανοποιημένος.» — Ὅτε δὲ ἐν τῷ θορυβωδεστάτῳ ἔτει 1814 ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Πρωσίας Ἀλέξανδρος διέτριβεν ἐν Basel, ὁ Πεσταλότσης ἐπορεύθη ἵνα παρακαλέσῃ αὐτὸν ὅπως ἐνεργήσῃ νὰ μὴ μεταβληθῇ τὸ ἐν Yverdon ἐκπαιδευτήριον αὐτοῦ εἰς αὐστριακὸν νοσοκομεῖον ἐπὶ βλάβῃ τῆς φυσικῆς καὶ ἠθικῆς ἀγωγῆς τῆς ἀνθρωπότητος, ἧς μέρος ἀπετέλει καὶ τὸ μέγα κρᾶτος τῶν Ρώσων, ὧν αὐτὸς προΐστατο. Ἐμφανισθεὶς δὲ ἐνώπιον τοῦ αὐτοκράτορος ἔσπευσε ν' ἀσπασθῇ τὴν δεξιὰν αὐτοῦ, ἀλλ' ὁ γενναίωφον ἡγεμὼν ἀπέσυρε τὴν χεῖρα αὐτοῦ· προσδραμὼν δὲ ἐνηγκαλίσθη τὸν Πεσταλότσην καὶ ἠσπᾶσατο τὸν ἀξιότιμον ἄνδρα, ὅπως ἀσπάζεται εὐγνωμὸν τέκνον τὸν ἑαυτοῦ πατέρα· ἐν τῷ αὐτῷ ἔτει ἐτίμησεν αὐτὸν καὶ διὰ τοῦ παρασήμου τοῦ Βλαδιμήρου. — Ὁ Πεσταλότσης ὑπὸ θρησκευτικὴν ἐποψίν θεωρούμενος ἦτο ἀληθὴς ὁπαδὸς τοῦ Χρι-

στοῦ. Οὗτος ἔφερε τὴν χριστιανικὴν πίστιν οὐχὶ ἐπὶ τῶν χεῖλέων, ἀλλ' ἐν τῇ καρδίᾳ, ἐπεδείκνυε δὲ αὐτὴν ἐν ταῖς πράξεσιν. Ὁ Πεσταλότσης, ἔχων φρόνημα εὐσεβές, καρδίαν καθαρὰν, βίαν ἅγιον καὶ ἄμμεπτον, ἐβάδιζεν ἐπὶ τοῖς ἱεροῖς ἔχνεσι τοῦ φιλανθρώπου Ἰησοῦ, ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ τῆς σωτηρίας καὶ εὐδαιμονίας τῆς ἀνθρωπότητος.

Τὸ 1815 ἔτος ἦτο ἀτυχές διὰ τὸν Πεσταλότσην. Ὁ δαιμόνιος οὗτος ἀνὴρ πρὸς πάσῃ αὐτοῦ τῇ παιδαγωγικῇ δεξιότητι δὲν ἦτο ἐπιτήδειος νὰ διευθύνῃ ἐκπαιδευτήριον τοιαύτης εὐρύτητος, οἷαν εἶχε νῦν τὸ ἑαυτοῦ· ἐστερεῖτο ἐκείνης τῆς φρονήσεως, τῆς προσοχῆς, τῆς ἀκριβείας καὶ τῆς ἀνδρικῆς σταθερότητος, αἵτινες πρὸς τοῦτο ἀπαιτοῦνται. Πολλάκις ὑπέκυπτεν εἰς τὴν ἰσχὺν καὶ τὰς μηχανορραφίας τῶν ἐν τῷ καταστήματι αὐτοῦ διδασκόντων, οἵτινες ἤριζον πρὸς ἀλλήλους ἐξ ἀντιζηλίας. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος τὸ δρέπανον τοῦ θανάτου ἀφῆρπασε τοῦ φιλοπονωτάτου τούτου ἀνδρὸς τὴν πιστὴν σύζυγον, ἧτις ἐπὶ 46 ἔτη διετέλεσε κάλλιστος σύντροφος, συμμεριζομένη μετ' αὐτοῦ γενναϊότατα τὰς τε εὐτυχίας καὶ τὰς δυστυχίας. Ὅτε τῇ 14 Δεκεμβρίου ἴστατο ὁ Πεσταλότσης περίλυπος καὶ ἔνδακρυς ἐπὶ τοῦ τάφου τῆς φιλάτης αὐτοῦ συζύγου, ἐξεργάγη ἡ μεταξὺ τῶν διδασκάλων ἀπὸ πολλοῦ ἐπικρατούσα ἔρις, ἧτις ἐπῆνεγκε κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔτος 1816 τὴν ἐκ τοῦ καταστήματος ἀναχώρησιν τῶν δυσαρσεστηθέντων. Τὸ ἐκπαιδευτήριον τοῦ Πεσταλότση ἤρξατο νὰ παρακμάζῃ. Πρὸς ἀνάσθωσιν δὲ καὶ προαγωγῆν ἐδεῖτο διευθυντοῦ νεωτέρου τοῦ ἐβδομηκονταετοῦς Πεσταλότση, ὅστις παραπεισθεὶς ὑπὸ τῶν συνεταίρων ὑπερεπήδησε τὰ ἀρχικὰ ὄρια τοῦ σχεδίου αὐτοῦ καὶ ἠνέφεξε τὰς πύλας τοῦ ἐκπαιδευτηρίου μάλλον εἰς τὰ τέκνα τῶν ὑψηλοτέρων τάξεων τῆς κοινωνίας. Ἐν ἔτει 1819 ἐπεμελήθη ὁ Πεσταλότσης τῆς ἐκδόσεως τῶν ἑαυτοῦ συγγραμμάτων, ἅτινα συμπεριλαμβάνονται ἐν 15 τόμοις. Μεταξὺ τῶν συνδραμόντων εἰς τὴν ἐκδοσιν τῶν συγγραμμάτων τούτων συγκαταριθμεῖται ὁ τε αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος, προσενεγὼν 5000 ρούβλια, καὶ ὁ Φρειδερίκος Γουλλιέλμος Γ', προσενεγὼν τάλληρα 400. Ὁ Πεσταλότσης, ἔχων πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν τοῦ λαοῦ μόρφωσιν, κατηνάλωσε τὰς συνδρομὰς ταύτας εἰς ἴδρυσιν νέου σχολείου διὰ τοὺς πτωχοὺς ἐν τῷ παρὰ τῇ Yverdon Clinde· ἀλλὰ καὶ τὸ σχολεῖον τοῦτο δὲν ἐπέζησε πολὺν χρόνον. Ἰδοὺ λοιπὸν ὁ Πεσταλότσης, ὁ ἐναγκαλισθεὶς ἀπασαν τὴν ἀνθρωπότητα, ἀπεμνάθη ὅλος. Ὁ μόνος αὐτοῦ υἱὸς Λουδοβίκος εἶχεν ἤδη ἀποθάνει ἐν ἔτει 1794· ἡ σύζυγος αὐτοῦ Ἄννα κατέβη εἰς τὸν τάφον πρὸ μικροῦ· τὰ σχολεῖα αὐτοῦ εὐρίσκοντο ἤδη κεκλεισμένα. Κεκμηκὸς ἤδη καὶ βαρυθυμὸν ἐπανάρχεται ὁ Πεσταλότσης εἰς Neuhoft, ἐνθα τὰ νεανικὰ ἐκεῖνα καὶ χρυσὰ ὄνειρα εἶχεν ὄνειρευθῆ. Θεωρῶν ὁμως ἑαυτὸν εἰσέτι ἱκανὸν νὰ ἐργασθῇ ἐγένετο πρόεδρος μορφωτικῶν τινῶν ἐταιριῶν, ἐν αἷς εἰργάζετο δραστηρίως. Ὡς κύκνειον αὐτοῦ ἄσμα δύναται νὰ θεωρηθῇ τὸ τελευταῖον αὐτοῦ συγγραμμάκιον· «αἱ τύχαι μου, ὡς προϊσταμένου τῶν ἐκπαιδευτηρίων μου ἐν Burgdorf καὶ

Yverdon», οὐτινος ἡ ἀνάγνωσις μεγάλως συγκινεῖ τὸν ἀναγνώστην, ἀναλογιζόμενον τὰς πολλὰς πικρίας, ὧν ἐγεύσατο ὁ Πεσταλότσης, θέλων νὰ μορφώσῃ τὸν λαόν. «Ὅτε ἐν ἔτει 1826 ὁ Πεσταλότσης ἐπεσκέψατο τὸ ἐν Beuggen σχολεῖον τοῦ Zeller, τὰ παιδία ἠθέλησαν νὰ στέψωσιν αὐτὸν διὰ τιμῆντος στεφάνου· ἀλλ' ὁ ταπεινόφρων Πεσταλότσης δακρύσας ἀπεποιήθη τὴν τοιαύτην τιμὴν εἰπὼν· «Τοιαύτη τιμὴ ἀρμόζει τῇ ἀθωότητι.»

Μεταβαίνομεν νῦν εἰς τὰς τελευταίας στιγμὰς τοῦ βίου τοῦ μεγάλου τούτου ἀνδρός. Ὁ Πεσταλότσης καταληφθεὶς ὑπὸ σφοδρῶτατος πυρετοῦ τῇ 15 Φεβρουαρίου τοῦ 1827 μετηνέχθη ἐκ τοῦ Neuhoof εἰς Brugg πρὸς ἐπίτευξιν ἰατρικῆς θεραπείας, ἀλλὰ τῇ 17 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς πρὸ μεσημβρίας παρέδωκεν εἰς τὸν Πλάστην τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἀσχολουμένου εἰσέτι περὶ τὴν ἴδρυσιν νέου ἐκπαιδευτηρίου διὰ τοὺς πτωχοὺς ἐν Neuhoof. Ἀποθνήσκων δὲ εἶπε τὰ ἐξῆς εὐαγγελικὰ λόγια· «Συγχωρῶ τοὺς ἐχθροὺς μου, ἐπιθυμῶν νὰ εὕρωσι πτῆν εἰρήνην ἐκείνην, εἰς ἣν ἐγὼ νῦν εἰσέρχομαι.» Ἡ κηδεῖα αὐτοῦ ἐγένετο τῇ 18 Φεβρουαρίου ἀπλουστάτη καὶ ἄνευ πατάγου κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ παραγγελίαν. Οἱ διδάσκαλοι τῶν παρακειμένων χωρίων μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτῶν ἔψαλον ἐπὶ τοῦ τάφου, εὐχαριστοῦντες τῷ μεγίστῳ διδασκάλῳ. Ὁ Πεσταλότσης κεῖται ἐντὸς τάφου, κεκαλυμμένου κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ παραγγελίαν ὑπὸ λίθου ἀπλοῦ πλησίον τοῦ σχολείου τῆς κοινότητος Birg, εἰς ἃ ἀνήκει τὸ Neuhoof.

Τὸ φρόνημα τοῦ Πεσταλότση οὐδὲν ἄλλο δύναται νὰ χαρακτηρίσῃ καλλίτερον ἢ οἱ ἴδιοι αὐτοῦ λόγοι, οὓς ἐν ἔτει 1782 ἔγραψεν ἐν τῷ «Ἐλβετικῷ φύλλῳ διὰ τὸν λαόν», καὶ οὓς διετήρησε μέχρι τοῦ τέλους τῆς ζωῆς αὐτοῦ. «Θέλω, ἔγραφε, νὰ μείνω παιδίον μέχρι θανάτου· οὐδὲν ὑπάρχει μεγαλοπρεπέστερον ἢ τὸ ἔχειν πάντοτε παιδικὴν φρένα, τὸ ἀγαπᾶν, τὸ πιστεύειν, τὸ ἐπεσθαι ἄλλοις ὡς παιδίον, τὸ φρονεῖν τὰ κάλλιστα περὶ τῶν ἄλλων, τὸ πεποιθῆναι ἐπὶ ταῖς τῶν ἄλλων καρδίαις, καὶ τὸ συγχωρεῖν πάντας σοφοὺς τε καὶ μωροὺς.»

Πρὶν ἢ καταστρέψωμεν τὸν λόγον περὶ Πεσταλότση καλὸν κρίνομεν νὰ παραθέσωμεν ἐναυθὰ ἐκ τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ «Πῶς ἡ Γερτρούδη διδάσκει τὰ τέκνα αὐτῆς» τοὺς ἀξιωματικῶτατους ἐκείνους λόγους, οἵτινες χαρακτηρίζουσι θαυμασιώτατα τὸν τε βίον καὶ τὰς ἐνεργείας τοῦ Πεσταλότση. «Εὐχαριστῶ, λέγει, τῷ Θεῷ, τῷ ἐφαπλώσαντι ἐπ' ἐμὲ τὴν θείαν αὐτοῦ πρόνοιαν. Καὶ ἐξ αὐτῶν ἤδη τῶν ἀτυχημάτων ἐδιδάχθην νὰ διακρίνω τὰς δυστυχίας τοῦ λαοῦ καὶ νὰ μανθάνω τὴν ἀληθῆ αὐτῶν πηγὴν. Ὑπήνεγκα ὅ,τι λαὸς ὑποφέρει· ὁ λαὸς καταδείχθη εἰς ἐμὲ ὅποιοις ἦτο. Ἐζῆσα μετ' αὐτοῦ ἀρκετὰ ἔτη ὡς ἡ γλαυκὴ μεταξὺ τῶν πτηνῶν. Ἀλλ' ἐν τῷ μέσῳ γελῶντων καὶ χλευαζόντων ἀνθρώπων ἤκουον τὰς κραυγὰς. «Σὺ ἄθλιε! αὐ, κατώτερος ὢν καὶ αὐτοῦ· τοῦ εὐτελεστάτου τῆς ἡμέρας μισθωτοῦ, δὲν δύνασαι οὐδὲ σὲ αὐτὸν νὰ βοηθήσῃς, καὶ φαντάζεσαι νὰ βοηθήσῃς καὶ τὸν λαόν;»

Ἐν τῷ μέσῳ τῆς χλευαστικῆς ταύτης φωνῆς, ἦν ἀνεγίνωσκον ἐπὶ τῶν χεῖλέων αὐτῶν, ὁ ἰσχυρὸς χεῖμαρος τῆς καρδίας μου οὐδεμίαν ἐδίδεν ἀκρόασιν. Πρὸς ἐν καὶ μόνον ἀπέβλεπον, ἦτοι πῶς νὰ ἐκπληρώσω τὸν σκοπὸν μου, πῶς νὰ φράξω τὰς πηγὰς τῆς δυστυχίας, εἰς ἃς ἐβλεπον τὸν λαόν καταδυθίζόμενον. Ἡ ἰδέα αὕτη ἐνίτχυν ἐπὶ μᾶλλον τὰς δυνάμεις μου. Αἱ δυστυχίαι μου με ἐδίδασκον ὁσημέραι νέας ἀληθείας πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ μου. Ὅ,τι οὐδένα ἐξηπάτα, τοῦτο ἐξηπάτα ἐμὲ πάντοτε, ἀλλ' ὅ,τι τοὺς πάντας ἐξηπάτα, τοῦτο οὐδέποτε ἐξηπάτησεν ἐμὲ.»

ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ Κ. ΣΠΑΘΑΡΗΣ.

Ο ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΑΡΤΕΜΙΔΟΣ ΕΝ ΕΦΕΣΩ.

Ἐσχάτως ἐδημοσιεύθη ἐν Λονδίῳ τεύχος ὅπερ πάντως δεόν νὰ ἐφευκῆ τὴν προσοχὴν τοῦ ἑλληνικοῦ κοινοῦ, ἐν ἐποχῇ καλῇ ἦν ἐνηργήθησαν ἢ ἐνεργοῦνται ὁσημέραι παντοῖαι ἀρχαιολογικαὶ ἀνακαλύψεις εἰς τὴν πάτριον ἡμῶν ἱστορίαν καὶ τέχνην ἀφορῶσαι.

Εἶναι δὲ τὸ τεύχος τοῦτο τὸ τοῦ κ. Βουδ, πραγματευόμενον περὶ τῶν παρ' αὐτοῦ γενομένων ἐν Ἐφέσῳ ἀνακαλύψεων¹ περὶ οὓς ἤδη ἐπραγματεύθησαν ἡ Βρεταννικὴ Ἐπιθεώρησις (φυλλάδιον τοῦ Φεβρουαρίου) καὶ ἡ Ἐπιθεώρησις τοῦ Σαββάτου The Saturday Review (φύλλον τῆς 17 μαρτίου ἔ. ἔ.)

Ὁ ἀκμαῖος οὗτος ἀρχαιολόγος ἐννέα ὄλα ἔτη ἐνησχολήθη περὶ τὰς ἐν Ἐφέσῳ ἀνασκαφὰς, ἀπὸ τοῦ 1863 ἕως τοῦ 1874, χορηγοῦντας τὴν δαπάνην τοῦ Βρεταννικοῦ Μουσείου, ὅπερ ὅμως ἐπὶ τέλους ἔπαυσε τὴν χορηγήσιν καὶ ἔμεινεν οὕτως ἡ ἐπιχειρήσις εἰς βάραις μόνου αὐτοῦ. Ἀλλ' οὗτος δὲν ἀπεθαρρύνθη. Δι' ἀτρίτων μόχθων, δι' ἀκαταπίεστου ἐπιμονῆς καὶ ὑπομονῆς, ἐν μέσῳ παντοίων ταλαιπωριῶν, μυρίων στερήσεων καὶ κινδύνων, ἀπειλούμενος ὑπὸ τῶν ληστῶν τοῦ τόπου καὶ ὑποστάς ἀσθεναίαις, ἔφερεν ὅμως εἰς αἴσιον πέρας τὸ ἔργον του. Ἀφιερῶθη εἰς τοῦτο μετ' ἐνθουσιασμοῦ καὶ δραστηριότητος ἀπαραμύλλων καὶ ἐξηκολούθησεν αὐτὸ μέχρις ἐξαντλήσεως καὶ αὐτῶν τῶν ἰδικιτέρων πόρων του, ἐνῶ ἠπέιλου αὐτὸν καὶ οἱ λησταί, οἱ συλλαβόντες καὶ τὸν ἐν ἐπιστήμῃ συνάδελφόν του Βὰν Λέννεπ, παρ' οὗ ἐζήτουν ὡς λύτρα 50 χιλ. φράγκων. Ἀλλ' ἠνύνησε, καὶ ἐπροστάτευσεν αὐτὸν ἡ Πρόνοια, διότι ἐχάρισεν αὐτῷ σύντροφον θαυμασίαν, σὴν νεαράν αὐτοῦ σύζυγον, ἥτις οὐ μόνον συνεμερίσθη τοὺς μόχθους, τὴν μόνωσιν καὶ τὰς στερήσεις του, ἀλλ' ἀνέλαβε νὰ μετριάζῃ αὐτοῦ, νὰ μακρύνῃ δὲ καὶ τοὺς κινδύνους. Ἐχουσα γνώσεις τινὰς ἰατρικὰς, ἐνοσήλευε τὰς οἰκογενείας τῶν ἐγ-

¹ Discoveries at Ephesus, including the site and remains of the Great temple of Diana. By J. J. Wood. London 1877.

κατοίκων υποκειμένων ἀπαύστως εἰς διαλείποντας ἢ καὶ κακοήθεις πυρετούς, χορηγοῦσα καὶ τὰ φάρμακα καὶ οὕτω γενομένη ἢ ἰκτερα τῶν ληστών καὶ τῶν *χαρμιών* τῶν.

Ἄνεκτίμητοι εἰσὶν αἱ ὑπηρεσίαι, ἃς προσήνεγκεν ὁ κ. Βουδ, διὰ τῆς ἀνακαλύψεώς του, εἰς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν ἀρχαιολογίαν, καθότι ἀνεῦρεν ἐπιγραφὰς πολυτίμους καὶ τὴν καθ'αυτὸ θέσιν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον ἀμφισβητουμένην ὑπὸ τῶν σοφῶν.

Γνωστὸν δὲ ὅτι ὁ ναὸς οὗτος συγκατηριθμεῖτο ἐν τοῖς ἑπτὰ θαύμασι τοῦ κόσμου, καὶ ὅτι ἡ Ἄρτεμις, ἐπὶ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ἔτι, ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν ἐθνικῶν ἢ *μεγάλῃ θεᾷ Ἀρτεμις* τσακῦτη ἦν ἢ πρὸς αὐτὴν εὐλάβεια τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν ἄλλων εἰδωλολατρῶν.

Καὶ περὶ μὲν Ἐφέσου περιοριζόμεθα νὰ μνημονεύσωμεν ἐνταῦθα, ἐναντίον τῆς γνώμης τῆς Ἐπιθεωρήσεως τοῦ Σαββάτου, ἰσχυριζόμενης ὅτι ἡ σημασία αὐτῆς εἶνε ὅλως τοπικὴ, ὅτι ἦν ἡ διαπρεπεστάτη τῶν ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ Ἑλληνίδων πόλεων «ἢ πρώτη καὶ μεγίστη μητρόπολις τῆς Ἀσίας» ἐπὶ τῶν χρόνων τῆς μακεδονικῆς, ἰδίως, καὶ τῆς ρωμαϊκῆς δυναστείας, καὶ κατὰ τὸν Στράβωνα, «Ἐμπορεῖον μέγιστον τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν τὴν ἐντὸς Ταύρου» κατὰ δὲ τὸν Πλίνιον «λύχνος τῆς Ἀσίας» διὰ τε τὴν ἄλλην μεγαλοπρέπειαν τῆς καὶ διὰ τὴν ἀκμὴν ἐν αὐτῇ τῆς παιδείας καὶ τοὺς περιφανεῖς ἀνδρας, οὓς παρήγαγεν, ὅτι κατέχει ἐπιφανῆ σελίδα ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ, ὡς παραδέχεται καὶ ἡ ῥηθεῖσα Ἐπιθεώρησις, διὰ τὴν μίαν τῶν ἐν αὐτῇ ἑπτὰ πρώτων Ἐκκλησιῶν τοῦ Χριστοῦ, τὴν παρουσίαν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, τὴν μνείαν αὐτῆς ἐν τῇ Ἀποκαλύψει ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ Ἐυαγγελιστοῦ, τοῦ διατρίψαντος αὐτόθι καὶ τὴν ἐν αὐτῇ συνελθοῦσαν μίαν τῶν ἑπτὰ Οἰκουμενικῶν Συνόδων, καὶ τέλος διὰ τὴν ὑπὸ τοῦ κ. Βουδ γενομένην ἀνακάλυψιν τοῦ τάφου τοῦ Ἀποστόλου Λουκᾶ, ὡς ὑποθέτει, οὐχὶ ἄνευ πιθανότητος, ὁ ἀρχαιολόγος οὗτος.

Ἦδη θέλομεν περιγράψαι ἀρῶμενοι ἐκ τοῦ Στράβωνος, τοῦ Πλίνιου καὶ ἄλλων ἀρχαίων διὰ βραχέων τὸν περιβλεπτόν ναόν, οὗ τὰ πρώτα ἐρείπια ἀνεκαλύφθησαν κατὰ τὸ 1871, ὡς ἀναφέρει καὶ ὁ κ. Ἄνδλερ, ἐν τῇ *Τοπογραφίᾳ τῆς Ἐφέσου* (Fr. Andler Erlauterungen zum Stadtplan von Ephesos 1872, ἐν τῷ τεύχει τοῦ κ. Κουρτίου, Beitrage Z. Ges. und Top. Kleinasiens, Berlin 1872, ἐνθα πολλὰ τινὰ δύναται ν' ἀρυσθῇ ὁ φιλάρχαιος περὶ τοῦ προκειμένου θέματος).

Ἀπὸ τοῦ ἔαρος τοῦ ἔτους ἐκείνου ἕως τοῦ Σεπτεμβρίου εἶχεν ἀνακαλυφθῆ τὸ ἐν τρίτον τοῦ ναοῦ, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ὄρους τῆς νῦν κωμωπόλεως Ἁγία Σουλῶν (παρὰφθορᾶς, ὡς εἰκάζουσι, τῆς λέξεως Ἁγίος Θεολόγος), θέσιν, ἣν ὁ ἄγγελος Ἀρουνδὲλ ὑπέδειξεν, ἀλλ' οὐδεὶς ἀκολούθως ἤρουνθησεν.

Πρῶτος, ὡς ἱστορεῖ ὁ Στράβων, ἠρχιτεκτόνησε τὸν ναόν ὁ Χερσίφρων, ἔπειτα δ' ἄλλοι ἐπενόησαν αὐτὸν λαμπρότερον, μεχριστοῦ ἐπυρπόλησεν αὐτὸν ὁ

κκοδαίμων Ἡρόστρατος! ἐκεῖνος, ἴν' ἀποκτήσῃ ὄνομα ἀθάνατον! Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἔδαφος ἦν λίαν ἐλώδες, ὁ ἀρχιτέκτων ἠναγκάσθη ὅπως βοηθήσῃ τὴν ἐκροήν τῶν ὑδάτων, νὰ σκάψῃ ὑπὸ τὰ θεμέλια ὑπογείους ὄχετους, εὐρεθέντας ἤδη 2^{ου} ὄλου δὲ τοῦ ναοῦ ἢ οἰκοδομῆ διήρκεσε 220 ἔτη, τελειωθεῖσα ὑπὸ Δημητρίου τινὸς καὶ Παιονίου. (Ersch und Grueber. Encycl.) Ἡ περίμετρος τοῦ ναοῦ ἦν ἀπέραντος. Εἶχε μῆκος μὲν 425 ποδῶν, εὖρος δὲ 220, καὶ ἐκοσμεῖτο ὑπὸ 217 κίωνων, ἐχόντων ὕψος 60 ποδῶν. Οἱ κίονες ἄπαντες ἦσαν κορινθιακοῦ ρυθμοῦ, ὡς ἐβεβαιώθη τοῦτο ὑπὸ τῶν ἀνασκαφῶν, πλείστοι δὲ αὐτῶν ἐκοσμοῦντο δι' ἀναγλύφων λαμπρῶν, ἐν οἷς καὶ μία γυνὴ θαυμασίας ἐργασίας τοῦ γλύπτου Σκόπα, τοῦθ' ὅπερ ὡς παρατηρεῖ ὁ ἐν τῇ Ἐπιθεωρήσει τοῦ Σαββάτου γράψας, ἀντέβαινε ὅλως πρὸς τὴν ἀληθῶς ἐλληνικὴν χάριν καὶ ἀπλότητα. Ὁ ναὸς περιεῖχε καὶ ἀριστουργήματα τοῦ Ἀπελλοῦ καὶ τοῦ Παρρασίου, ὁ δὲ βωμὸς ἄπας σχεδὸν ἦν πλήρης ἔργων τοῦ Πραξιτέλους ὡς καὶ τινῶν τοῦ Θράκωνος. Τὸ δὲ ἄγαλμα τῆς θεᾶς κατὰ τοὺς μὲν ἦν ὄλον ἐκ χρυσοῦ, κατὰ τοὺς δὲ ἐξ ἐβένου καὶ κατασκευῆς παραδόξου, διότι τὸ μὲν σῶμα ἦν διηρημένον εἰς ζῶνας, ἢ δὲ κεφαλὴ ἐστεφανοῦτο ὑπὸ πύργου, εἰς τοὺς βραχίονας εἶχε λέοντας, εἰς τὸ στῆθος ἀπίρους μαστοὺς καὶ ἐπὶ τοῦ λοιποῦ σώματος παντὸς εἶδους ζῶα καὶ δένδρα. Τοιοῦτος ἦν ὁ θαυμάσιος οὗτος ναὸς, ὁ λαμπρότατος πάντων, μετὰ τὸν τοῦ Σολομῶντος, καὶ ὁ πλουσιώτατος εἰς πανταῖα ἀναθήματα, μετὰ τὸν τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Δελφοῖς, Φίλων ὁ Βυζάντιος λέγει, ὅτι μόνον ὁ ναὸς οὗτος ἦν οἶκος τῶν Θεῶν, καὶ τούτου ἕνεκεν, ὡς ἱστορεῖ ὁ Στράβων, ὅτε διετάξεν ὁ Ξέρξης τὴν πυρπόλησιν ὅλων τῶν κατὰ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἐλληνικῶν ναῶν ἐξήρκεσε τὸν τῆς Ἀρτέμιδος. Ὅτε δὲ ὁ Κροῖσος ὁ τοῦ Ἀλυάττεω ἐπολιόρκει τὴν Ἐφeson, οἱ Ἐφέσιοι ἀνέθηκαν τῇ Θεᾷ τὴν πόλιν, ὡς ἱστορεῖ ὁ Ἡρόδοτος, συνάψαντες διὰ θαμίγγων τὰς πύλας καὶ τὰ τεῖχη ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ, ὥστε ἐκ τούτου καταφαίνεται ὅτι ὁ παλαιότερος ναὸς ὑπῆρχε πολὺ πρὸ τοῦ 5^{ου} π. Χ. αἰῶνος, καθόσον ὁ χρόνος τῆς κτίσεως αὐτοῦ οὐδαμοῦ μνημονεύεται, καὶ μόνον γνωρίζομεν ὅτι μετὰ τὴν ἀποίκισιν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ τῶν Δωριέων καὶ Ἰώνων, οἱ τῆς Ἐφέσου Ἴωνες εὐρόντες ἐν τῇ πεδιάδι τοῦ μέρους ναόν τινα τῆς Ἀρτέμιδος, ἢ τῆς Ἰσιδος, ἣς τὴν λατρείαν ἔφερον ὁ Σέσωστρις, αἰγυπτιακῆς ἀρχιτεκτονικῆς, ἤγειρον ἕτερον ἐλληνικώτερον, οὗ ἀρχιτέκτων ὑπῆρξεν ὁ μνησθεὶς Χερσίφρων.

1 Τὸν Ἡρόστρατον κατεδίκασαν διὰ τὴν κακοῦργον πράξιν του οἱ Ἴωνες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας εἰς ὀδυνηρὸν θάνατον, καὶ ἐψήφισαν ἵνα μή τις τοῦ λοιποῦ ἀναφέρει τὸ ὄνομα του· ἀλλ' ὑπῆρξαν καὶ οἱ διατάξαντες ὅτι οὗτος ἐνέπρησε τὸν ναὸν καὶ ἀποδίδουσι τὸν ἐμπρησμένον εἰς ἄλλον.

2 Ὁ Χερσίφρων οὗτος ἦν ἐκ Κνωσοῦ τῆς Κρήτης, ἐδοξίθησεν δὲ αὐτὸν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ ναοῦ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Μοτεγένης, κατὰ Βιτρούδιον. Κατὰ δὲ τὸν Πλίνιον, τὰ θεμέλια τοῦ ναοῦ ἔθηκε δι' ὄν λόγον εἰπομέν ἄνωτέρω, ἐπὶ στρώματος ἀνθρώπων λειοτριβημένου, κατὰ συμβουλήν τοῦ περιωνύμου Σαμίου ἀρχιτέκτονος Θεοδώρου, ὡς ἀναφέρει καὶ Διογ. ὁ Λαέρτιος (ὄρα γαλλικὴν μετάφρασιν τοῦ Στράβωνος ὑπὸ Κοραῆ).

Οἱ Ἱερεῖς τοῦ ναοῦ ἦσαν εὐνοῦχοι καλούμενοι Μεγάβουλοι, «συνιεῖσθαι δὲ τούτοις ἔχρην παρθένους» λέγει ὁ Στράβων· ἔχαιρε δὲ ὁ ναὸς καὶ τὸ δικαίωμα τῆς ἀσουλίας, ἧς ἡ ἔκτασις μετεβλήθη δις ἢ τρίς.

Τὸν ἀρχαιότερον ναὸν ἐνέπηρσεν, ὡς ἔφημεν ἀνωτέρω, ὁ Ἡρόδοτος· συνέπεσε δὲ νὰ συμβῇ ὁ ἐμπρηστὴς τὴν ἡμέραν ἀκριβῶς καθ' ἣν ἡ Ὀλυμπιάς ἐγέννησε τὸν Ἀλέξανδρον, ἦτοι τὴν ἑκτην τοῦ μηνὸς Ἐκατομβαιῶνος τοῦ ἄ' ἔτους τῆς 106 Ὀλυμπιάδος (359 π. Χ.). Ὁ Πλούταρχος ἀναφέρει τὸ περιστατικὸν τοῦτο (ἐν βίῳ Ἀλεξάνδρου) εἰρωνεύεται τὸν ἱστορικὸν Ἡγησίαν τὸν Μάγνητα, ἐπιφωνήσαντα «ὡς εἰκότως καταφλεγοῦσθαι τὸν νεῶν, τῆς Ἀρτέμιδος ἀσχολουμένης περὶ τὴν Ἀλεξάνδρου μαίωσιν.» Ἡ ψυχρότης, ἐπιφέρει ὁ Πλούταρχος, τοῦ ἐπιφωνήματος τούτου ἠδύνατο νὰ σβέσῃ τὴν πυρκαϊάν. Παραθέτομεν δὲ καὶ τὰ ἄλλα ἀξιοσημείωτα, ἅπερ ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος ὡς γενόμενα αὐτὴν ἐκείνην τὴν ἡμέραν. «Ὅσοι τῶν μάγων ἔτυγον τότε διατρέβοντες ἐν Ἐφέσῳ τὸ τοῦ ναοῦ πάθημα νομίζοντες σημεῖον ἄλλου παθήματος, ἔτρεχον ἀνά τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως τυπτόμενοι καὶ βοῶντες «ἄτην ἄμα καὶ συμφορὰν μεγάλην τῇ Ἀσίᾳ τὴν ἡμέραν ἐκείνην τετακέσθαι.» Καὶ τῷ Φιλίππῳ δὲ πρὸ μικροῦ κυριεύσαντι τὴν Ποτιδαίαν, τρεῖς ἦλθον συγγράως ἀγγελίαι τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ἡ μὲν, ὅτι οἱ Ἰλλυριοὶ ἠττήθησαν ἐν μεγάλῃ μάχῃ, ἡ δὲ ὅτι ἐνίκησεν οὗτος εἰς τὰ Ὀλύμπια «ἵππῳ κέλῃτι», τρίτη δὲ ἡ περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου γενέσεως.

Ὅτε δὲ ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος εἰσήλασε νικηφόρος εἰς Ἐφεσον καὶ ἔγνω ὅτι οἱ Ἐφεῖσιοι προὔτιθεντο ν' ἀνοικοδομήσωσι τὸν ναὸν, προσέειπε νὰ καταθάλῃ αὐτὸς τὴν δαπάνην, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ὄρω ν' ἀναγορεύσωσιν αὐτὸν θεμελιωτὴν. Ἀλλ' οἱ Ἐφεῖσιοι εὐσχήμως πᾶν καὶ λίαν εὐφυῶς ἀπέρριψαν τὴν πρότασιν εἰπόντες «ὡς οὐ πρέπει Θεῷ Θεοῖς ἀναθήματα κατασκευάζειν». Ὁ Ἀλέξανδρος ἐθαύμασε τὸ φιλόπατρι τῶν Ἐφεσίων καὶ ἐκήρυξε τὴν Ἐφεσον πόλιν ἐλευθέραν.

Ὁ νεώτερος ναὸς ἦν ἔργον τοῦ Δεινοκράτους¹ καὶ, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Στράβωνος ἀνηγάθη λαμπρότερος τοῦ πρώτου. Οἱ Ἐφεῖσιοι κατέβαλον τοὺς στολισμοὺς τῶν γυναικῶν καὶ τὰς ἰδίας περιουσίας, διέθεσαν δὲ καὶ τοὺς πρύτερον κίονας. Ἀξιὸν νὰ μνημονεῖται ἐνταῦθα ὅτι κατὰ τὸ σχέδιον τοῦ περιωνύμου τούτου ἀρχιτέκτονος ἐκτίσθη καὶ ἡ Ἀλεξάνδρεια (ἢ ἐν Αἰγύπτῳ) αὐτὸς δὲ οὗτος ὑπισχενέτο εἰς τὸν Ἀλέξανδρον τὸ μεγαλοῦργόν ἐκεῖνο σχέδιον τοῦ νὰ διαμορφώσῃ τὸν Ἄθων εἰς ἀνδριάντα αὐτοῦ «μονιμώτατον ἀγαλμάτων αὐτῷ καὶ περιφανέστατον, τῇ μὲν ἀριστερᾷ χειρὶ περιλαμβάνοντα μυριάων πόλιν, τῇ δὲ δεξιᾷ σπένδοντα ποταμοῦ ῥεῦμα δαφιλῆς εἰς τὴν θάλασσαν ἀπορρέον.» Καὶ οὕτω μὲν τὸ πρᾶγμα παρίστησιν ὁ Πλούταρχος

¹ Καθ' ἃ ἀναγινώσκωμεν καὶ ἐν ταῖς σημειώσεσι τῆς γαλλικῆς μεταφράσεως τοῦ Στράβωνος τὸ ὄνομα τοῦτο φέρεται διαφοροτρόπως· ὑπ' ἄλλων μὲν Δεινοκράτης, ὑπ' ἄλλων δὲ Δεινοκράτης, Σιασικράτης· ἄλλ' ὁ Εὐστάθιος καλεῖ αὐτὸν Διοκλῆν. Κατήγετο δὲ ἐκ Ῥηγίου.

ὁ δὲ Στράβων ἀντὶ μιᾶς πόλεως λέγει δύο πόλεις, τὴν μὲν ἐκ δεξιῶν τοῦ ὄρους, τὴν δ' ἐν ἀριστερᾷ, ἐν μέσῳ δὲ αὐτῶν ῥέοντα ποταμὸν, χυνόμενον ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἀνδριάντος ὡς ἐκ προχόης.

Ὁ ναὸς οὗτος, τέλος, κατεστράφη διὰ παντός ἐπὶ τῆς εἰσβολῆς μούρας τινὸς Σκυθῶν ἢ μάλλον Γόθων ἐκ τῶν ἐπιδραμόντων εἰς Ἑλλάδα, τῷ 263 ἔτει μ. Χ., ἐπὶ ἄρχοντος ἐπωνύμου Ἀθηνῶν, τοῦ ἱστορικοῦ Δεξίππου, ὅστις ἐν ἡμέραις ἐκπτώσεως τῶν Ἑλλήνων ἀπέδειξεν ἀρετὰς καὶ ἀνδρείην, ἀξίας τῶν λαμπροτέρων χρόνων τοῦ Ἑλληνισμοῦ, κατὰ τρωπώσας τοὺς βορβάρους ἐκείνους καὶ ἀπαλλάξας τὰς Ἀθήνας ἀπὸ τῆς ἐπιδρομῆς αὐτῶν. Φρονοῦσι δὲ τινες ὅτι ὁ ναὸς κατεστράφη, ὅτε ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος ἐξέδωκε τὸ γενικὸν περὶ τῆς καταδιώξεως τῆς εἰδωλολατρείας θέσπισμα.

Αἱ συλλεγεῖσθαι ὑπὸ τοῦ κ. Βουδ. ἐπιγραφαὶ τῇ βοηθείᾳ καὶ διαστήμων τινῶν σοφῶν, ὡς λέγει ἡ Ἐπιθεώρησις τοῦ Σαββάτου, εἰσὶν ἀληθῶς πολῦτιμοι. Ἐνταῦθα τούτων ἀνήκουσιν εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν αἱ πόλεις τῶν Ἰώνων δὲν ἦσαν μὲν ἐντελῶς αὐτόνομοι, ἀλλ' ἦσαν πάντοτε μὲν δημοκρατούμεναι, τὸ μῆλον δὲ τῆς ἐριδος μεταξὺ τῶν βασιλέων τῆς Περσίας ἀφ' ἑνός, καὶ τῶν ὑπερμάχων τῶν ἑλληνικῶν δικαιωμάτων, ὅτε μὲν τῶν Ἀθηναίων, ὅτε δὲ τῶν Λακεδαιμονίων, ἀφ' ἑτέρου. Μεταγενέστερον εὐρίσκομεν τὸ σύστημα τῶν Χιλιούτων, εἰς μίαν τῶν ὁποίων ὡς εἰς πατριάν· ἔδει ν' ἀνήκῃ πᾶς νέος ἐγγραφόμενος πολίτης.

Πᾶμπολλαι τῶν ἐπιγραφῶν τούτων περιέχουσι ὕλην χρησιμωτάτην εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου, τινὲς δὲ περιέχουσι διεξοδικώτατα ψηφίσματα νόμων ἄξια λόγου. Ἐπιγραφή τις, ἐν σελ. 50 καὶ 51 μνημονεύει ἀγνωστον τέως μέλους τῆς βασιλικῆς ἐν Ἰουδαίᾳ οἰκογενείας, τὸν Κάϊον Ἰούλιον Ἀγρίππαν υἱὸν τοῦ βασιλέως Ἀλεξάνδρου. Ὁ Ἀλέξανδρος οὗτος ἦν υἱὸς Ἀριστοβούλου τοῦ Β' φίλου τοῦ Καίσαρος, καὶ καταπολεμηθεὶς ἴσως δὲ καὶ θανατωθεὶς ὑπὸ τοῦ Πομπηίου. Ὁ Κάϊος λοιπὸν Ἰούλιος Ἀγρίππας αὐτὸς ἦν Ὑπάρχος καὶ Πραίτωρ τῆς Ἀσίας, κατὰ τὸ ἔτος 21 περιπίπτου π. Χ., ὡς εἰκάζεται ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς, ἐποχὴν, καθ' ἣν ἡ Ἀσία ἐγένετο συγκλητικὴ Ἐπαρχία καὶ διηκεῖτο ὑπὸ Ἀνθυπάρχου ἀντὶ Πραίτορος. Περιεργότατη δὲ εἶναι καὶ τις ἐπιγραφή, ἣτις μεταφέρει τὴν δίκαιον ἡμῶν εἰς διάφορον ὄλωσ ἐποχὴν, τὴν τοῦ Βυζαντίου, ἢ ἐξῆς:

Χριστιανῶν βασιλέων

πρασίων

πολλὰ τὰ ἔτη

εὐσεβῶν βασιλέων

πολλὰ τὰ ἔτη

Τινες ἦσαν οἱ εὐσεβεῖς οὗτοι βασιλεῖς οἱ ἀνήκοντες εἰς τοὺς Πρασίους; ἔχ. βεβαίως ὁ Ἰουστινιανός, ὅστις ἀνήκεν εἰς τοὺς Βενέτους. Πιθανὸν δὲ Ἀναστάσιος ὁ Αἰχόρος, ὁ ἀνήκειν τῇ φατρίᾳ τῶν Πρασίων· οἵτινες ἦσαν ἀφω-

σιωμένοι και εις τους συγγενείς τούτου, κατὰ τὸν κ. Παπαρρηγόπουλον. «Ὅπως δὴποτε, ἐπιφέρει ἡ ῥηθεὶσα Ἐπιθεώρησις, παρέχει ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἀξιόλογον δεῖγμα κραυγῆς φατριας» ἡμεῖς δὲ προσθέτομεν «μεταφερθὲν καὶ διατυπωθὲν ἐπὶ μαρμαροῦ ἀπὸ τῶν ἐν τῷ Ἰπποδρόμῳ τοῦ Βυζαντίου ὁμοιοειδῶν φατριαστικῶν καὶ στασιαστικῶν κραυγῶν».

Ὁ κ. Βουδὲ ἀνεύρεν οὐ μόνον τὸν ναὸν τὸν ὑπὸ τῶν Γόθων πυρποληθέντα, ἀλλὰ καὶ τὸν Ἡροστράτου, διότι ὡς φαίνεται καὶ ὡς ὁ κ. Ἄνδλερ ἐξάγει ἐκ τῶν ἐπὶ τόπου παρατηρήσεών του, ὁ νεώτερος ναὸς ἦν ὅλως ἄλλη οἰκοδομὴ, οὐχὶ δὲ ἀνοικοδόμησις ἐπὶ τοῦ ἀρχαιοτέρου, καὶ μετέφερον εἰς Ἀγγλίαν πολλὰς πλάκας καὶ τοῦ ναοῦ τούτου.

Ἡ Βρεταννικὴ Ἐπιθεώρησις, λόγον ποιουμένη περὶ τῆς προκειμένης ἀνακαλύψεως, ἐπιφέρει «Τὸ Βρεταννικὸν Μουσεῖον ἐταπεινώθη πως ἐπὶ τῇ ἐπιτυχίᾳ ταύτῃ τοῦ κ. Βουδὲ, ἦν δὲν ἠδυνήθη νὰ προέδῃ. Ἀφῆκε νὰ διαφύγῳσιν αὐτῷ οἱ εὐρεθέντες ἐν Κύπρῳ ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Κεσνόλα θησαυροί, νὰ ἐξακολουθήσωσιν αἱ ἀνασκαφαὶ ἐν Τροίᾳ, τοῦ κ. Σχλείμαν, χωρὶς νὰ πέμψῃ ἓνα καὶ ἄγγλον ἵνα συμμετάσχῃ τῆς δόξης, καὶ, ὅπως καλύψῃ τὴν πρὸς τὸν κ. Βουδὲ γλισχρότητά του, κατέφυγεν εἰς τὴν παρὰ τοῦ κ. Καστελλάνη ἀγορὰν, ἀντὶ τοῦ υπερόγκου ὄντως ποσοῦ τῶν 200 χιλ. φράγκων, τοῦ χαλκοῦ προσωπίου τῆς Ἀφροδίτης. Προὔτιμησαν, δηλαδὴ, τὰ σαφὰ αὐτοῦ μέλη τὴν ἐρατεινὴν θεὰν, ἀντὶ τῆς σώφρονος Ἀρτέμιδος!»

Ἡ ἐπιχείρησις τοῦ κ. Βουδὲ ἐν τούτοις ἔχει ταῦτο τὸ κοινὸν μετὰ τῆς τοῦ κ. Σχλείμαν, ὅτι ἀμφότεροι ἐνεψυχούντο ὑπὸ ἀδισαίστου πεποιθήσεως καὶ καυτερίας εἰς τὸ ἔργον των, καὶ πρὸς ἀμφοτέρους αἱ νεαρὰ σύζυγοι αὐτῶν ἐγένοντο χρησιμώταται καὶ συνετέλεσαν οὐ μικρὸν εἰς τὴν ἀγαθὴν ἐκβάσει τοῦ ἔργου.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΩΗ.

ΣΚΙΑΓΡΑΦΗΜΑΤΑ ΜΑΥΡΟΒΟΥΝΙΩΤΙΚΑ

ΠΡΟ

SIEGFRIED KOPPER.

Γ' Ἡ ΠΟΛΙΣ ΚΑΙ Ἡ ΑΥΛΗ

«Βεβαίως», ἀπεκρίθη πρὸ μικροῦ ὁ ἡγεμὼν Νικόλαος πρὸς τινα Γάλλον, ὅστις ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ τὸν εὐχαριστήσῃ ἐξῆρε τὴν θυσίαν, εἰς ἣν ἀνὴρ τοῦ κόσμου καὶ καλῆς τυχῶν ἀγωγῆς ὑποβάλλεται, ἐγγλεϊόμενος διὰ βίου ἐντὸς τῶν μεμονωμένων Μελανῶν Ὀρέων καὶ ἰδίᾳ ἐν τῇ γυνῆ καὶ ἐρήμῳ Κετίγγῃ, «βεβαίως, ὅστις θέλει νὰ ζῆσῃ ἐνταῦθα, δεόν νὰ αἰσθάνηται ἐν ἑαυτῷ τὴν δύναμιν τοῦ ἀρκεῖσθαι εἰς τὴν ἡδονὴν, ἣν ἡ ἐκπλήρωσις τῆς ἀνατεθειμένης αὐτῷ ἐντολῆς παρέχει· καθάσον ἄλλο οὐδὲν εὐρίσκει ἐνταῦθα.» Καὶ

πράγματι αὕτως ἔχει. Πολλὰχού βλέπει τις ἐν Μαυροβουνίῳ ἀγρίαν, ῥωμικτικὴν φύσιν· οὐδένα ὅμως περίπατον. Ἐὰν ἐξαίρεσωμεν εὐάριθμά τινα δένδρα κάτωθεν τοῦ μοναστηρίου, καλὴν ῥίπτοντα σκιὰν ἐπὶ μικροῦ τινος λεμιῶνος, καὶ περαιτέρω ὀλίγην χλόην, ἡ κοιλάς περικλείεται πάντοθεν ὑπὸ βράχων. Ὁ ἡγεμονικὸς κήπος πλησίον τῶν ἀνακτόρων μόλις ἐσχεδιάσθη, ἐπὶ τοῦ παρόντος δ' οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ τεμάχιον ἀσκάφου ἐδάφους περιπεφραγμένον διὰ δρυφάκτου, ὀλίγη χλόη, καὶ τι προσομοιάζον πρὸς πρᾶσιαν ἀνθέων. Καφεπωλεῖα καὶ ἐστιατόρια δὲν ὑπάρχουσιν· ἡ πρώτη ἀπόπειρα πρὸς ἀνδρῶσιν τοιαύτων ἐκπολιτευτικῶν ἰδρυμάτων, ἔλαβεν οἰκτρόν τέλος. Πῶς ζῶσιν ἐνταῦθα οἱ ξένοι, ἀγνωσθ. Χάριν τῶν προξένων, ἐὰν αὐτοὶ ἦναι ἠναγκασμένοι νὰ διατριψῶσιν ἐπὶ μακρότερον χρόνον ἐν Κετίγγῃ, ἐπειδὴ δὲν δύνανται βεβαίως νὰ διατρέφονται παρὰ τῇ αὐτῇ, μαγειρεύει λίαν φιλοφρόνως γυνὴ τις. Ὁ μὴ δυνάμενος νὰ ἀπολαύῃ τῆς φιλοφροσύνης ταύτης, δεόν νὰ προνοήσῃ ἄλλως περὶ ἑαυτοῦ, προστρέχων εἰς τὴν φιλοξενίαν τῶν κατοίκων. Οἱ ἄλλοδαποὶ, οἵτινες ἐνασχοῦσιν ἐνταῦθα δημοσίαν τινα λειτουργίαν καὶ δὲν νητύχησαν νὰ εὐρωσι καλὴν καὶ ἀγαθὴν σύζυγον, συνιστῶσι κοινὴν οἰκονομίαν, ὡς τοῦτο τὴν σήμερον συμβαίνει ἐν τῇ μετρίᾳ οἰκίᾳ τοῦ χρηστοῦ κληρονομοῦ Νοβάκοβιτς. Ἐν αὐτῇ κοινὸς ὑπάρχει μάγειρος, ὅστις συγχρόνως ἐπέχει τὰξιν θερμάπυτος· κοινὴ τῶν κατ' οἶκον ἐπιμέλεια κοιναῖς γινομένη δαπάναις· κοινὴ τράπεζα ἐν κοινῷ τινι ἰσογείῳ δωματίῳ, ὅπερ ἐν καιρῷ νυκτὸς χρησιμεύει ἐνταῦθα ὡς κοιτῶν τοῦ κοινοῦ μαγειροῦ. Ἐν πᾶσι τούτοις καταφαίνεται ἡ μετριότης καὶ ἡ πρὸς τὰς ἀνάγκας τοῦ βίου ἐγκαρτέρησις, καὶ ὅμως ἡ οἰκία αὕτη εἶναι ἀληθῆς εὐεργεσία εἰς τε τοὺς συνοίκους, ὡς καὶ εἰς τοὺς ξένους, οἵτινες εὐτυχοῦσι νὰ ζηνίζωνται ἐνταῦθα. Θὰ μνημονεύω ἀείποτε εὐγνωμόνως τὰς εὐθύμους ὄρας, ἀε διηλλθον ἐνταῦθα συχνάκις μὲν μέχρι ἐσπερινῆς δειλῆς, πάντοτε δὲ μέχρι βραδείας νυκτὸς, ἐν κύκλῳ φίλων ἀλλήλοις ἰλαρότητα καὶ εὐφροσύνην παρέχόντων, ἐν οἷς ὁ Συμεὼν Πόποβιτς ὁ συντάκτης τῆς ἐνταῦθα ἐκδιδομένης ἐφημερίδος *Тσερραγόρα*, σφριγῶν καὶ λίαν ἀγχίνους ἀνὴρ, μεγάλην ἑνασκῶν δύναμιν ἐπὶ τῆς κοινῆς γνώμης ἔν τε τῷ Μαυροβουνίῳ καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς γειτονικαῖς χώραις, ὁ Λιουβμίρ Νεναδόβιτς, ἐκ Σερβίας, συγγραφεὺς πολλὴν ἔχων τοῦ κόσμου πείραν καὶ μεγάλην ἀξίαν, ὅστις οὐ μόνον κέκτηται τὴν ὑπόληψιν ὅτι εἶναι ὁ γλαφυρότατος σέρβος λογογράφος, ἀλλὰ καὶ ἀξίος αὐτῆς εἶναι, οἱ Δακματοὶ Βεσάρρας καὶ Νοβάκοβιτς, διδάσκαλοι ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ, καὶ ὁ ἀείποτε φαειρὸς διοργανωτὴς καὶ διευθυντὴς τοῦ ἀρτίως ἐν Μαυροβουνίῳ συσταθέντος ταχυδρομείου καὶ τηλεγραφείου Πέτρος Χούβοβιτς ἐκ Κατάρου, παρὰ τῆς αὐστριακῆς κυβερνήσεως ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ ἐνταῦθα ἀποσταλείς. Ἡ κατ' οἶκον συναναστροφή εἶναι ἡ μόνη πρὸς διασκέδασιν ἀφορμὴ τῶν χρηστῶν τούτων ἀνδρῶν, εἰς ἣν μόλις θὰ ἠδύναντο νὰ ἀρκεσθῶσιν, ἐὰν δὲν ἔδιδεν αὐτοῖς τὴν πρὸς τοῦτο δύναμιν ὁ πρόθυμος ζῆλος πρὸς τὸ ἑαυτῶν ἐπάγγελμα.

Τί δὲ πράττουσιν ἐκτὸς τῆς οἰκίας; Ἀνάπτουσι σιγάρων καὶ πράττουσιν ὅ,τι καὶ οἱ ἐγγχώριοι. Περιπατοῦσιν ἐν τῇ μεγάλῃ ὁδῷ ἢ ματροῦσι τὴν πλατεῖαν, ἐν ἣ δὲν μένει τις ἐπὶ πολὺ μόνος. Ἐπειδὴ δι' ὅλης τῆς ἡμέρας ἀπαντᾷ τις ἐνταῦθα ἀνθρώπους νεωστὶ ἀφικομένους, ξένους ἀναζητοῦντας τοὺς γνωρίμους αὐτῶν, καὶ ἐγγχωρίους περιμένοντας αὐτούς. Ἐκεῖ μὲν συναντᾷ τις τὸν Βοϊβόδακ τῶν Οὐσκόκων, μεγαλοπρεπῆ γέροντα πολεμικὴν ἔχοντα τὴν ὄψιν, ὅστις φέρει νέα ἀπὸ τῶν ἐρζεγοβινίων συνόρων, ἐνταῦθα δὲ ἀθλια περιβεβλημένον ῥάκη ἡλιοκῆ τινα Βογιάνον, ὅστις πεποιθὸς ἐπὶ τὴν ψευδῆ διὰ μέσου τῆς Αὐστρίας ἐπιτευχθεῖσιν ἀμνηστειάν, εἶχεν ἐπιστρέψει εἰς τὸ πατρικὸν αὐτοῦ χωρίον, ἐκεῖ ὅμως τοὺς μὲν ἰδίους εὖρεν ἐκδεδιωγμένους, τὴν δὲ οἰκίαν κατρεκκαυμένην. Πρὸς τί νὰ μένη ἐν τῇ ἐρημωθειᾷ πατρικῆ γῆ; Οὐδεὶς γινώσκει ἂν ὁδύρεται ἢ ἄλει, ἀλλ' οἱ λόγοι αὐτοῦ εἶναι ὡς πύραυλοι σφενδονιζόμενοι μεταξὺ εὐφλέκτων ἀκροατῶν. Ἀλλὰ καὶ πάλιν προσέρχεται ἐν τῇ ἀλλοκώτῃ αὐτοῦ στολῆ ἥρωσις τις ἐκ Βιελοπάβλιτις, μέχρις ὀδόντων ὀπλισμένος, ὅστις ἐπιχαρίτως μειδιῶν τείνει τὴν χεῖρα. Πάντες γινώσκουσιν ὅτι ἐνταῦθα εὐρίσκονται ἐν ἀσφαλεῖ ἀλλ' ὅμως εὐχαριστοῦσιν ἐν κρυπτῷ τὸν Θεόν, ὅτι δὲν εἶναι Τοῦρκοι. Ἀλλ' ἰδοὺ καὶ τις Μουσουλμάνος ἔχων πρόσωπον δυνάμενον νὰ περᾶσῃ ὑπονοίξας εἰς καλῶς ἐξησηκημένον ἀστυνομικὸν βλέμμα. Ἐφόνευσέ που ἐν τῇ εὐρείᾳ τοῦ Σουλτάνου ἐπικρατεῖα ἄγῃν τινα καὶ καταλιπὼν σύζυγον καὶ τέκνα, ἀπέδρα εἰς Μαυροβούνιον. Ἐπειδὴ δὲ μεταξὺ τοῦ Μαυροβουνίου καὶ τῆς Πύλης οὐδαμῶς συνθήκη περὶ παραδόσεως τῶν ἐγγληματούτων ὀρίσταιται, προσφέρονται ἀπλῶς πρὸς αὐτὸν ὡς πρὸς Οὐσκόκον, καὶ δύναται νὰ περιφέρηται ἐνταῦθα ἐλευθέρως καὶ νὰ διατρέφηται κουρεύων γιζούρους μαυροβουνίους, μέχρις οὗ ἀποκόψῃ τινὸς τὸν λαϊμὸν — «Εἶσαι Χριστιανός;» ἠρώτησα αὐτόν. Ἀντὶ ἀποφατικῆς ἀπαντήσεως ἐκρότησε διὰ τῆς γλώττης. — «Δὲν θὰ ἐπεθύμεις νὰ γείνης;» — Ἦτο ἐν ἀπορίᾳ, τί νὰ ἀπαντήσῃ; νὰ ὑβρίσῃ δὲν εἶχε τὴν τόλμην, νὰ μὲ εὐχαριστήσῃ διὰ τὴν πρότασιν δὲν ἐπεθύμει. Ἐκρότησε πάλιν διὰ τῆς γλώττης. — «Διὰ τί κυρίως ἐφόνευσας τὸν ἄγῃν;» — «Οὐχί ἐγὼ ἐφόνευσά αὐτόν ὁ Θεός!» — «Ἀλλ' ὅμως ἡ χεῖρ σου!» — «Τί πταίω ἐγὼ, ὅτι ὁ Θεὸς ἐξελέξατο τὴν χεῖρά μου;» — Ἐν ἄλλείψει τοιούτων ἐπεισοδίων, σχηματίζεται κύκλος περὶ τινα ὑπουργὸν ἢ γερουσιαστὴν, οἵτινες ἐπίσης εἶναι ἄκριο φίλοι τῆς ἐν ὑπάθρῳ κινήσεως, γίνεται διάλογος περὶ ὑψηλῆς πολιτικῆς καὶ παντοῖα συνάγονται συμπεράσματα. Ἀλλ' ἰδοὺ τὸ ταχυδρομεῖον ἀνυπομόνως ἀναμενόμενον φθάνει ἐπὶ δύο ἰσχυρῶν ἡμιόνων. Ὁ Πέτρος Σούβοτις σπεύδει εἰς τὸ γραφεῖον αὐτοῦ, καὶ μετὰ τινα λεπτὰ πάντες εἶναι βεβουθισμένοι εἰς τὰς νεωτάτας εἰδήσεις ἐκ Βιέννης, Παρισίων καὶ Λονδίνου. Ἐὰν μὴδὲν ἄλλο ἔχει τις νὰ πράξῃ, εἰσέρχεται εἰς τὸ ἕτερον ἐκ τῶν δύο νεωστὶ ἰδρυθέντων ζυθοπωλείων, ἐν οἷς δύο ἀπόστολοι ἀνέλαβον τὴν ἐντολήν νὰ εἰσαγάγωσιν εἰς Κετίγγην τὸ καλὸν γερμανικὸν ἔθιμον τοῦ ζυθοποιεῖν καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ-

τὸν ἐξελέξαντο τὸν ἐκ Αἰσιγγῆς ἀρωματώδη ζυθον. Οὐδ' ἐνταῦθα μένει τις μόνος, ἀλλ' ἦτοι εὐθὺς εἰσέρχεται μετὰ καλῶν συντρόφων, ἢ προσέρχονται τοιοῦτοι ἐντὸς ὀλίγου, καθόσον καὶ αὐτὰ τὰ συντηρικώτατα στοιχεῖα τοῦ Μαυροβουνίου, οἱ κύριοι Γερουσιασται, Βοϊβόδοι, Σερδάρακι καὶ λοιποὶ οὐδόλως δυσμενῶς διακρίνονται πρὸς τὸ ἐκπολιτευτικὸν τοῦτο ἔργον. Καὶ οὐδαμῶς στενοχωρεῖται τις ἐνταῦθα ἐν ἄλλείψει ἐδρῶν καὶ θρανίων, κάθηνται ἐπὶ τῶν βαρελίων ἐν οἷς πρὸ ὀλίγου ἐκομίσθη τὸ καλὸν τῆς Αἰσιγγῆς προϊόν, ἐπὶ τῆς τραπέζης τοῦ πωλητοῦ, ἢ ἐπὶ τοῦ κατωφλίου τῆς θύρας, ἀντιτάσσουσι τὸν Γορτσάκωφ κατὰ τοῦ Βίσιμαρκ καὶ τὸν Βίσιμαρκ κατὰ τοῦ Ἀνδράσου, ἢ ἀκροῦνται τοὺς θελκτικὸς ἤχους γόσλας τινός. Ἡ Κετίγγη κεντηταὶ εὐτυχῶς ἐξαιρετον κιθαροῦδὸν ψάλλοντα ἐπὶ τὴν μονόχορδον ταύτην λύραν, νέον τινα περιβεβλημένον ἐρυθρὸν χιτῶνιον, ἐκ καλῆς οἰκογενείας καὶ εὐμορφον, ἀλλὰ τυφλὸν καὶ κατὰ τοὺς δύο ὀφθαλμούς, Ἡ ὀδὴ καὶ ἡ λύρα δὲν εἶναι εἰς αὐτὸν χρηματισμὸς, ἀλλ' ἀνάγκη καὶ ἀγάπη, καὶ τοῦτο, διότι ἀπ' ἀρχαιοτάτων χρόνων εἶναι ταῦτα τοῦ τυφλοῦ ἢ παρηγορία καὶ ὁ ἱερός κληρὸς. Ἐχω ἀκροασθῆ ἐν τῷ βίῳ μου πολλῶν τοιούτων κιθαροῦδων ἀλλ' οὗτος πρῶτός με ἐδίδαξε, πῶς πρέπει νὰ μεταχειρίζηται τις τὸν μονότονον δεκασύλλαβον ἀνομοιότελον στίχον, ὅστις τὸν μὲν ἀκροατὴν τόσον εὐκόλως καταπονεῖ, τὸν δὲ ποιητὴν παρασύρει εἰς φορτικὴν μακρογορίαν. Ἡ διήγησις καὶ ὁ διάλογος διεκρίνοντο ἀπ' ἀλλήλων ἀκριβῶς, καὶ ὅτε πλείονα πρόσωπα ἐλάλουν, ὁ ψάλτης ἐσήμεινε πάντα ταῦτα διὰ τῆς σχηματοποιίας, διὰ τοῦ ρυθμοῦ, διὰ τῆς ἐπιταχύνσεως ἢ ἐπιβραδύνσεως τοῦ λόγου. Ἦκουέ τις ἐναργῶς τὸν τύπον ἐν τῇ ἡμιλίᾳ τοῦ περὶ τῆς νίκης ἐκ τῶν προτέρων βεβαίου πασσα — ἐκάστη λέξις αὐτοῦ ἐνέφεινε ὑπερηφάνειαν — καὶ ἐτέρωθεν τὴν εἰρωνίαν, εἶτα δὲ τὴν πικρίαν καὶ τὴν ἀγρίαν ὀρυμὴν ἐν ταῖς λόγοις τοῦ βασιανιζομένου φαγιά, καὶ τέλος τὸν ἀλαλαγμὸν τοῦ θριαμβοῦ ἐπὶ τῇ αἰματηρᾷ νίκῃ τοῦ δυναστευομένου κατὰ τοῦ δυνάστου. Τότε ἔδλεπέ τις ἀνκλάμποντας τοὺς τυφλοὺς τοῦ αἰδοῦ ὀφθαλμούς. Καλλίτερον διεσημῆξ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιθυμήσῃ ὁ ποιήσας Πέτρον τὸν Β' Βλαδίκα Πέτροβιτς Νιέγος.

Πλείονας ἀφορμὰς πρὸς διασεῖδασιν δὲν ἔχει οὐδ' αὐτός ὁ ἡγεμὼν, μάλιστα δ' εἰς αὐτόν, ὡς οἰκοθεν ἐννοεῖται, μένει κεκλεισμένον τὸ ἐκπολιτευτικὸν τῆς Αἰσιγγῆς καθίδρυμα. Ἦδη λίαν πρῶτὴ δύναται τις νὰ ἴδῃ αὐτὸν ἐξερχόμενον τῆς οἰκίας μεθ' ἑνὸς ὑπάσπιστος ἢ μετὰ τινος τῶν γερουσιαστῶν, πορευόμενον πρὸς τὴν παλαιὰν φιλύραν, καὶ καθεζόμενον κάτωθεν αὐτῆς ἐπὶ τινος πέτρας ἐκεῖ περιμένουσιν αὐτόν τινες τῶν ὑπουργῶν καὶ γερουσιαστῶν, οἱ πῆρῶθεν ἀφικόμενοι Βοϊβόδοι καὶ πολλοὶ ἐκ τοῦ λαοῦ, οἵτινες τότε παρατάσσονται ἐν ἡμικυκλίῳ εἰς ἰκανὴν ἀπὸ τοῦ ἡγεμόνος ἀπόστασιν, ἢ πρὸς τὴν παράκλησιν αὐτοῦ καθέζονται ἐπίσης ἐπὶ τῆς χλόης ἢ πέριξ ἐπὶ τῶν πετρῶν. Ἐὰν τις ἔχη παράπονόν τι, δύναται νὰ ὑποβάλλῃ αὐτὸ ἄνευ προσιμίων. Παραχρῆμα γίνεται ἀνάκρισις καὶ ἐπέρχεται συμβιβασμός. — Ἐπὶ

ἔχουσι τὰ πράγματα ἐν τῇ Μοράτῃ σου, Στιγέπο;» — «Εὐχαριστῶ, Ὁσποδάρε, καλῶς.» — «Πῶς διάκεισαι πρὸς τὸν Ἰβόν; Ζήτε εἰσέτι ἐν ἔχθρῃ πρὸς ἀλλήλους;» — «Αὐτὴ μόνον πέραν τῶν τάφων ἀμφοτέρων ἡμῶν δύναται νὰ καταπαύσῃ.» — «Τί σημαίνει τοῦτο; Θέλω νὰ προσέλθῃ ἐνώπιόν μου ὁ Ἰβόν!» — «Ἰδὸν αὐτός, Κύριε!» — «Ἐντροπή, παιδικά. Ἔχετε καὶ οἱ δύο πολιοῦς πώγωνας, εἴθε γείτονες καὶ εἰρίζετε πάντοτε πρὸς ἀλλήλους! Προσέλθετε, δότε ἀλλήλοις τὴν χεῖρα, μετὰβητε εἰς τὴν οἰκίαν μου καὶ διατάξτε νὰ προσφέρωσιν ὑμῖν στάμνον οἴνου.» — Καὶ οὕτω παύει εἰκοσιν ἐτῶν μέχρι θανάτου ἔχθρα. — «Πῶς ἔχει τὸ σήσαμον, Ῥάδο. Τὰ πρόβατα βάνουσι κατ' εὐχὴν, Γιόκο; Καὶ πῶς ἔχεις, Ῥίστο;» — «Κακῶς, κύριε πρέπει νὰ ἐργάζωμαι.» — «Ναί, ἀδελφέ, καὶ ἐγὼ εἶμαι ἠναγκασμένος νὰ ἐργάζωμαι, καὶ οὐδεὶς θὰ εἴπῃ, ὅτι εἰς ἐμὲ τὸ ἔργον ἀποβαίνει εὐχερές.» — Οὕτω παρέρχεται μία περίπου ὥρα, ὕστερον δὲ συνοδευόμενος ὑπὸ τῶν γερουσιαστῶν, οἵτινες ἐν τῷ μεταξὺ ἄπαντες συνηθροίσθησαν, μεταβαίνει εἰς τὴν γερουσίαν, ὅπως ἐπιμεληθῇ τῶν ἔργων τῆς ἡμέρας. Ἐἴτα ὑποδέχεται ξένους ἐν τῷ ἀνακτόρῳ, ἐὰν ὑπάρχωσι τοιοῦτοι ἐν Κετίγγῃ, ἢ συναργάζεται μετὰ τῶν ὑπουργῶν ἢ τοῦ γραμματέως, καὶ μετὰ ταῦτα, ἐὰν ὁ καύσων δὲν ἦναι ὑπερβολικός, ἐξέρχεται μετὰ τῆς συζύγου εἰς περίπατον περὶ τὴν πόλιν ἢ ὑπὸ τὰ δένδρα ἐν τῷ λειμῶνι τοῦ μοναστηρίου. Τὴν δὲ ἐσπέραν κάμνουσι μικρὸν περίπατον εἰς τὸν μέλλοντα ἡγεμονικὸν κῆπον, ἔνθα ἐντὸς ὀλίγου ἐρχεται καὶ ὁ κύριος Σουλτσε μετὰ τῶν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐπίσης μελλόντων μουσικῶν, ἢ διέρχεται, ὡς οἱ ἄλλοι, διὰ τῆς πόλεως. Τοιοῦτοι περίπατοι μετατρέπονται ἄλλως ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς μικρὰν πομπήν. Καὶ ἐὰν κατ' ἀρχὰς ἢ συνοδεία συνίσταται μόνον ἐκ δύο ἢ τριῶν προσώπων, μετὰ τινα βήματα προσκολλῶνται πλείονα. Ἐπειδὴ εἶναι ἐνταῦθα ἔθιμον, ὅθεν ἂν διαβαίῃ ὁ ἡγεμὼν, ἕκαστος οὐ μόνον νὰ χαιρετίσῃ αὐτὸν εὐσεβάστως, καὶ μάλιστα νὰ ἀσπάζεται τὴν χεῖρα καὶ τὸ ἔνδυμα, ἀλλὰ καὶ νὰ παρακολουθῇ τὴν συνοδείαν αὐτοῦ. Τότε δὲ συνεχίζεται ἡ ἐωθινὴ ὑπὸ τὴν φιλοῦσαν συνομιλία. Οὐδενὶ ἀπαγορεύεται ὁ λόγος. Σπουδαῖα καὶ φαιδρὰ ἀντικείμενα ἐπαλλάσσουσιν ἀμοιβαίως, ἀστειοὶ λόγοι, ἀνέκδοτα, καὶ πρὸς τούτοις τὰ κατὰ τὴν αὐλὴν καὶ κατὰ τὴν πόλιν θρυλήματα. Ἐνίοτε γίνεται ἐκδρομὴ τις οἰκογενειακὴ εἰς Ῥιγέκαν, πρὸς τὴν ὠραίαν κοιλάδα τοῦ Βιλοπάβλιτς, ἢ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Λόφτσεν παρὰ τὸν τάφον τοῦ ἀειμνήστου ποιητοῦ, πρὸς δὲ ὁ ἡγεμὼν διατρέφει βαθύτατον σεβασμὸν, καὶ ὅπου κατασκηνούσιν ἡμέρας τινας παρὰ τὸ φλέγον πῦρ. Τὰς δὲ μακρὰς τοῦ χειμῶνος ἐσπέρας διέρχεται ὁ ἡγεμὼν πίνων μετὰ τῶν στενοτάτων οἰκείων τέιων καὶ ἀσχολούμενος περὶ τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν τέκνων αὐτοῦ.

Τοιοῦτος εἶναι ἐν κεφαλαίῳ ὁ βίος ἐν τῇ αὐλῇ τῆς Κετίγγης.

(Ἐκ τοῦ γερμανικοῦ).

A. ΜΑΝΟΣ.

Αἱ Τελευταῖαι Στιγμαὶ τοῦ Βετόβεν *

Ὁ Βετόβεν ἄπαξ μόνον κατὰ τὸν βίον του ἠσθάνθη εὐτυχίαν καὶ ἡ εὐτυχία αὐτῆ τὸν ἐθανάτωσεν. Ἀείποτε πένης καὶ μακρὰν τῶν ἀνθρώπων διάγων ἕνεκα τοῦ χαρακτήρος του τοῦ φύσει μὲν ἀγρίου ἀλλ' ἔτι μᾶλλον ὑπὸ τῆς ἀδικίας καὶ περιφρονήσεως τῶν ἄλλων ἐξαγριωθέντος, συνέθετε τὴν ὠραιότεραν μουσικὴν τὴν ὁποίαν ἠδύνατό ποτε ἄνθρωπος νὰ συνθέσῃ. Διὰ τῆς ὠραίας ταύτης γλώσσης ἐλάλει πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, οἵτινες ὅμως δὲν κατέδεδοντο νὰ ἀκούσωσιν, ὅπως ἡ φύσις λαλεῖ διὰ τῆς οὐρανίας ἀρμονίας τοῦ ἀνέμου, τῶν ὑδάτων, τοῦ ἄσματος τῶν πτηνῶν. Ὁ Βετόβεν εἶναι ὁ ἀληθὴς προφήτης τοῦ Θεοῦ, διότι μόνος αὐτός ἐλάλησε τοῦ Θεοῦ τὴν γλῶσσαν.

Καὶ ὅμως τοσοῦτον κακῶς ἐξετίμει αὐτὸν, ὥστε καὶ αὐτὸς ἠναγκασθῆ πολλὰκις, νὰ ἀμφιβάλλῃ περὶ τῆς μεγαλοφυΐας του, πρᾶγμα δεινότατον εἰς καλλιτέχνην. Αὐτὸς ὁ "Αὐδὸν δὲν εὕρισκεν ἄλλον τινα ἔπαινον νὰ τῷ εἴπῃ ἢ ὅτι εἶναι «δεξιὸς κυμβαλιστής.» Ὡς ἂν ἐλεγέ τις περὶ τοῦ Γερικῶ ὅτι «τρίβει καλῶς τὰ χρώματα» καὶ περὶ τοῦ Γαίτε ὅτι «δὲν εἶνε ἀνορθογράφος» ἢ ὅτι «εἶνε καλλιγράφος».

Ἐνα φίλον εἶχε τὸν Χοῦμμελ* ἀλλ' ἡ πενία καὶ ἡ τῶν ἀνθρώπων ἀδικία ἐξηρέθιζον τὸν Βετόβεν καὶ τὸν καθίστων καὶ αὐτὸν ἐνίοτε ἀδικον* τούτου ἕνεκα εἶχε δυσαρεστηθῆ κατὰ τοῦ Χοῦμμελ, καὶ πρὸ πολλοῦ ἦδη δὲν ἔβλεπον ἀλλήλους. Πρὸς ἐπίμετρον δὲ τῶν δυστυχιῶν του ἐγένετο κωφός.

Γάτε ὁ Βετόβεν ἀποχωρήσας εἰς Βάδεν, ἔζη ἐν λυπηρᾷ ἐρημίᾳ λαμβάνων πενιχρὰν σύνταξιν καὶ μόλις ἐπαρκοῦσαν εἰς τὰς ἀνάγκας του. Ἡ μόνη του χαρὰ ἦτο νὰ περιπλανᾷται ἐντὸς ὠραίου δάσους παρὰ τὴν πόλιν, καὶ μόνος, παραδεδομένος εἰς τὴν μεγαλοφυΐαν του, νὰ συνθέτῃ τὰς ὑψίστας συμφωνίας του, νὰ ἀνυψῆ τὴν ψυχὴν του διὰ μελωδικῶν ἤχων πρὸς τὸν οὐρανόν, καὶ νὰ συνδιαλέγεσθαι πρὸς τοὺς ἀγγέλους διὰ γλώσσης τῆς ὁποίας τὸ κάλλος ὅσα ἀνθρώπινα δὲν ἦσαν ἱκανὰ νὰ αἰσθανθῶσι. Ἀλλ' ὅμως καθ' ἣν στιγμὴν οὐδόπως εἶχε τὸν νοῦν του εἰς τὰ γήινα, ἐπιστολὴ τὸν ἐπανήγαγεν ἄκοντα εἰς τὴν γῆν ὅπου τὸν ἀνέμενον νέαι θλίψεις. Ἀνεψιὸς περὶ τῆς ἀνατροφῆς τοῦ ὁποίου ὁ Βετόβεν εἶχε φροντίσει καὶ ὃν εὐεργετήσας δι' αὐτὸ τοῦτο ἔτι μᾶλλον ἠγάπα, τῷ ἔγραψεν ὅτι εἶχεν ἀναμιχθῆ ἐν Βιέννῃ εἰς δυσάρεστον τινα ὑπόθεσιν, καὶ ὅτι μόνη ἡ παρουσία τοῦ θεοῦ του ἠδύνατο νὰ τὸν σώσῃ.

* Λουδοβίκος Βετόβεν (Louis Van Beethoven) ὁ ἔσχατος γερμανὸς μουσικὸς γεννηθεὶς ἐν Βόννῃ τῷ 1772 συνέθεσε πλείστας ὄσας συμφωνίας καὶ μελόδραμα τὸν Φιδέλιον (Αἰωνῶρα) καὶ εἰσαγωγὰς εἰς τὰ μελοδράματα Προμηθεῖα, Ἐγγμόνον, Ἐρίκια τῶν Ἀθηνῶν. κλπ. Συνέγραψε δὲ καὶ Πραγματεῖαν περὶ ἀρμονίας καὶ συνθέσεως. Ἀπέθανε κατὰ τὸ 1827. Σ. Μ.

Ὁ Βετόβεν ἐξεκίνησε καὶ χάριν οικονομίας δῆλυνε περὶ μέρος τοῦ δρόμου. Ἐσπέραν τινὰ σταθεὶς πρὸ μικρᾶς καὶ πεπαλαιωμένης οἰκίας ἐζήτησε φιλοξενίαν. Σημειωτέον, δ' ὅτι ἀπέχετο τῆς Βιέννης πολλὰς ἤδη ὥρας καὶ αἱ δυνάμεις του δὲν τῷ ἐπέτρεπον νὰ ἐξυκολουθήσῃ τὸν δρόμον του καὶ ἐκείνην τὴν ἑσπέραν. Οἱ κάτοικοι τῆς οἰκίας τὸν ὑπεδέχθησαν, μετέσχε τοῦ δείπνου των καὶ ἔπειτα ἐλάθησε παρὰ τὴν ἐστίαν ἐπὶ τῆς καθέδρας τοῦ οἰκοδεσπότη.

Μετὰ τὸ δείπνον ἐν ᾧ ἡ μήτηρ καὶ ἡ θυγάτηρ κατεγίνοντο περὶ οἰκιακᾶς τινὰς ἐργασίας, ὁ πατὴρ ἀνέωξε παλαιὸν κλειδοκυμβάλον καὶ ἕκαστος τῶν τριῶν υἱῶν του ἔλαβεν ἀνὰ ἓν μουσικὸν ὄργανον κρεμάμενον ἐπὶ τοῦ τοίχου. Ἐρρυθμίσαν τὰ ὄργανά των, τοῦ πατρὸς δόντος τὸν τόνον, καὶ οἱ τέσσαρες συγχρόνως ἤρχισαν μετὰ τῆς συμφωνίας καὶ τῆς φυσικῆς ἐκείνης δεξιότητος ἦν μόνοι οἱ γερμανοὶ κατέχουσι. Φαίνεται δὲ ὅτι συνεκίει αὐτοὺς τὰ μέγιστα τὸ ἐκτελούμενον μουσικὸν τεμάχιον, διότι ἦσαν εἰς αὐτὸ προσηλωμένοι ψυχῇ τε καὶ σώματι καὶ αἱ γυναῖκες δὲ καταλιποῦσαι τὴν ἐργασίαν των ἠμροῶντο καὶ ἐπὶ τῶν ἀφελῶν μορφῶν αὐτῶν διεκρίνετο γλυκυτάτη συγκίνησις, καὶ ἀνεγινώσκετο ὅτι ἡ καρδιά των ἐπιέζετο. Τοῦτο μόνον ἐκ τῶν συμβαινόντων ἠδύνατο ὁ Βετόβεν νὰ ἐννοήσῃ, διότι δὲν ἠδύνατο νὰ ἀκούσῃ οὐδ' ἓνα μουσικὸν φθόγγον. Μόνον δὲ βλέπων τὴν ἀκρίβειαν τῶν κινήσεων τῶν μουσουργῶν, τὴν ἐμφύχωσιν τῆς φυσιογνωμίας των, ἦτις ἐδείκνυνε ὅτι αἰσθάνονται ζωηρῶς, ἐφαντάζετο πόσον οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι ἦσαν ὑπέρτεροι τῶν ἰταλῶν μουσικῶν, οἵτινες οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ μουσικαὶ μηχαναὶ καλῶς ἐρρυθμισμέναι.

Ὅτε ἐτελείωσαν, ἔσφιγγαν τὰς χεῖρας ἀλλήλων μετὰ παραφορᾶς, ὡς ἵνα ἐκφράσωσι ἀμοιβαίως τὴν χαρὰν καὶ εὐδαιμονίαν τὴν ὁποίαν ἠσθάνθησαν, ἡ δὲ νεανὶς ἐρρίφθη κλαίουσα εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς μητρὸς της.

Ἐπειτα ἐφάνησαν ὡς συσχεπτόμενοι καὶ ἀναλαβόντες τὰ ὄργανά των ἤρχισαν ἐν δευτέρου. Ἀλλὰ τὴν φορὰν ὅμως ταύτην ὁ ἐνθουσιασμός των ἐφθασεν εἰς τὸ ἔπακρον· τὰ ὄργανά των ἦσαν ὑγρὰ καὶ ἔλαμπον.

— Φίλοι μου, εἶπεν ὁ Βετόβεν, εἶμαι δυστυχέστατος μὴ δυνάμενος νὰ μετᾶσχῶ τῆς χαρᾶς σας, διότι, καὶ ἐγὼ ἀγαπῶ τὴν μουσικὴν· ἀλλὰ, ὡς πικρὴν ἠσθάνεσθε, εἶμαι εἰς τοιοῦτον βαθμὸν κωφός, ὥστε δὲν δύναμαι νὰ ἀκούσω οὐδ' ἓνα ἦχον. Δότε μοι, παρακαλῶ νὰ ἀναγνώσω τὴν μουσικὴν αὐτὴν ἦτις σας προξενεῖ τόσον ζωηρὰν καὶ γλυκεῖαν συγκίνησιν.

Ἐλάσε τὸ τετράδιον, καὶ αἱ ὀφθαλμοὶ του ἐσκοτίσθησαν, ἡ ἀναπνοή του διεκόπη καὶ τὸ τετράδιον κατέπεσεν ἀπὸ τῶν χειρῶν του καὶ ἔκλαυσε. Διότι ἡ μουσικὴ τὴν ὁποίαν ἐξετέλουν οἱ χωρικοὶ καὶ ὑπὸ τῆς ὁποίας, ἐνθουσίωσαν, ἦτο τὸ *allegretto* τῆς εἰς *la* συμφωνίας τοῦ Βετόβεν.

Ὅλη ἡ οικογένεια συνηθροίσθη περὶ αὐτοῦ καὶ διὰ νευμάτων ἐξίφραζον πάντες τὸν θαυμασμὸν καὶ τὴν περιέργειάν των. Ἐπὶ τινὰς ἔτι ἀκόμη στιγ-

μὰς σπασμωδικοὶ λυγμοὶ δὲν τὸν ἄφινον νὰ λαλήσῃ· ἔπειτα δὲ εἶπεν «εἶμαι ὁ Βετόβεν.» Τότε ἀπεκαλύφθησαν καὶ προσέκλιναν σιωπηλοὶ καὶ μετὰ σεβασμοῦ· ὁ Βετόβεν τοῖς ἐξέτεινε τὰς χεῖρας, ἐκεῖνοι δὲ τὰς ἔθλιβον καὶ τὰς ἠσπάζοντο, ἐννοοῦντες ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὁ μεταξὺ αὐτῶν εὐρισκόμενος ἦτο καὶ «βασιλέως ὑπέρτερος». Καὶ τὸν ἐθεώρουν θέλοντες νὰ ἰδῶσι τοὺς χαρακτῆρας του καὶ ἀνακαλύψωσιν ἐπ' αὐτῶν τὸν τύπον τῆς μεγαλοφυΐας, τὸν φωτεινὸν τῆς δόξης στέφανον περὶ τὸ πρόσωπόν του.

Ὁ Βετόβεν ἐξέτεινε τὸν βραχίονα καὶ τὸν ἠσπᾶσθησαν, ὁ πατὴρ, ἡ μήτηρ, ἡ κόρη καὶ οἱ τρεῖς ἀδελφοὶ της. Ἐπειτα αἰφνης ἠγέρθη, ἐκάθησε πρὸ τοῦ κλειδοκυμβάλου, ἔνευσε εἰς τοὺς τρεῖς νέους νὰ ἀναλάβωσι τὰ ὄργανά των, καὶ ἐξετέλεσεν αὐτὸς τὸ ἀριστούργημα τοῦ ἐκεῖνο. Ἦσαν ὅλοι ὡς μία ψυχῇ, καὶ ἠκροῶντο ἐν ἐκτάσει, διότι οὐδέποτε μουσικὴ ὑπῆρξεν ὀραιοτέρα οὔτε ἐξετελέσθη ἀκριβέστερα.

Ὁ Βετόβεν ἔμεινε πρὸ τοῦ κλειδοκυμβάλου αὐτοσχεδιάζων ἄσματα εὐδαιμονίας, ἄσματα εὐχαριστήρια πρὸς τὸν Θεόν, μουσικὴν ὁποίαν οὐδέποτε ἄλλοτε ἐπὶ ζωῆς του εἶχε συνθέσει. Οὕτω δὲ παρήλαε μέγα μέρος τῆς νυκτός. Ἄλλ' οἱ φθόγγοι ἐκεῖνοι ἦσαν οἱ τελευταῖοι τοῦ Βετόβεν φθόγγοι.

Ὁ οἰκοδεσπότης τὸν ἠνάγκασε νὰ δεχθῇ τὴν κλίνην του, ἀλλὰ τὴν νύκτα ὁ Βετόβεν εἶχε πυρετόν· ἠγέρθη καὶ ἠσθάνθη τὴν ἀνάγκην ἀέρος· ἐξῆλθε γυμνόπους εἰς τὴν πεδιάδα. Καὶ ἡ φύσις ὁμοίως ἐξέπεμπε τότε μεγαλοπρεπῆ ἀρμονίαν· ὁ ἀνεμος ἔσειε τοὺς κλάδους καὶ οἱ κλάδοι συνεκρούοντο πρὸς ἀλλήλους, ἡ εἰσέδυσεν εἰς τὰς δενδροστοιχίας ἡ περιδινεῖτο μαινόμενος καὶ κατασπυρτίζων πᾶν τὸ προστυχόν. Γαιούτης οὐσῆς τῆς νυκτός ὁ Βετόβεν ἐπλανᾶτο πολλὴν ὥραν ἔξω, καὶ ὅτε ἐπανῆλθεν εἰς τὴν φιλοξενουσαν αὐτὸν οἰκίαν ἦτο παγωμένος. Πρесеκάλεσαν ἰατρὸν ἐκ Βιέννης, ἀλλὰ μεθ' ὅλας τὰς πρὸς θεράπειάν της νόσου προσπαθείας, ὁ ἰατρὸς μετὰ δύο ἡμέρας ἐδήλωσεν ὅτι ὁ Βετόβεν θὰ ἀποθάνῃ. Καὶ ὄντως ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ἡ ζωὴ τὸν ἐγκατέλειπεν. Ἐνῶ ἐψυχορράγει ἐπὶ τῆς κλίνης του, εἰσῆλθεν ἄνθρωπός τις. Ἦτο δὲ ὁ Χοῦμμελ, ὁ Χοῦμμελ ὁ παλαιός, ὁ μόνος φίλος του. Εἶχε μάθει τὴν ἀσθένειαν τοῦ Βετόβεν καὶ ἤρχετο νὰ τὸν περιποιηθῇ καὶ νὰ τῷ δώσῃ χρήματα· ἀλλ' ἦτο πλέον ἀργά. Ὁ Βετόβεν δὲν ἐλάλει, καὶ μόνοι βλέμμα εὐγνωμοσύνης ἠδυνήθη νὰ ἀπευθύνῃ πρὸς τὸν Χοῦμμελ.

Ὁ Χοῦμμελ, ἐκλινεν ἐπ' αὐτοῦ, καὶ διὰ τοῦ ἀκουστικοῦ κέρατος, διὰ τοῦ ὁποίου ἠδύνατο ὁ Βετόβεν νὰ ἀκούῃ λέξεις τινὰς δυνατὰ προφερομένας, τῷ ἐξέφρασε τὴν θλίψιν τὴν ὁποίαν ἠσθάνετο βλέπων αὐτὸν ἐν τοιαύτῃ καταστάσει. Ὁ Βετόβεν ἐφάνη ζωογονούμενος, οἱ ὀφθαλμοὶ του ἔλαμψαν καὶ εἶπε·

— Ἄν εἶναι ἀλήθεια, Χοῦμμελ, ὅτι ἤμην καὶ ἐγὼ κάτι τι; Αὐταὶ ἦσαν αἱ τελευταῖαι τοῦ λέξεις· καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ του προσηλώθησαν· τὸ στόμα του διεστάλη ὀλίγον καὶ ἡ ζωὴ ἀπέπτη.

Δ. Π. Α.

ΗΘΗ ΚΑΙ ΕΘΙΜΑ

ΚΗΔΕΙΑ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΒΕΝΕΤΙΑΣ

Ὁ ἐν Βενετίᾳ ἀνταποκριτὴς τῆς Γαλλικῆς ἐφημερίδος *Figaro* διηγεῖται διὰ μακρῶν τὴν κηδεῖαν τοῦ κατ' αὐτὰς ἀποβιώσαντος Πατριάρχου Βενετίας. Χάριν τῶν ἀναγνωστῶν τοῦ *Parassou* ἐραυρίζομεθα τιὰ ἐκ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης.

Ἐκ τύχης φαίνεται ἔρθασα εἰς Βενετίαν ἀκριβῶς ἵνα ἶδω τὴν κηδεῖαν τοῦ πατριάρχου τῆς πόλεως, τοῦ πάνιερωτάτου καρδινάλιου Ἰωσήφ Λουδοβίκου Τρεβιζανάτου. Ἐν πάσῃ ἄλλῃ πόλει ὁ ξένος φθάνων τὴν προτεραίαν τελετῆς οἰασδῆποτε χαρμωσύνου ἢ λυπηρᾶς, ἔννοεῖ εὐθὺς τί τρέχει, οὐδεμίαν δ' ἔχει ἀνάγκην νὰ ἐρωτήσῃ. Ἄλλ' ἐν Βενετίᾳ ὁμοῦ συμβαίνει τὸναντίον, διότι καὶ σιωπηλοὶ εἶναι οἱ ἄνθρωποι καὶ ἡ φύσις τῆς πόλεως ἐλάχιστα εἶναι κατάλληλος εἰς διάδοσιν εἰδήσεων.

Δύο ὅλας ἡμέρας διέτριβον ἐν Βενετίᾳ χωρὶς νὰ μάθω ὅτι ὁ Πατριάρχης εἶχεν ἀποθάνει. Ἦδονάμην ν' ἀναχωρήσω τὴν παραμονὴν τῆς κηδεῖας καὶ οὐδεὶς ἤθελε σκεφθῆ νὰ μοὶ εἴπῃ ὅτι ἀναβάλλων ἐπὶ εἰκοσιτέσσαρας ὥρας τὴν ἀναχωρήσιν μου ἤθελον παρευρεθῆ εἰς ἐν τῶν περιεργότερων θεαμάτων ὅσα ποτὲ ἐφαινόσθην.

Τυχαίως ἐξετάζων μίαν τῶν προσόψεων τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Μάρκου, ἀληθοῦς κειμηλίου ἐφ' οὗ τὰ μάρμαρα καὶ τὰ ψηφιδωτάματα πάσης ἐποχῆς καὶ παντὸς ἔθνους παρίστανται, καὶ παρατηρῶν τὰ χαμίνια τῆς πόλεως ἱπεύοντα ἐναλλάξ τοὺς ἐξ ἐρυθροῦ μαρμάρου λέοντας τοὺς πρὸ τῆς εἰσόδου κειμένους, εἶδον πλῆθος πυκνὸν διευθυνόμενον εἰς μέγαρον νεωτέρως ἀρχιτεκτονικῆς, τὸ ὁποῖον εὐτυχῶς κρυπτόμενον δὲν παραβιάπτει τὴν θέαν τῆς ἐκκλησίας. Ἠκολούθησα τὸ πλῆθος ἀποτελούμενον ἐξ ἀνθρώπων τοῦ λαοῦ καὶ ἰδίως γυναικῶν. Τὸ κύμα τοῦ λαοῦ μὲ παρέσυρεν εἰς ἀτελεύτητον σειρὰν κλιμάκων. Ποῦ με ἔφεραν; ἠγνόουν καὶ οὔτε ἐφρόντιζον νὰ τὸ μάθω ἐκ τῶν προτέρων.

Συνωθούμενος εὐρέθην εἰς λαδύρινθον στενῶν διαδρόμων, ἐν οἷς ἔβλεπον ἱερεῖς ἐξαφανιζομένους ἐντὸς τῶν τοίχων διὰ μικρῶν θυρῶν μόλις διακρινομένων.

Ἀφῆνης εὐρέθην ἐν μεγάλῃ τετραγώνῳ αἰθούσῃ, ἐν ἣ τὸ πλῆθος ἠραιώθη. Ἐν τῷ μέσῳ ἐπὶ κλίνης κεκαλυμμένης δι' ἐρυθρῶν καταπετασμάτων καὶ περὶ τὴν ὁποίαν ἔκαιον ἀπειροὶ λαμπάδες, κατέκειτο νεκρὸς ἐνδεδυμένος ἐπισκοπικὴν στολὴν, φέρων τὴν μίτραν ἐπὶ κεφαλῆς καὶ παρ' αὐτῷ τὸν ἐρυθρὸν πῖλον τοῦ καρδινάλιου. Παρὰ τὸν νεκρὸν δεκάς καπουκίων μοναχῶν ἐψιδύριζον εὐχάς. Κατὰ τὰς τέσσαρας δὲ γωνίας τῆς αἰθούσης ἦσαν ἱερεῖς γονυ-

κλινεῖς πρὸ τοῦ Ἐσταυρωμένου. Πανταχοῦ δὲ γυναῖκες τοῦ λαοῦ γονυκλινεῖς καὶ αὐταὶ ἐπὶ τῶν μαρμάρων προσήχοντο κλαίουσαι. Τότε δὲ μόνον ἔμαθον ὅτι ἤμην ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τοῦ πατριαρχικοῦ μεγάρου, καὶ ὅτι ὁ νεκρὸς ἐκεῖνος περὶ τὸν ὁποῖον συνηνοῦντο αἱ δεήσεις τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ λαοῦ ἦτο ὁ Πατριάρχης τῆς Βενετίας.

Ὁ καρδινάλιος Ἰωσήφ Λουδοβίκος Τρεβιζανάτος ἀπέθανε τὴν 16/28 Ἀπριλίου ἐν ἡλικίᾳ 66 ἐτῶν. Ὁ λαὸς τῆς Βενετίας τὸν ἐλάτρευε, διότι ἦτο τέκνον τῆς Βενετίας, γεννηθεὶς ἐν τῇ νήσῳ Γιουδέκκα. Ἦτο δὲ διακεκριμένος κληρικὸς, ρήτωρ δὲ ἄμα καὶ συγγραφεὺς καὶ εἰς τῶν μάλιστα ἐνθέρμων ζηλωτῶν καὶ ὑπερασπιστῶν τοῦ ἀλαθῆστου τοῦ Πάπα κατὰ τὴν ἐν τῷ Βατικανῷ σύνοδον. Δεκατρεῖς ἡμέρας μετὰ τὸν θάνατόν του τὴν Παρασκευὴν 11 Μαΐου, ἐγένετο ἡ κηδεῖα, ἣτις καὶ ἐγένετο ἀφορμὴ ἐκτάκτων μέτρων ἐκ μέρους τῆς ἰταλικῆς κυβερνήσεως.

Οἱ πατριάρχαι τῆς Βενετίας ἀναπαύονται πάντες ἐν τῷ ἱεροδιδασκαλείῳ τῆς ἐκκλησίας τῆς Παναγίας τῆς Σωτηρίας (Santa Maria della Salute), ἧς οἱ δύο θόλοι δεσπόζουσι τῆς ἀρχῆς τῆς Μεγάλης Διώρυγος. Ἡ ἰταλικὴ κυβέρνησις ἀπήτησεν ὅπως ὁ πατριάρχης ταφῆ ἐν τῷ κοιμητηρίῳ τοῦ ἁγίου Μιχαήλ, πενθίμου νήσου ἧς τὰ λευκὰ μαυσαλεῖα κατοπτρίζονται ἐν τῇ Ἀδριατικῇ. Οἱ θνήσκοντες καρδινάλιοι φέρονται εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἀποκεκαλυμμένον ἔχοντες τὸ πρόσωπον, ἀλλ' ἡ κυβέρνησις ἀπήτησεν ὅπως ὁ καρδινάλιος Τρεβιζανάτος τεθῆ ἐν κοινῷ φερέτρῳ. Ἀπηγορεύθησαν ὁμοίως καὶ αἱ στρατιωτικαὶ τιμαὶ καὶ ἡ ἀνά τὴν πλατεῖαν τοῦ ἁγίου Μάρκου πανηγυρικὴ πομπὴ τοῦ σώματος. Μόνος δ' ὁ στρατιωτικὸς διοικητὴς Βενετίας ἐτίμησε τὴν κηδεῖαν καὶ εἰς ἀξιωματικὸς τῆς ὑπηρεσίας τοῦ βασιλέως Βικτωρος Ἐμμανουήλ.

Τὴν ἐνάτην πρωΐνῃ ὄραν οἱ κώδωνες τοῦ κωδωνοστασίου τοῦ ἁγίου Μάρκου ἤχουσι πενθίμως. Αἱ πύλαι τοῦ πατριαρχικοῦ μεγάρου ἀναπετάσσονται ὅπως διέληθ ὁ κλῆρος τῆς Βενετίας, βαπτάζων χρυσοῦ καὶ ἀργυρᾶ κηροπήγια μετὰ παμμεγίστων λαμπάδων τὰς σημαίας τῶν διαφόρων θρησκευτικῶν ταγμάτων, τὴν ἐρυθρὰν σημαίαν τοῦ ἁγίου Μάρκου, Ἐσταυρωμένου καὶ Παναγίας ἀριστουργήματα τορευτικῆς τέχνης. Οἱ προηγούμενοι τῆς πομπῆς ἱερεῖς εἴτε ἀγνοοῦντες τὰ ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως ληφθέντα μέτρα εἴτε καὶ θέλοντες νὰ διαμαρτυρηθῶσι κατ' αὐτῶν προχωροῦσι πρὸς τὴν πλατεῖαν τοῦ ἁγίου Μάρκου. Ἄλλ' εὐθὺς δύο χωροφύλακες μεθ' ὑποκλίσεων καὶ μετὰ πολλοῦ σεβασμοῦ τοῖς παρατηροῦσιν ὅτι ἀπηγορεύθη ἡ ἀνά τὴν πλατεῖαν λιτανεῖα καὶ ὅτι τὸ λείψανον δέον νὰ μετενεχθῆ κατ' εὐθείαν ἀπὸ τοῦ πατριαρχικοῦ μεγάρου εἰς τὴν ἐκκλησίαν.

Ἡ ἐκκλησία εἶναι ἤδη μεστὴ ἀνθρώπων καὶ ὁμοῦ τὸ ἐν τῇ πλατεῖᾳ πυκνὸν πλῆθος θέλει καὶ αὐτὸ νὰ εἰσέλθῃ. Οὐδεὶς τὸ ἐμποδίζει, ἡ ἐκκλησία εἶναι προσιτὴ τοῖς πᾶσι. Καὶ τὸ πλῆθος εἰσέρχεται θορυβωδῶς μετὰ τῆς

ιδιαιτέρως εκείνης σπουδῆς τοῦ πλήθους εἰς τὰ δωρεὰν παρεχόμενα θεάματα. Οὐδὲν πρωτοτυπότερον καὶ μεγαλοπρεπέστερον τοῦ θεάματος ἐκεῖνου. Ἐνφ' ἱερῶν χοροῖ ψάλλουσι τὴν νεκρώσιμον ἀκολουθίαν οἱ κάτοικοι τῆς Βενετίας, πάντες οἱ ἐν τῇ πόλει ξένοι καὶ περιηγηταὶ πληροῦσι τοὺς διαδρόμους, τοὺς ναῖσκους, πᾶσαν καὶ τὴν ἐλαχίστην γωνίαν. Αἱ κόραι τοῦ λαοῦ, ὠραιόταται, ἀκτένιστοι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μελαγχροιναὶ μεθ' ὅλην τὴν περὶ τοῦ ἐναντίου γνώμην, διέρχονται μειδιῶσαι τὸ προκλητικὸν ἐκεῖνο μειδιάμα τὸ ὁποῖον μεταχειρίζονται ἐπίσης καλῶς ὡς καὶ τὸ ἐγχειρίδιον. Σὲ προσβλέπουσι μετ' οἰκειότητος· ἀλλ' ἡ οἰκειότης αὕτη εἶναι ἐν μέτρῳ καὶ ὑπενθυμίζει τὰς περιστέρως τῆς πλατείας τοῦ ἁγίου Μάρκου, αἵτινες τρώγουσι μὲν ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ ξένου καὶ ἀνέρχονται ἐπὶ τῶν ὤμων του, ἀλλ' ἀφίπτανται ταχέως μόλις θελήσῃ τις νὰ τὰς συλλάβῃ. Αἱ γυναῖκες κατὰ τὸ ἔθιμον τοῦ τόπου φέρουσι ἀπὸ κεφαλῆς τὸ σάλιόν των, διαλέγονται δυνατὰ, ἀνταλλάσσουν ἀστεϊσμούς, ἀλλὰ δὲν παραλείπουσι νὰ ποιῶσιν ἐκάστοτε εὐλαβῶς τὸν σταυρὸν των. Μεταξὺ τῶν ἐγχωρίων κυκλοφοροῦσιν Ἕλληνοὶ ἔχοντες τὰ διαπτερά ἀνηρτημένα ἀπὸ τοῦ ὤμου, καὶ τὸν ἐρυθρὸν ὀδηγὸν τοῦ Βαϊδεκερ, Κροάται καὶ Σκλαβῶνοι φοροῦντες χαμηλὸν φέσιον καὶ πλατείας ἀναξυρίδας, Ἕλληνες ναῦται καὶ πλοίαρχοι εὐρωπαϊστὶ τὸ πλεῖστον ἐνδεδυμένοι, ὀδηγοὶ τῶν ξένων, πωληταὶ μικροτεχνημάτων ἐξ ὀστρέων καὶ καραμελῶν, αἰθίοπες. Ἐν γωνίᾳ τινὶ τῆς ἐκκλησίας Γερμανὸς ζωγράφος ἀπὸ ἡμερῶν ἐκεῖ στήσας τὸ ἐργαστήριόν του ἀποπερατοῖ ἡσύχως εἰκόνα, καὶ κύων ἀκολουθήσας τὸ πλῆθος ἐκεῖνο ἐκβάλει φωνὴν ὕλιβεράν διότι ἐλακτίσθη. Οἱ δὲ ἱερεῖς ψάλλουσι τὴν νεκρώσιμον ἀκολουθίαν.

Ἡ τελετὴ παρατείνεται ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ μέχρι τῆς 2 μ. μ. ὥρας. Κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην κίνησις ἔκτακτος φαίνεται πρὸς τὴν *Γέφυραν τῶν Ἀχέρων*. Ἡ πένθιμος γόνδολα ἔφθασεν.

Ἡ γόνδολα αὕτη εἶναι μεγάλη καὶ πλατεῖα λέμβος, ἣν ἡ ἑταιρία τῶν κηδεῖων τῆς Βενετίας διεσκέυασεν ἐπὶ τῇ περιστάσει ταύτῃ διὰ μεγάλων ἐπιγρύσων ἀγαλμάτων, διὰ χρυσῶν νεκρικῶν λυχνιῶν καὶ διὰ μελανῶν παραπετασμάτων μετὰ καρυφῶν κεχρυσωμένων. Τέσσαρες κωπηλάται μελανὰ ἐνδεδυμένοι κινῶσι τὴν λέμβον. Ἐμπροσθεν δ' ἴσταται ὁ ἐπὶ τῶν κηδεῖων ὑπάλληλος φέρων ἐρυθρὸν ὡσπερ καρδιναλίου ἔνδυμα καὶ πῆλον ἑλεεινὸν δυσανάλογον καὶ πρὸς τὴν λοιπὴν στολὴν καὶ πρὸς τὴν περίστασιν. Τὸ ἐρυθρὸν τοῦ ὑπάλληλου τούτου χρῶμα εἶναι τὸ μόνον ὑπολειπόμενον ἐκ τῆς ἀρχαίας παραδόσεως, καθ' ἣν τὸ ἐρυθρὸν ἦν ἐν Βενετίᾳ τὸ χρῶμα τοῦ πένθους. Ἐπειδὴ αἱ γόνδολαι αἱ μεταφέρουσαι τοὺς ζῶντας ἦσαν μέλαινα κατ' ἀπόφασιν τῆς Γερουσίας, ἦτο φυσικὸν αἱ γόνδολαι τῶν νεκρῶν νὰ ἦναι ἐρυθραί. Σήμερον ὁμοῦς ἐρυθρὸς ἔμεινε μόνος ὁ ὑπάλληλος, ἡ δὲ γόνδολα ἡ μεταφέρουσα τοὺς νεκροὺς εἰς τὸ κοιμητήριον τοῦ ἁγίου Μιχαὴλ εἶναι μέλαινα ὡς καὶ ἡ μεταφέρουσα τοὺς ἐραστὰς εἰς τὸ Αἶδον.

Οἱ κώδωνες τοῦ ἁγίου Μάρκου ἤρχισαν ἐκ νέου τὸν πένθιμον αὐτῶν ἦχον καὶ εἰς τὴν κωδωνοκρουσίαν ταύτην ἀνταπεκρίθησαν οἱ κώδωνες ὄλων τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Βενετίας. Τὸ φέρετρον μετηνέχθη εἰς τὴν ἀναμένουσαν αὐτὴν γόνδολον καὶ ἡ κηδεῖα ἤρξατο βαίνουσα ἐπὶ τῆς θαλάσσης· προηγουντο δ' αὐτῆς καὶ εἶποντο ἐπὶ μεγάλων λέμβων φερουσῶν τὰ ἐθνικὰ χρώματα, δύο μουσικαὶ, ὧν ἡ ἑτέρα ἡ ἀστική καλουμένη μουσική, εἶναι κατὰ πάντα ἐξαιρετος. Πέριξ ἔμπροσθεν καὶ ὀπισθεν τῆς νεκροφόρου λέμβου ἑκατοστύες ὄλαι γονδολῶν, μετὰξὺ τῶν ὁποίων διακρίνονται ἡ βασιλικὴ γόνδολα ἧς οἱ γονδολιέροι φέρουσι τὰ βασιλικὰ σήματα, ἡ πατριαρχικὴ γόνδολα, ἧς οἱ γονδολιέροι ἔχουσι στολὴν κωνηὴν καὶ πῆλους ὑψηλοῦς ἐπαργύρους ὡς τινες ἀμαξηλάται ἀριστοκρατικοῦ ἀνδρὸς κρατοῦντες ἀντὶ τῆς κώπης τὸ μαστίγιον. Αἱ γόνδολαι τῆς Ἑταιρίας τῶ κηδεῖων ἔχουσι λευκὰς σημαίας μετὰ πενθίμων ἐπικαλυμμάτων, οἱ δὲ γονδολιέροι στολὴν μέλαιναν μετὰ χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν κοσμημάτων. Ἡ πομπὴ οὕτω πως βαίνουσα διέρχεται τὴν Μεγάλην Διώρυγα. Τὸ ὕδωρ ἐξαφανίζεται ὑπὸ τὰς γονδολὰς· ἡδύνατό τις πεζῆ βαίων ἐπ' αὐτῶν νὰ μεταβῇ ἀπὸ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἄλλην ὄχθην. Παρωμοίασα τοῦτο πρὸς εὐρεῖαν σχεδίων, ἧτις δι' ὀλίγων κωπηλατημάτων κατορθοῦται νὰ πλέῃ.

Τὰ ἐπὶ τῆς Μεγάλης Διώρυγος παλαιὰ μέγαρα ἔρημα καὶ ἐγκαταλελειμμένα συνήθως εἶναι πλήρη θεατῶν. Ἐπὶ τοῦ ἐξώστου τοῦ μεγάρου τοῦ Μαρῖνου Φαλιέρου ξανθὴ γυνὴ ὁμοιάζουσα πρὸς ἁγίαν τοῦ Τισιανοῦ, λικνίζει ὠραῖον ξανθὸν βρέφος ἐν ταῖς ἀγκάλαις της. Ὅλαι αἱ γέφυραι, ὄλαι αἱ διώρυγες εἶναι κατὰ μέτρον θεατῶν. Ἡ *Γέφυρα* τοῦ *Ριάλιου* παριστᾷ ἰδίως ἐξαισίον θεάμα. Αἱ μουσικαὶ παικνίζουσι λυπηρὰ ἔμβατήρια. Οἱ κώδωνες ἐξακολουθοῦσι κρούμενοι πενθίμως.

Ἠκολούθησα τὴν κηδεῖαν μέχρι τοῦ κοιμητηρίου, ὅτε δ' ἐπανῆλθον εἰς τὸ ξενοδοχεῖον ἡ νύξ εἶχεν ἐπέλθει. Ἡ μικρὰ πλατεῖα, ἡ κατ' ἐξοχὴν καλουμένη *Piazzetta* ἐξηφανίζετο ἐν τῇ σκιᾷ, μόλις δὲ διακρίνοντο ἔτι ὡς φάσματα οἱ δύο αὐτῆς κίονες οἱ φέροντες τὸν ἅγιον Θεόδωρον καὶ τὸν λέοντα τοῦ ἁγίου Μάρκου. Τελευταία ἀκτίς τῆς ἡμέρας ἐπαίζεν ἔτι ἐπὶ τοῦ ροδόχρου μαρμαρίου τοῦ δουκικοῦ παλατίου. Μοὶ ἐφάνετο ὅτι ἐπαναβλέπω τὴν ἀρχαίαν Βενετίαν, τὴν Βενετίαν τῶν Δογῶν καὶ τοῦ συμβουλίου τῶν Δέκα. Γόνδολα διήρχετο τὴν στιγμὴν ἐκεῖνην ὑπὸ τὴν *Γέφυραν τῶν Στεναγμῶν*· μοὶ ἐφάνη ὅτι μεταφέρει μακρὰν πρὸς τὴν *Ὀρφατὴν Διώρυγα* τὸ πτώμα πολιτικοῦ δεσμοῦ, κρύφα θανατωθέντος. Αἰφνης ὁ γονδολιέρος ἤρξατο ἄδων ἄσμα... Οἱμοὶ! τὸ ἄσμα ἦτο ἡ κόρη Ἀγγώ.»

ΑΦΡΟΦΟΡΟΣ Ο ΑΦΡΩΔΗΣ

Τὰς ἡμέρας ταύτας ὅτε τὰ κάλλη τῆς ἐξοχῆς προκαλοῦσι τοὺς πάντας νὰ καταλίπωσι τῶν πόλεων τὸν μονότονον βίον, θὰ παρατηρήσωσιν οἱ ἀνά

τους άγρους πλανώμενοι λευκόν άφρον επί των θάμνων και των δένδρῶν, άφρον, δν ο λαός άποκαλει κατά τόπους φύσμα του βατράχου ή φύσμα της άνοιξως. Αν παραμερίση τις τον άφρον τούτον θα παρατηρήση υποκάτω αυτού μικρόν σκώληκα εξ έχοντα πόδας, χρώματος πρασίνου και υπό την κοιλιάν κιτρινού. Ο σκώληξ ούτος είναι ο του έντόμου του κληθέντος άφροφόρος ο άφρώδης (aphrophora spumaria), υπό δέ του Αιναίου τέτις ο άφρώδης (cicada spumaria).

Ο άφροφόρος ζή εν τῷ άφρῷ μερισσοῦ, τέλειον έντομόν γενόμενος, άποκτήση πτερά, τον άφρον δέ τούτον παράγει αυτός καθ' έκαστόν. Προφυλάττεται δ' ούτω οῦ μόνον κατά της θέρης του ήλιου, αλλά και κατά των προσβολῶν των σαρκοφάγων έντόμων και ιδίως των άραχνῶν, ει και τινα των ύμενοπτέρων έντόμων γινώσκουσιν, άπομακρύνοντα τον άφρον, να επιπίπτωσι κατά των μικρῶν τούτων σκωλήκων.

Ο σκώληξ του άφροφόρου δέν δύναται να ζήση παλῦ έξω του παραδόξου τούτου περικαλύμματος· πειράματα γενόμενα κατέδειξαν ότι το σώμα αυτού άμα άποσυρθέν άρχεται έλαττούμενον κατ' όγκον και το δυστυχές έντομον θνήσκει ως ο εκ της θαλάσσης άνασυρθείς ιχθύς.

Ο Σουηδός φυσιόδφης Γέρρ, ήθέλησε να μάθη πῶς τὰ έντομα ταῦτα παράγουσι τον άφρον και τὸ κατάρθωσι κατά τον έξης τρόπον. Άπέσυρεν εν εκ του μέσου του άφρου του, τὸ εκάθρισε καλῶς δια πτεροῦ και τὸ θέσεν επί νεαροῦ κλάδου αἰγοκλήματος νεωστὶ κοπέντος, τὸ όποιον ένέθεσεν έντός ύδατος δια να διατηρηή την υδροσρότημά του. Κατόπιν δια του μικροσκοπίου παρατήρησε τὰ έξης ως ο ίδιος διηγείται. «Κατ' άρχάς τὸ έντομον εύρίσκει κατάλληλον μέρος του κλάδου εν τῷ όποιῳ ένθέτει τὸ άκρον της προσοκίδος του και εκμύξῃ τον χυμόν αυτού. Άποσύρων κατόπιν την προσοκίδα τοποθετεῖται επί τινος φύλλου· εκεί δέ μετὰ τινας κινήσεις της κοιτίας του ήν αναβιβάζει, καταβιβάζει και στρέφει πανταχόθεν, βλέπει τις έξερχομένην εκ του όπισθεν του σώματός του μικράν φυσαλίδα ύγροῦ, ήτις διολισθαίνει δια του σώματός του κινουμένου. Άρχίζουσιν εκ νέου αἱ αὐται κινήσεις και ιδού δευτέρα φυσαλὶς τοποθετεῖται παρὰ την πρώτην και ούτως εξακολουθοῦσιν αἱ κινήσεις και έξερχονται αἱ φυσαλίδες και τοποθετοῦνται παρ' άλλήλας προς τὸ εμπροσθεν μέρος, εν ὅσῳ μένει χυμός εν τῷ σώματι αυτού. Ολαὶ αὐται αἱ φυσαλίδες συννηνωμέναί άποτελοῦσι λεπτόν λευκότατον άφρον, οῦ τὸ πωρῶδες κρατεῖ τον άέρα κεκλεισμένον εν ταῖς φυσαλίσι και εμποδίζει την διάλυσίν του. Έάν ο χυμός δν τὸ έντομόν εκμύζησεν εκ του φυτοῦ εξαντληθῆ πριν ή καλυφθῆ υπό αρκετοῦ άφρου, αρχίζει να μυξῆ εκ νέου μέχρις οῦ άποκτήσῃ νέον άφρον ζετις ενοῦται μετὰ του πρώτου.

Έν τῷ άφρῷ τούτου οἱ σκώληκες του άφροφόρου τελοῦσι πάσας τὰς μεταμορφώσεις των· αἱ νύμφαι άλλάσσουσι τὸ δέρμα έντός του άφρου, έχουσι δέ την τέχνην να εξατμίζωσι τον έγγίζοντα τὸ σώμα των άφρον, οὔτως ὡστε

σχηματίζεται κενόν, εν ᾧ τὸ έντομον μένει εν ξηρῷ και κινεῖται ελευθέρως. Το δέρμα δ' άλλάσσουσιν αἱ νύμφαι σχιζομένου πρώτον μεν του επί της κεφαλῆς, είτα δέ του επί του θώρακος.

Τὸ φθινόπωρον αἱ θήλειαι του άφροφόρου εἶναι μεστὰί ὠν· εἶναι δέ τόσῳ βαρεῖαι, ὡτε μόλις δύνανται να πηδῶσιν ή να ίπτανται, οἱ άρρενες τούναυτίον πηδῶσι καταπληκτικὰ πηδήματα πολλάκις δύο μέτρων. Εἶναι δυσκολώτατον να συλληφθῶσιν, οἱ δέ φυσιόδφης Σβάμμερδαμ ὠνόμασεν αὐτὰς ένεκα των πηδημάτων των· *Ακρίδας Υἱέλλους*.

* * M.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ

ΑΙ ΥΠΟ ΤΗΝ ΑΚΡΟΠΟΛΙΝ ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ *

Από δεκαπέντε περίπου ήμερῶν ήρξατο ή καταδάφισις του τουρκικού προτειχίσματος Σερπεντζε του εις εύρον προμαχώνα περικλείοντος όλον τὴν μετὰξὺ των δύο θεάτρων της νοτίας κλιτύος της Ακροπόλεως χώρον, νῦν δι' από του έδάφους, εφ' οῦ άλλεπάλληλα κείνται τὰ άνασκαφέντα ερείπια των περι τὸ Ασκληπιεῖον παλαιότερων τε και νεωτέρων κτισμάτων, ακώλυτον έχομεν τὴν θαυμασίαν θέαν της πεδικάδος, των λόφων, της φαληρικῆς άμαξιτοῦ, της θαλάσσης και των νήσων, διότι έρημνίσθη μέχρι της ύπερ τὰς αἰψίδας ζώνης τὸ όχυρωματικόν στεφάνωμα του αρχαιότερου τοίχου. Και οὔτω, μετὰ τόσα άλλα μνημεία της από του πέμπτου μέχρι της αρχῆς του σήμεραν αἰῶνος μετολαθησάσης βαρβαρότητας, άλληθείς λειψανοθήκας της αρχαίας ιστορίας και τέχνης, εξέλιπε τέλος και τὸ βαρβαρικόν θθροισμα λίθων και θρυσημάτων έλληνικῶν μνημείων τὸ τειχίον τον υπό του ένετου μηχανικοῦ Ουερνέδα recinto basso επιστημονικώτερον καλούμενον Σερπεντζέν· οἱ δέ μελετῶν των Αθηνῶν τὴν τοπογραφίαν, μόνον επί των από της ΙΖ' εκατονταετηρίδος μέχρι της σήμεραν εἰκόνων της νοτίας πλευρᾶς της Ακροπόλεως και των προ της καταδάφισως φωτογραφημάτων, δύναται νῦν να ἴδῃ αυτόν.

Έξεσηκώθησαν δ' από του τείχους πλήθος λίθων ανηκόντων εις τὰ έγγυς αρχαία οικοδομήματα, κυρίως μεν αρχιτεκτονικὰ τμήματα αὐτῶν, επιστύλια, στυλοβάται, κίονες, κιονόκρανα ἰωνικά, προχθές δέ και κάλαθος κορινθιακός πλοισιῶτατος· έπειτα δέ και θραύσματα αγαλμάτων και αναγλύφων ὡς επί τὸ πολὺ ζμορφα και ἱκανὰ λείψανα έπιγραφῶν, εν αἷς και αξιον λόγου τμήμα δραματικῆς διδασκαλίας κατατεθῆ εν τῷ προαυλίῳ της Ακροπόλεως, πλησίον της εκει κατακειμένης δεκάδος περίπου παραπλησίον τεμαχίων

* Δημοσιεύεται εν τῷ 5' τεύχει του δελτίου της ελληνικῆς άλληγογραφίας, εἰς μῶς δέ ἐδόθη ήμιν υπό του διευθυντοῦ της Γαλλικῆς Σχολῆς κ. Α. Δουμάν.

της από πολλοῦ ἐλκυούσης τὴν ἐμβριθὴ μελέτην τοῦ γραμματέως τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιολογικῆς ἐταιρίας καὶ ὕως οὐχὶ ἀνεπίδεκτου συναρμογῆς.

Καὶ ταῦτα μὲν εἰς μνημόσυνον τοῦ τουρκικοῦ τείχους καὶ δῆλωσιν τῆς ἐξ αὐτοῦ ἀρχαιολογικῆς συγκομιδῆς.

Ἐν δὲ τῷ ἔνδον χώρῳ συνετελέσθη σχεδὸν τὸ σύνολον τῆς ἀνασκαφῆς, ἐναπολειφθησῶν μικρῶν τινῶν μόνον ἔνθα καὶ ἔνθα ἐρευνηθῶν διὰ σκαφῆς χωμάτων ἢ δι' ἀποσυνθέσεως μεταγενεστέρων κτισμάτων, ἐν οἷς καὶ ἡ μεγάλη θολωτὴ ξηροτάτη δὲ δεξαμενὴ, ἡ πρὸ τῆς καθόδου τῶν χωμάτων πρὸς δυσμὰς καὶ παρὰ τὸν τῆς κρήνης ὄρον κειμένη, ἥς μέχρι τοῦδε μόνη ἡ ἀνατολικὴ ἠνοίχθη πλευρᾷ.

Ἄλλὰ πέραν τοῦ, παρὰ τὴν κρήνην ὀνομασθεῖσαν τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ἀρχαίου μεγαλολίθου περιβόλου, ἐκεῖ ἔνθα προσεδοκῶμεν τὴν ἀποκάλυψιν τῶν μετὰ τὸ Ἀσκληπιεῖον ἱερῶν, οὔτε ἔχνος τοιούτου τινὸς κτίσματος εὐρέθη, ἀλλ' οὔτε γλυφὴ τις ἢ γραφὴ ἀναμνηστικῶς πῶς αὐτὰ διότι ἢ ἐν τῷ τελευταίῳ τεύχει τοῦ Ἀθηναίου (τόμ. Ε' σ. 522) δημοσιευθεῖσα ὑπ' ἀριθ. 6 ἐπιγραφὴ, ἢ μετὰ τῆς ὑπερκειμένης εἰκόνας ἀνάγουσα τὴν ἡμετέραν μνήμην εἰς τὴν Τροϊζήνα καὶ τὸν πατέρα τοῦ Ἴππολύτου, ἦν ἐν τοίχῳ ἐνοικοδομημένη παρὰ τὸ σπήλαιον τὸ νομιζόμενον τοῦ Κάλω καὶ τὸ Διονυσιακὸν θέατρον. Ἀντὶ δὲ τῶν ἱστορουμένων καὶ διὰ τοῦτο εὐλόγως προσδοκωμένων, ἀντὶ βραχέος καὶ θεμελίου αὐτῶν ἔχνος, ἀπεκκλύθησαν πρὸς μὲν τῷ βράχῳ δύο ξηρὰ κεραμοτειχῆ φρεάτια, ἀπωτέρω δὲ πρὸς νότον καὶ ἐν ἐδάφει κατωτέρω, ἀλλόκοτόν τι πλίνθων ὀπτῶν κτίσμα μετ' ἐπικλινῶν δύο ὄχετων, λείψανον πιθανῶς ἀδήλου τινὸς ἐργαστηρίου.

Πλὴν, καὶ περ οὐχὶ γενναία ἢ ἐν τῇ θέσει ταύτῃ ἀνασκαφὴ, ὅμως παρέσχεν ἡμῖν βορειοδυτικῶς, παρὰ τὴν ἀνάδοξιν τοῦ πρὸς τὴν εἰσοδὸν τῆς Ἀκροπόλεως βράχου λείψανον ἀρχαιοτάτου περιβόλου, γωνίαν πολυγωνίου κατασκευῆς προσωποδομημένην τῇ πρὸς μεσημβρίαν ἐξοχῇ τοῦ βράχου χαίνουσαν πρὸς ἀνατολὰς καὶ σαφῶς οὕτω δεικνύουσαν ὅτι τὸ ἔνθεν αὐτῆς ἦν περιβόλος ἱεροῦ. — Ἄλλ' ἄρα γε, πᾶς ὁ χώρος ὁ μεταξὺ τῆς γωνίας ταύτης καὶ τῆς διαγωνίως ἀπέναντι κειμένης ἐτέρας, τῆς ἀντιθέτως ἀνεφγμένης καὶ ἐσχηματισμένης ὑπὸ τῆς μεσημβρινοδυτικῆς ἄκρας τοῦ περιβόλου τοῦ Ἀσκληπιείου καὶ μεγάλου πολυγωνίου λίθου προσκειμένου τῇ ἄκρῃ ταύτῃ δυτικῶς καὶ κατὰ παρέκτασιν, — ἄρα γε πᾶς οὗτος ὁ χώρος ἓνα μόνον ἀποτελεῖ περιβόλον; ἢ μήπως ἢ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους περαιτέρω, ἐν τῷ μέσῳ περίπου τοῦ χώρου τούτου φαινόμενη ἰσόπεδος καὶ παράλληλος σειρά μεγάλων λίθων ἐξεμῆεν εἰς δύο περιβόλους τὴν ἑκτασιν ταύτην;

Τοῦτο ἀδελόν, τό γε νῦν ἔχον.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 44[23 Μαΐου 1877.

Σ. ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ.

Δ Ω Δ Ω Ν Η

Ἐν τῷ τελευταίῳ τεύχει τοῦ Δελτίου τῆς Ἑλληνικῆς ἀλληλογραφίας ἐδημοσιεύθη ἡ ἐκθεσίς ἣν ἀνέγνωσεν ἐν Παρισίοις κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 25 Μαρτίου (6 Ἀπριλίου) τῆς Ἀκαδημίας τῶν ἐπιγραφῶν καὶ τῶν γραμμάτων ὁ κ. Κ. Καραπάνος περὶ τῶν ἀνασκαφῶν ἀς ἐπὶ ἐξ μῆνας καὶ εἰς ἑκτασιν πλέον τῶν 20000 τετραγ. μέτρων καὶ βάρους 2μ. 50 ἐποίησεν ἐν Ἡπιείρῳ, ἀνακαλύψας τὰ εἰρηπία τῆς παλαιᾶς Δωδώνης καὶ μάλιστα τὸν πεφημισμένον ναὸν αὐτῆς.

Ἡ θέσις αὕτη κεῖται ΜΔ τῶν Ἰωαννίνων καὶ εἰς ἀπόστασιν 18 περίπου χιλιομέτρων ἐν τῷ μέσῳ σχεδὸν τῆς κοιλάδος τῆς Τσαρακοβίτσας, ἥτις ἐκτεινομένη ἀπὸ τοῦ ΜΑ πρὸς τὸ ΒΑ ἔχει μῆκος 12 σχεδὸν χιλιομέτρων καὶ πλάτος 700 μέτρων κατὰ μέσον ὄρον. Ἐπὶ λόφου ὅστις ἀποσπώμενος τῆς σειρᾶς τῶν λόφων τῶν χωριζόντων αὐτὴν ἀπὸ τῆς κοιλάδος τῶν Ἰωαννίνων σχηματίζει εἶδος ἀκρωτηρίου, κεῖνται τὰ εἰρηπία μικρᾶς πόλεως ἢ ἀκροπόλεως, θεάτρου καὶ ἱεροῦ περιβόλου.

Ἡ πόλις, κειμένη ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ἀκρωτηρίου τούτου εἰς ὕψος 15 ἕως 20 μέτρων ἄνω τῆς πεδιάδος, ἔχει σχῆμα ὀμοιᾶζον σχεδὸν πρὸς τὸ τεταρτον κύκλου. Αἱ δύο πλευραὶ τῆς γωνίας ἀπὸ Α πρὸς Μ καὶ ἀπὸ Α πρὸς Β ἔχουσι μῆκος, ἢ μὲν πρώτη 198μ. ἢ δὲ δευτέρα 168μ. Τὸ τόξον, δὲ, ὅπερ ἐκτείνεται πρὸς τὸ ΜΔ καὶ πρὸς τὸ ΒΑ, ἔχει ὀλικὴν ἑκτασιν 325μ καὶ ὀχυροῦται ὑπὸ ἐπτὰ πύργων. Τὰ τεῖχην, ἅτινα περικυκλοῦσι τὴν πόλιν, εἰσὶν Ἑλληνικῆς κατασκευῆς καὶ ἔχουσι πᾶχος 3μ 25 ἕως 5μ 80. Ὅλη δὲ ἡ ἑκτασις αὐτῆς, διατεταμένη ὑπὸ Ἑλλ. τοίχων, οἰτινὲς μόλις φθάνουσι σήμερον μέχρι τῆς ἐπιφανείας, διαίρεται εἰς πλεῖστα τεμάχια ἀνήκοντα κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς ἀρχαίας κατοικίας. Μικρὰ τις δεξαμενὴ, λελαξευμένη ἐν μέρει ἐντὸς τοῦ βράχου, εἶναι τὸ μόνον οἰκοδόμημα ὅπερ διακρίνεται μεταξὺ τῆς μονοτόνου ἐπαναλήψεως τῶν τοίχων. Ἡ μόνη δὲ πόλις τῆς πόλεως, ἔχουσα πλάτος 4μ, ἐκεῖτο ἐπὶ τῆς ΒΑ πλευρᾶς καὶ ὀχυροῦτο ἐκωτέρωθεν ὑπὸ δύο ὀρθογωνίων πύργων.

Πρὸς τὰ ΜΔ τῆς πόλεως κεῖται τὸ θέατρον, ὅπερ ὄν ἐκ τῶν μεγαλειτέρων καὶ τῶν κάλλιον διατηρουμένων Ἑλληνικῶν θεάτρων ἐδράζεται μὲν ἐπὶ τοῦ βουνοῦ κατὰ τὴν γενικὴν σχεδὸν συνήθειαν παρὰ τοῖς Ἑλλησιν, ὑποστηρίζεται δὲ ἐκωτέρωθεν ὑπὸ ἰσχυρῶν τειχωμάτων, συγκαμμένων ἐκ τετραγώνων μεγάλων λίθων, οἰτινὲς ἄνευ ἀσβέστου ἢ ἄλλου μίγματος συναρμύζονται μετὰ πολλῆς τῆς τέχνης. Ἡ ἑκτασις τοῦ ἡμικυκλίου ἐπὶ μὲν τῆς κορυφῆς τοῦ κύκλου τοῦ θεάτρου εἶναι 188μ 50, ἐπὶ δὲ τῆς ἐπιφανείας 80μ 45. Τὸ ὕψος δ' αὐτοῦ κατὰ λοξὴν διεύθυνσιν εἶναι 45μ, διαίρεται δὲ ὑπὸ στοᾶς εἰς δύο ἄνωμα μέρη ὧν τὸ ἀνώτερον ἔχει μόλις τὸ ἡμισυ ὕψος τοῦ κατωτέρου. Αἱ

βαθμίδες τοῦ κοίλου κατὰ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ κ. Καραπάνου θὰ ἦνε 49. Τοῖχος σχήματος ἡμικυκλίου χωρίζει τὸ κοῖλον ἀπὸ τῆς ὀρχήστρας καὶ ἐν μὲν τῇ δυτικῇ ἄκρᾳ τῆς σκηνῆς εὐρέθη ὑπόγειον στρογγύλον πλακόστρωτον δωμάτιον κείμενον εἰς βάθος 10μ ὑπὸ τὴν σημερινὴν ἐπιφάνειαν, ἐν δὲ τῇ ἀνατολικῇ τὰ εἰσόδια ἀρχαίας πύλης κειμένης ἐπὶ τοῦ τοίχου, ὅστις ἐχώριζε τὴν σκηνὴν τοῦ παρασκηνίου, εἰσὶ δὲ ταῦτα κελῶς κατεργασμένα καὶ ἀνήκουσιν εἰς Ἑλληνικὴν ἐποχὴν. Τέσσαρες κίονες Ἰωνικοῦ ῥυθμοῦ κοσμοῦσιν ἐκαστέρωθεν τὰς παρὰστάδας αὐτῆς.

Ὁ ἱερός περιβόλος κείμενος πρὸς Α τοῦ θεάτρου καὶ ΜΑ τῆς πόλεως διαίρεται εἰς τὸν ἰδίως περιβόλον τοῦ ναοῦ καὶ εἰς τὸ τέμενος. Καὶ ὁ μὲν περιβόλος τοῦ ναοῦ ἔχων μῆκος μὲν 200μ, πλάτος δ' 90μ ἔχει τρία κτίρια τὸν ναὸν τοῦ Διὸς, ἔχοντα μῆκος 40μ καὶ πλάτος 20μ, 50, ὅστις βραδύτερον μετεποιήθη εἰς χριστιανικὴν ἐκκλησίαν καὶ ἐν ᾧ διακρίνεται ἡ θέσις τοῦ προναοῦ τοῦ ἰδίως ναοῦ καὶ τοῦ ὀπισθοδόμου καὶ δύο ἄλλα κτίρια, ὧν τὸ μὲν τετράγωνον σχεδὸν (19μ, 50 ἐπὶ 18μ) κείμενον ΜΑ τοῦ ναοῦ εἰς ἀπόστασιν 10 μέτρων, περιέχει δύο ὀρθογώνια δωμάτια καὶ τρεῖς διαδρόμους, τὸ δὲ ἀπέχον τοῦ δευτέρου 48μ πρὸς Δ ἔχει σχῆμα τραπεζοειδὲς καὶ ἔκτασιν 42μ, 50 ἐπὶ 30μ ἔχει δὲ καὶ κλίμακα τεσσάρων βαθμίδων. Τὰ δύο δὲ τελευταῖα ταῦτα κτίρια κατὰ τὸν κ. Καραπάνου θὰ ἐχρησίμευον ὡς χώρος περιέχων τινὰ τῶν προφητικῶν μέσων ἃτινα μετεχειρίζετο τὸ μαντεῖον τῆς Δωδώνης.

Τὸ δὲ τέμενος κεῖται 4μ περίπου χθαμαλότερον καὶ ΜΑ τοῦ περιβόλου τοῦ ναοῦ ἔχων μῆκος μὲν 110μ πλάτος δὲ 105μ καὶ περιέχει κτίρια Ἑλληνικῆς τέχνης διάφορα, ἐκ τῶν ἀνακαλυφθέντων δ' ἀναθημάτων καὶ τινος μικροῦ τροχοῦ ἔχοντος ἐπιγραφὴν ἀναθηματικὴν εἰς τὴν Ἀφροδίτην δεικνύται ὅτι ταῦτα ἀπετέλουν τὸν ναὸν τῆς Ἀφροδίτης ἣτις εἶχεν ἴδιον ὡς γνωρίζομεν ναὸν ἐν Δωδώνῃ.

Τρεῖς πύλαι φέρουσιν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τεμένους, ἡ μὲν ΜΑ ἢ δὲ ΒΑ καὶ ἡ τρίτη ΜΑ. Ἐκ τούτων αἱ δύο πρῶται οὐδὲν παρουσιάζουσιν ἔκτακτον. Ἡ τελευταία ὅμως ἀποτελεῖ εἶδος προπυλαίων περιλειομένων ἐκαστέρωθεν ὑπὸ πύργων καὶ τοίχων ἀνεξαρτήτων τῶν γειτνιαζουσῶν οἰκοδομῶν. Ἐντὸς τοῦ τεμένους, εἰς βάθος 0 μ, 75 μέχρις 1 μ, 50, εὐρέθησαν δύο σειραὶ μικρῶν κτιρίων, ἐξ ὧν ἡ πρώτη ἢ καὶ κυριώτερα, κεῖται ἔμπροσθεν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφροδίτης καὶ σύγκειται ἐξ 25 κτιρίων διαφόρων σχημάτων, ἡ δὲ δευτέρα σύγκειται ἐκ 16 μικρῶν κτιρίων, ὀρθογωνίου σχήματος.

Περίξ τῶν μικρῶν τούτων κτιρίων καὶ πρὸ πάντων τῶν τῆς πρώτης σειρᾶς, εὐρέθη μέγας ἀριθμὸς τεμαχίων ἐξ ἀγγείων, ἀγαλματίων καὶ ἄλλων ἀντικειμένων ἐξ ὀρειχάλκου, χαλκοῦ καὶ σιδήρου, πολλὰ τεμαχία ἐπιγραφῶν ἐπὶ πλακῶν ὀρειχαλκίων καὶ χαλκῶν, καὶ τινες ἐπιγραφαὶ ἐπὶ μολυβδίνων ἐλασματίων.

Ἐξω τοῦ τεμένους καὶ ΜΑ αὐτοῦ ὑπάρχει οἰκοδόμημα παραλληλόγραμμον μῆκος 144μ καὶ πλάτους 13 μ, 50, οὐτινος τὰ τεῖχη, Ἑλληνικῆς ὄντα κατασκευῆς, μόλις φθάνουσι μέχρι τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο ἠδύνατο ἐκ τοῦ σχήματός του νὰ θεωρηθῇ ὡς χρησιμεῖον εἰς Ναῖους ἀγῶνας, οἵτινες ἐτελοῦντο ἐν Δωδώνῃ πρὸς τιμὴν τοῦ Ναίου Διὸς καὶ τῆς Διώνης· ἀλλὰ τὸ μικρὸν τῆς ἀποστάσεως ἦτις ὑπάρχει μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ τοίχου τοῦ τεμένους, καὶ ἡ παρακώλυσις, ἣτις ἤθελε προέλθει ἐκ τούτου εἰς τὰς κινήσεις τῶν τε παλαιστῶν καὶ τῶν θεατῶν, καθιστᾷ πιθανότερον τὴν ὑπόθεσιν ὅτι τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο ἀνήκε μᾶλλον εἰς τοὺς ναοὺς καὶ ἐχρησίμευον εἰς τινὰς θρησκευτικὰς τελετάς.

Καὶ ταῦτα μὲν ἐν συνόψει περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ κ. Καραπάνου ἀνακαλυφθέντων εἰσόδων τῆς Δωδώνης· τελευτώντες δὲ παρατίθεμεν σύντομον κατάλογον τῶν ἐν τοῖς εἰρηματικῶν εὐρεθέντων διαφόρων ἀντικειμένων.

Τὰ ἐξ ὀρειχάλκου καὶ χαλκοῦ ἀναθήματα καὶ ἄλλα τεμαχία εἰσι τὰ σπουδαιότερα καὶ πολυκριθιμότερα. Διαιροῦνται δὲ εἰς τὰς ἐξῆς κατηγορίας·

Α' 19 ὀρειχάλκινα ἀγαλματῖα διαφόρων ἐποχῶν, ὧν τὰ πλεῖστα ἀρχαϊκά.

Β' 28 ἀνάγλυφα ἐπὶ ὀρειχαλκίων πλακῶν, εἰκονίζοντα διαφόρους παραστάσεις.

Γ' 14 ἀγαλματῖα ζώων.

Δ' 24 ἀγγεῖα καὶ ἕτερα ἀναθήματα καὶ τεμαχία ἀναθημάτων, φέροντα ἀναθηματικὰς ἐπιγραφὰς εἰς τὸν Νάϊον Δία καὶ τὴν Διώνην καὶ ἐν εἰς τὴν Ἀφροδίτην.

Ε' 38 ἐπιγραφαὶ καὶ τεμαχία ἐπιγραφῶν ἐπὶ ὀρειχαλκίων καὶ χαλκῶν πλακῶν, περιέχουσαι εὐχὰς ἀπονομὰς προξενίας καὶ ἄλλων τιμῶν, ἀπελευθερώσεις δούλων κτλ.

Σ' 84 ἐπιγραφαὶ πλήρεις ἢ τεθραυσμέναι ἐπὶ μολυβδίνων πλακῶν, αἵτινες περιέχουσιν ἐρωτήσεις καὶ εὐχὰς ἀπευθυνομένας εἰς τὸ μαντεῖον τοῦ Ναίου Διὸς καὶ τῆς Διώνης καὶ τινὰς ἀπαντήσεις τοῦ μαντείου τούτου. Τῶν πλακῶν τούτων εἰσὶ τινες, ὧν ἐκάστη φέρει μέχρι τριῶν ἐπιγραφῶν διαφόρων καὶ ἐνίοτε μεμακρυσμένων ἐποχῶν. Αἱ ἐπιγραφαὶ δὲ αὐταὶ εἰσιν ἐνίοτε τοιούτοτρόπως περιπεπλεγμέναι, ὥστε ἡ ἀνάγνωσις των καθίσταται σχεδὸν ἀδύνατος. Μέχρι σήμερον δὲν κατώρθωσα νὰ ἀναγνώσω πλείονας τῶν τριάντα πέντε ἐξ αὐτῶν.

Ζ' 96 τεμαχία στεφάνων καὶ πλακῶν ὀρειχαλκίων καὶ χαλκῶν, χρησιμευσασῶν πρὸς κόσμησιν θωράκων, ἀγγείων, τριπόδων καὶ ἄλλων ἀναθημάτων.

Η' 39 μικροὶ τρίποδες καὶ τεμαχία τριπόδων καὶ λυχνίων.

Θ' 128 ἀγγεῖα διάφορα, φιάλαι καὶ τμήματα ἀγγείων καὶ φιαλῶν.

Ι' 184 λαβαὶ ἀγγείων διαφόρων μορφῶν.

ΙΑ' 102 διάφορα αντικείμενα χρήσιμα πρὸς ἐνδυμασίαν καὶ στολισμὸν, ὡς π. χ. πόρπαι, βραχιόνια, δακτύλια κτλ.

ΙΒ' 14 ἀντικείμενα ἀνήκοντα εἰς ἵππους καὶ εἰς ἵππους, ὡς περυστήρες, χαλινὸι κτλ.

ΙΓ' 33 τεμάχια διαφόρων ἀντικειμένων ἐξοπλισμοῦ, ὡς περικεφαλαίων, βελῶν κτλ.

ΙΔ' 27 τεμάχια διαφόρων ἐργαλείων, ὡς μαχαίρων, ψαλίδων, γραφίδων κτλ.

ΙΕ' 46 ἀντικείμενα χρησιμεύοντα πιθανῶς εἰς ὀρθοσκευτικὰς τινὰς τελετὰς, ὡς π. χ. ὑποστηρίγματα θυμιατηρίων, μικρὰ ἰθῆκαι, μικροὶ ἀναθηματικοὶ πελέκεις κτλ.

ΙΣ' 100 τμήματα ἀγαλμάτων διαφόρου μεγέθους καὶ ἀγαλματίων ζώων.

ΙΖ' 110 τεμάχια διαφόρων ἀντικειμένων, ὡς π. χ. κλείδων, ἀγκίστρων, ἤλων κτλ.

Ἐκ σιδήρου εὐρέθησαν 37 λόγχοι διαφόρου μεγέθους καὶ σχήματος, 4 τεμάχια ξίφους, 1 δακτύλιος καὶ τινὰ τεμάχια διαφόρων ἐργαλείων, ὡς γραφίδων, στλεγγίδων, μαχαίρων, ψαλίδων, βελονῶν κτλ.

Ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, ὡς καὶ ἐξ ὀπτῆς γῆς, μαρμαῦρου καὶ ἄλλων ὕλων, εὐρέθησαν ὀλίγιστα ἀντικείμενα καὶ ταῦτα ἀσήμαντα.

Εὐρέθησαν προσέτι 662 νομίσματα διάφορα, ὧν τὰ 14 ἀργυρὰ καὶ 648 ὀρειχάλκινα. Διακρίνονται δὲ ταῦτα εἰς τὰς ἐξῆς κατηγορίας:

288 νομίσματα Ἡπείρου καὶ διαφόρων Ἡπειρωτικῶν χωρῶν, ὧν τὰ τρία ἀργυρὰ.

82 διαφόρων πόλεων καὶ χωρῶν τῆς Ἑλλάδος, ὧν τὰ πέντε ἀργυρὰ.

90 διαφόρων βρασιλέων καὶ πόλεων τῆς Μακεδονίας, ὧν τὰ τρία ἀργυρὰ.

60 Ῥωμαϊκὰ, ὧν τὰ τρία ἀργυρὰ.

142 ὅλως ἐφθαρμένα.

ῬΩΜΑΪΚΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΗΜΑΤΑ

ΞΦΡΑΓΙΞ ΓΑΛΛΟΡΩΜΑΙΟΥ ΟΦΘΑΛΜΙΑΤΡΟΥ. Ὁ Κ. Ρ. Charles Robert ἐταῦρος τοῦ τῆς Γαλλίας Ἰνστιτούτου ἐδημοσίευσεν ἐν τοῖς αὐτοῦ ἀρχαιολογικοῖς καὶ ἱστορικοῖς Συμμίκτοις ¹ τῷ 1875 σφραγίδα ὀφθαλμιάτρου παλαιᾶν, ἣτις καὶ ἀλλαχοῦ ἔπειτα ἀνετυπώθη. Μέχρι τοῦδε εἰκοσι καὶ ἑνῆς ἐν ὅλῳ τοιαῦτα μικρὰ μνημεῖα γνωρίζει ἡ ἐπιστήμη. Ἡ περὶ ἧς τῶρα πρόκειται σφραγίς εἶνε μικρὸν ἐπίμηκες τετραγωνικὸν τεμάχιον ὑποπρασίνου σχιστολίθου, ὅπερ εἶδος τοῦ λίθου ἀπαντᾷ πολὺ ἐν Γαλλίᾳ καὶ μάλιστα εἰς τινὰ αὐτῆς μέρη, μήκους μὲν 40 ὑποχιλιομέτρων, πλάτους δὲ 27, πάχους δὲ περίπου 7. Τὸ γύρωμα τὸ ἀποτελούμενον ὑπὸ τοῦ πάχους ἔχει περίξ ἐπιγραφὴν εἰς

¹ Mélanges d'archéologie et d'histoire, Paris 1875.

κόλλου, ἡ ἐπιγραφὴ δὲ αὐτὴ ἦτο προωρισμένη νὰ ἐπιτίθεται ἐπὶ τῶν κολλυρικῶν φαρμάκων, ἐν ὧν ταῦτα εὐρίσκοντο ἔτι εἰς ὑγρὰν κατάστασιν, ἄπερ ἔπειτα ξηραίνόμενα ἐπωλοῦντο εἰς τὰ φαρμακεμπορεῖα τῶν Ῥώμων. Πρὸς τοῦτο ἐχρησίμευσεν ἡ σφραγίς αὐτὴ. Φαίνεται δ' ὅτι αἱ τοιαῦται σφραγίδες εἶνε κελτικῆς ἐφευρέσεως. Ὁ Κ. Robert τοῦλάχιστον διακρίνεται ἡ μάλλον ἀποδεικνύει ὅτι αἱ πλεῖστα τῶν μέχρι τοῦδε εὐρεθεισῶν, αἰτίνας εἶνε εἰκοσιενῆς, ὡς εἴπομεν, προέρχονται ἐκ τῆς Γαλατίας ἢ ἐκ τῶν παριστρίων γαλατικῶν σταθμῶν. Ἐπὶ τῆς μιᾶς μεγάλῃς πλευρᾷς ἡ ἐπιγραφὴ τῆς ἡμέτερας σφραγίδος λέγει: CASSI IVCVNDI DIALEPIDOS AD ASPRITVDINE(S); ἐπὶ τῆς ἄλλῃς: CASSI IVCVNDI DIASMVRNES AD JNPETVS OCY(LORVM), ἐπὶ δὲ τῶν δύο μακρῶν πλευρῶν FLOS ROM (ἴσως rosmarini, δένδρον λιβάνου).

Τὸ ὄνομα τοῦ ὀφθαλμιάτρου, Jucundus, εἶνε ὄνομα δουλικόν, ἀλλ' ὡς γνωστὸν παρὰ Ῥωμαίους οἱ δούλοι μόνον καὶ οἱ ἀπελευθέρωτοι μετηγόροντο τὴν ἰατρικὴν τέχνην. Ὡς πρὸς τὰς λέξεις dialepidos diasmyrnes, αὗται εἶνε ἤδη γνωσταὶ ὡς δηλοῦσαι φάρμακα τῶν ὀφθαλμῶν. Ἡ γένεσις τῶν εἶνε περιέργος διότι ἐσχηματίσθησαν ἐκ τῆς ἑλλ. διὰ προθέσεως μὲ τὴν γενικὴν τοῦ ὀνόματος τοῦ κυριωτάτου στοιχείου τοῦ φαρμάκου· διὰ λεπιδος (φάρμακον κατασκευαζόμενον διὰ λεπίδος, διὰ ριμισμάτων) καὶ διὰ σμύρνης (φάρμακον διὰ σμύρνης κατασκευαζόμενον) ὁμοιάζουσι λοιπὸν περίπου τὰ δύο ταῦτα ὀνόματα πρὸς τὴν σύνθεσιν, ἣν ἔκκμων οἱ νεώτεροι ἐν τῷ diapasson (= διὰ πασῶν). Σημειοῦμεν ἐν τέλει ὅτι αἱ aspritudines καὶ οἱ inpetus εἶνε ἀσθένειαι τῶν ὀφθαλμῶν καθ' ὅλου μὲν εὐχερῶς κατανοούμεναι (τραχύτητες καὶ φλογώσεις), ἀγνωστον ὅμως ἂν αἱ λέξεις αὗται προσδιορίζωσι καὶ εἰδικώτερον καὶ ἐπιστημονικώτερον ὀρισμένην τινὰ τῶν ὀφθαλμῶν ἀσθένειαν, διότι ὁ ἡμέτερος Ἰουκοῦνδος δυνατὸν νὰ μὴ ἦεν ἄλλο τι ἢ ἐμπειρικός τις ἢ καὶ ἀγύρτης. Ὅπως δὴποτε τὸ μικρὸν τοῦτο μνημεῖον πόρρω ἀπέχει ἀπὸ τοῦ νὰ ἦεν λόγου ἀνάξιον καὶ μάλιστα, ἐπειδὴ τὸσον ὀλίγα εἶνε τὰ σωζόμενα γαλατικὰ μνημεῖα, ἂν καὶ ἀφ' οὗτοι οἱ Ῥωμαῖοι ἐγένοντο κύριοι τῆς Γαλατίας ὁ γαλλορωμαϊκὸς πολιτισμὸς ἀνεπτύχθη καὶ ἐκραταιώθη καὶ ἐπέδρασε καὶ ἐπὶ ὁμόρων λαῶν ὄχι ὀλίγον. Διακοσίας πόλεις, καθ' ἃ λέγει ὁ Ἰουδαῖος Ἰώσηπος, εἶχεν ἡ Γαλατία κατὰ τὸν α' μ. Χ. αἰῶνα. Ὁ βουλούμενος νὰ ἴδῃ καὶ εἰκόνημα τῆς σφραγίδος ταύτης παραπέμπεται (ἂν δὲν δύνηται νὰ ἴδῃ τὸ βιβλίον τοῦ Κ. Robert) καὶ εἰς τὸ γαλλικὸν περιοδικὸν la Mosaïque 1876 σ. 56.

ΠΛΑΚΕΣ ΟΞΕΟΥΝΑΞ. Ἐν ἔτει 1870 ἀνευρέθησαν εἰς τὰ περίξ τῆς Σεβίλλης, ἐν Ὁσσοῦνα, τρεῖς ὀρειχάλκινοι ἐνεπιγράφοι πλάκες, παρεμφερεῖς μὲν πρὸς τὰς περιλαλήτους πλάκας τῆς Μαλάγας, περιλαμβάνουσας δὲ τὸν καταστατικὸν νόμον Ῥωμαϊκῆς τινος ἐν τῇ Βαιτικῇ ἀποικίας, ἣτις ἐκαλεῖτο Ge-

nitiva Julia. Τὸ εὐρημα εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐκρίθη ὡς πολλοῦ λόγου ἕξιόν διὰ τὴν καθ' ὅλου ἱστορίαν τῆς ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας καὶ—κατ' ἐξοχὴν—διὰ τὴν εἰδικὴν ἱστορίαν τῶν νόμων, οἵτινες διείπον παρὰ Ῥωμαίοις τὰ τῶν ἀποικίων.

Ὁ περὶ τὰ ἐπιγραφικὰ τρίβων γάλλος Κ. Λέων Ῥενιὲ ἐζήτησε παρὰ τοῦ ἰδιοκτήτου τῶν πλακῶν νὰ λάβῃ γνῶσιν τοῦ κειμένου, ἵνα κάμῃ τὰς δεούσας ἐπ' αὐτοῦ μελέτας, ἀλλ' ὁ ἰδιοκτήτης ἠρνήθη τὴν χάριν ταύτην τῷ Κ. Ῥενιέ, ἀνέθηκε δὲ τὴν ἐρμηνείαν τῶν πλακῶν τῷ καὶ τὰς τῆς Μαλάγας πλάκας διαλευκάναντι ἰσπανῶ λογίῳ Κφ Βερλάγγα. Δυστυχῶς τῆς νέας ταύτης ἐργασίας τοῦ Κ. Βερλάγγα ὀλίγιστοι ἠδυνήθησαν νὰ λάβωσι γνῶσιν, διότι τὸ ὑπόμνημα αὐτοῦ ἐξεδόθη εἰς ὀλίγιστα ἀντίτυπα. Μεταξὺ τῶν ὀλίγιστων σοφῶν, εἰς οὓς ἐγένετο γνωστὸν τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος κείμενον, καταλέγονται εἰκότως ὁ Μόμσεν καὶ ὁ Hübner, οἵτινες καὶ παρευθὺς παρεσκευάσθησαν εἰς τὸ νὰ ὑπομνηματίσωσι τὰς πλάκας τῆς Ὀσσούνας, εὐγενῶς δὲ ἐκοινοποίησαν πρὸ τῆς ἐκδόσεως τὰς ἐργασίας αὐτῶν τῷ Γάλλῳ Κ. Καρόλῳ Giraud, ὅστις καὶ ἀνήνεγκε περὶ τούτων εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τῶν Ἐπιγραφῶν ἐν Παρισίοις.¹

Αἱ πλάκες εἶνε τρεῖς. Ἡ πρώτη ἄρχεται ἀπὸ τοῦ 91 ἄρθρου τοῦ ἀποικιακοῦ νόμου, ἡ δευτέρα εἶνε ἐξακολούθησις τῆς πρώτης καὶ φθάνει μέχρι τοῦ 106 ἄρθρου. Ἡ τρίτη ἐπαναλαμβάνει πάλιν τὸ κείμενον τοῦ νόμου μετὰ μακρὸν χάσμα. Ἄν λοιπὸν κατ' ἀναλογίαν ὑπολογίσωμεν ὅτι ἐξ ἄρθρα περιελάμβανεν ἐκάστη πλάξ, εὐρίσκομεν ὅτι πλέον τῶν δεκαπέντε ὁμοίων πλακῶν προηγοῦντο τῆς ἡν ὀνομάζομεν νῦν πρώτην. Τὰ ἀνευρεθέντα λοιπὸν εἶνε ἐλάχιστον μόνον μέρος τοῦ ὅλου συντάγματος τῆς Iuliae Genitivae. Τὸ σύνταγμα τοῦτο ἐγένετο ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ τῆς δικτατορίας τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος, 42 π. Χ., 710 ἀ. Ῥ.

Ἀναφέρομεν ἐφεξῆς ἐν περιλήψει τὸ περιεχόμενον τινῶν ἐκ τῶν 12 ἄρθρων τῶν δύο πρώτων πλακῶν.

Τέλος τοῦ ἄρθρ. 91. Οὐδεὶς ἂν δὲν κατοικῇ ἐν τῇ ἀποικίᾳ ἢ ἐν μίλλιον τοῦλάχιστον εἰς τὰ πέριξ, δύναται νὰ γείνη οἰωνοσκόπος, ποντίφιξ ἢ δεκουρίων.

Ἄρθρ. 92. Ὅταν πρόκηται νὰ σταλῇ πρεσβεία εἰς πλησιόχωρόν τινα πόλιν πρέπει καὶ ἡ ἐκλογή τοῦ πρεσβευτοῦ καὶ ὁ λόγος τῆς ἀποστολῆς νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς τοὺς δεκουρίωνας, οἵτινες ἀποφασίζουσι κατὰ πλειοψηφίαν. Ἄν τις ἐκλεχθεὶς πρεσβευτὴς δὲν δυνήθῃ νὰ δεχθῇ τὴν ἐντολὴν ἕνεκα κωλύματος, ὀφείλει νὰ παρουσιάσῃ ἀντικαταστάτην, ἄλλως πληρώνει χιλίων σιστερτίων πρόστιμον.

Ἄρθρ. 100. Ἄν τις ἐκ τῶν ἀποικίων θελήσῃ νὰ οικιοποιηθῇ ὕδωρ ῥέον μὴ ὄν εἰς τὴν κατοχὴν οὐδενός, ὀφείλει νὰ δηλώσῃ τοῦτο πρὸς τὸν ἕτερον

¹ Ἡ ἔκδοσις μετὰ τῆς δεούσης ἐρμηνείας ἤρξαστο ἤδη ἐν τῇ Ἐπιγραφικῇ Ἐφημερίδι τοῦ Βερολίνου.

τῶν δύο ἀνδρῶν, ὅστις ἀναφορὰν ποιεῖται εἰς τοὺς δεκουρίωνας. Οἱ δεκουρίωνες ἀποφασίζουσι περὶ τῆς παραχωρήσεως ἢ μὴ τοῦ ὕδατος.

Ἄρθρ. 101. Ὁ προεδρεύων τοῦ ἐκλογικοῦ συλλόγου διὰ τὰς τῶν ἀρχόντων ἀρχαιρείας πρέπει νὰ φροντίζῃ νὰ μὴ ἀνακηρύττῃ ὡς ἐκλεχθέντας εἰμὴ ἐκείνους, ὧν εἶνε νόμιμος ἡ ὑποψηφίσις.

Ἄρθρ. 106. Ἀπαγορεύεται πᾶσα μυστικὴ συνάθροισις.

Τοιαύτης φύσεως εἶνε τὸ περιεχόμενον τῶν πινακῶν τούτων, οἵτινες ἐπισύρουσι τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τῶν φιλολόγων καὶ τῶν ἀρχαιολόγων καὶ τῶν νομομαθῶν.

ΚΟΜΜΟΔΟΣ ΚΑΙ ΑΦΡΟΔΙΤΗ. Ἡ εἰς Ῥώμην μετάθεσις τῆς καθέδρας τῆς Ἰταλικῆς κυβερνήσεως ἔσχεν ὡς φυσικὸν ἀποτέλεσμα τὴν αὐξήσιν τοῦ πληθυσμοῦ τῆς αἰωνίου πόλεως. Διὰ τοῦτο ἀνάγκη ἐγένετο νὰ ἀναιχθῶσι νέαι συνοικίαι μάλιστα ἐπὶ τοῦ Ἡσκυλίνου, τὰ δὲ ἔργα ταῦτα ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς νέας ἀρχαιολογικὰς ἐρεῦνας καὶ ἀνακαλύψεις. Καὶ δὴ, τὸ παρελθὸν ἔτος, πλὴν πολλῶν ἄλλων μικροτέρου λόγου ἀξίων ἀντικειμένων, εὐρέθη προτομὴ ἀκεραία διήκουσα μέχρι μέσου τοῦ σώματος, καθ' ἃ συνήθως ἐποίουν αὐτὰς ἐπὶ Σεπτιμίου Σεβήρου καὶ τῶν τελευταίων Ἀντωνίων. Κατ' ἀρχὰς ἐνομίσθη ὅτι ἡ προτομὴ αὕτη παριστάνει τὸν Ἡρακλέα, τοῦτο δὲ διότι τρία χαρακτηριστικὰ ἠρακλεία σύμβολα ἦσαν ἐκεῖ προφανῆ, τὸ ῥόπαλον, ὅπερ τῇ δεξιᾷ χεὶρι κρατεῖ ἐπ' ὤμου ὁ εἰκονιζόμενος καὶ τὰ μῆλα τῶν Ἐσπερίδων, ἅπερ δρακὶ ἔχει διὰ τῆς ἀριστερᾶς, καὶ ἡ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ λεοντῆ. Ἀκριβέστεραι ὅμως ἔρευναι καὶ πρὸ πάντων παραβολὴ τῆς προτομῆς πρὸς τὰ νομίσματα τῶν αὐτοκρατόρων, ἔδειξαν ὅτι τὸν αὐτοκράτορα Κόμμοδον εἰκονίζει ἡ προτομὴ, ὡς Ῥωμαίων Ἡρακλέα. Γνωστὸν εἶνε ὅτι καὶ νόμισμα ἔκοψεν ὁ Κόμμοδος μετ' ἐπιγραφὴν *Herculi Romano*, καὶ εἰς τόσον εἶχε παρατείνει τὴν μανίαν, ὥστε ἤθελε καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα τῆς Ῥώμης νὰ ἐξαφανίσῃ καὶ νὰ μετονομάσῃ τὴν πόλιν *Colonia Lucia Antonina Commodiana*. Ἡ προτομὴ ἔχει βράσιν Ἀμαζόνος ἀσπίδα, εἰς ἀνάμνησιν τῆς Μαρκίας ἐκείνης, ἣν ἠγάπησεν ὁ Κόμμοδος, δύο Ἀμαλθείας κέρατα καὶ δύο Ἀμαζόνους καὶ οὐράνιον σφαῖραν μετὰ τρία τοῦ ζφδιακοῦ σημεῖα, τὸν σκορπίον, τὸν αἰγόκερον καὶ τὸν ταῦρον. Ὡς εἶπομεν δὲ καὶ ἀνωτέρω, ἡ προτομὴ εἶνε ἀριστα διατετηρημένη καὶ ἐκ τῶν σπανιωτάτων.

Ὀλίγον μετὰ τὴν ἀνεύρεσιν τῆς ῥηθείσης προτομῆς ἀνευρέθη ἐπὶ τοῦ Ἡσκυλίνου ἐπίσης λαμπρότατον Ἀφροδίτης ἀγαλμα, ἀρίστης τέχνης ὑπὸ τῶν εἰδημόνων κριθὲν καὶ ὡς ἔργον αὐτοῦ τοῦ Σκόπα ὑπὸ πολλῶν νομισθέν. Ἐχει ὕψος τὸ ἀγαλμα 1 μετρ. 50. Δυστυχῶς δὲν ἀνευρέθη ἀκεραῖον, ἐπεσκευάσθη ὅμως καὶ συνεπληρώθη κατὰ τὸ ὑπὸ τοῦ Κ. Μαριάνη δοθὲν σχέδιον. «Τὸ περίγραμμα τοῦ κορμοῦ, λέγει ὁ ἰταλὸς ἀρχαιολόγος Κ. Βισκόντης, ἐμφαίνει ῥωμαλέον καὶ παρθενικὸν κάλλος, ὅπερ ὑπενθυμίζει τὴν μεγαλοπρεπῆ καὶ ἀ-

κριβή τεχνοτροπίαν τῶν καλῶν τῆς παλαιᾶς τέχνης χρόνων μάλλον παρὰ τὴν ἐπιτετηδευμένην καὶ πολυτελεῖα κομψότητα τῆς Μεδικαίας Ἀφροδίτης ἢ τὰ ἠδυνπαθῆ θέλητρα τῆς Καπιτωλίνης.

Ἡ τε προσομὴ τῆς Κομμόδου καὶ τῆς Ἀφροδίτης τὸ ἄγαλμα πολλαχῶς ἀπεικονίσθησαν. Ὁ βουλούμενος δύναται νὰ ἴδῃ πρόχειρον αὐτῶν ἀπεικόνισμα ἐν τῷ Almanach de l' Illustration τοῦ τρέχοντος ἔτους.

ΜΟΛΥΒΔΙΔΕΣ. Τὰς ὠσείδεις καὶ πρὸς μεγάλην ἐλαίαν παρεμφερεῖς μολυβδίδας (glandes plumbeas) μετεχειρίζοντο οἱ ἀρχαῖοι ὡς βλήμκτα διὰ τῆς σφενδόνης ῥιπτόμενα, ἦταν δὲ, ὅπως τὸ ὄνομα εἰς ἀμφοτέρας τὰς γλώσσας δηλοῖ, μολύβδινοι. Πολλοὶ τοιαῦτα ἔχουσι καὶ λέξιν ἐπιγεγραμμένην, ὡς λ.χ. *Fir* (firmiter ἢ feri) παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις, *λέξαι* παρ' Ἑλλησι κλ. Τοιαύτη μολυβδὶς εἰκονίζεται καὶ ἐν τῷ τοῦ Rich λεξικῷ ἐν λ. glands. Ἐπέσχατων ἀνευρέθη χιλιὰς περὶπου μολυβδιδῶν ἐν Ascoli τῆς Ἰταλίας, τῷ παλαιῷ Ἄσκλῳ τῷ Πικεντίνῳ, αὐτῇ ἐκείνῃ δὴλα δὴ τῇ πόλει, ἣτις διὰ τῆς σφαγῆς τοῦ ἀνθυπάτου Σερουίλιου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν Ῥωμαίων ἔδωκε τὸ σύνθημα τοῦ συμμαχικοῦ πολέμου. Ἐπὶ τοιούτου ἐδάφους φυσικὸν εἶνε ὅτι τοσοῦτος ἐγένετο ὁ θορισμὸς μολυβδιδῶν. Πᾶσα δὲ ἡ ἀξία τῶν μικρῶν ταύτων βλημκτῶν συνίσταται εἰς τὰς ἐπιγραφὰς, ἃς ὡς εἵπομεν, συνείθιζον νὰ ἐγχαράττωσιν ἐπ' αὐτῶν οἱ παλαιοί. Ἐἴνε λοιπὸν αἱ μολυβδίδες μικρὰ ἐπιγραφικὰ μνημεῖα. Ἐπειδὴ δὲ τὰς αὐτὰς μολυβδίδας τὰς συνήθιζον οἱ πολέμιοι μετὰ τὴν πρώτην βολὴν καὶ πάλιν τὰς ἔριπτον, διὰ τοῦτο εἰς πολλὰς ἐξ αὐτῶν φαίνεται ὅτι καὶ δευτέρα ἐπιγραφὴ ἔχει ἐγκολληθῆ ἐπὶ τῆς πρώτης καὶ τρίτης ἐπὶ τῆς δευτέρας ἐνίοτε. Ὅθεν ἡ αὐτῇ μολυβδὶς ἔχει ἐπιγεγραμμένας τὰς λέξεις *Feri Romanos* καὶ *Feri Italos*, σημεῖον ὅτι καὶ οἱ δύο πολέμιοι στρατοὶ τὴν μετεχειρίσθησαν. Ἄλλη μολυβδὶς λέγει *sine masa* (ἀνευ μάζης, ἔρτου) φανερὰ γνωστοποίησις τῶν πολιορκουμένων πρὸς τοὺς πολιορκούντας! Οἱ ἐξώθεν δὲ ἔριπτον πάλιν βλήμκτα πρὸς τοὺς ἐνδον, μὲ τὰς λέξεις *Esuris et celas* (πεινᾶς καὶ μοί τῃ κρύπτεις). Ἄς ἀναφέρωμεν καὶ τὴν ἐκφραστικὴν ταύτην, ἀλλὰ μὴ μεταφραζομένην ἐπιγραφὴν *pete culum Octaviani*. Περὶ τοῦ εὐρήματος τούτου τοῦ Ἄσκλου, ἀνέγνωσεν ὑπόμνημα πρὸ τινος χρόνου ὁ Κ. Ἐρνέστος Desjardins ἐν τῇ ἐν Παρισίοις Ἀκαδημικῇ τῶν Ἐπιγραφῶν.

Σ. Κ. Σ.

ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΧΟΛΗ

Αἱ συνεδριάσεις τῆς Σχολῆς ἔπαυσαν τῇ 14/26 Ἀπριλίου. Τὸ 6' τεῦχος τοῦ 6' τόμου τοῦ ὑπὸ τῆς σχολῆς δημοσιευμένου Περιοδικοῦ, ἐκδοθήσεται τὰς ἡμέρας ταύτας περιέχει δὲ τὰ ἑξῆς:

Ἄθ. Μιχαέλη. Παρατηρήσεις πρὸς περιήγησιν τῆς Ἀκροπόλεως Ἀθηναίων (συνέχεια.)

Ε. Γσίλλερ. Περὶ τῶν ἀρχαίων ὀβραγωγείων τῶν Ἀθηναίων (μετὰ τεσσάρων πινάκων.)

Φ. Δούν. Σαρκοφάγος ἐκ Λυκίας (μετὰ τριῶν πινάκων.)

Οὐ. Καίλερ. Ἀττικὰ ψηφίσματα τοῦ δήμου τοῦ ἀ' ἡμίσεος τῆς δ' ἑκατοστατηρίδος.

Οὐ. Καίλερ. Τὸ νότιον περιτείχισμα τοῦ ἄστεος τῶν Ἀθηναίων μετὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας (μεθ' ἐνὸς πίνακος.)

Ρ. Βάιλ. Αἱ ἐν Ὀλυμπία ἀνασκαφαὶ κατὰ τὸν χειμῶνα 1876—1877.

Πρακτικὰ τῶν συνεδριάσεων.

Ποικίλα.

Τὸ φυλλάδιον συνοδεύει σημείωσις τῶν μελῶν τοῦ Γερμανικοῦ ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου.

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Ἐν τῇ Παλιγγενεσίᾳ τῆς 17 Μαΐου ὁ κ. Σ. Α. Κουμανούδης ἐδημοσίευσεν τὸ ἐπόμενον ἐπιγράμμα κεχαραγμένον ἐπὶ λίθου ὑπολεύκου ὕψους 0,86 πλάτους 0,48 πᾶχους 0,33, εὐρεθέντος πέρυσιν ἐν ἀνασκαφῆς γενομέναις περὶ τὰς Θήβας.

Ξενοκράτης,
Θεόπομπος,
Μνασίλαος.

Ἄνικα τὸ Σπάρτας ἐκράτει δόρυ, τὴν ἄκκις εἶλεν
Ξενοκράτης κλάρωι Ζηνὶ τροπαῖα φέρειν,
οὐ τὸν ἀπ' Εὐρώτα δείσας στόλον οὐδὲ Λάκκαιαν
ἀσπίδα· Θηβαῖοι κρείσσονες ἐν πολέμῳ·
καρύσσει Λεούκτροις νικαφόρα δουρὶ τροπαῖα·
οὐδ' Ἐπαμεινώνδα δεύτεροι ἐδράμομεν.

Περὶ τοῦ ἀξιολόγου τούτου ἐπιγράμματος ὁ κ. Κουμανούδης σημειοῖ τάδε·

Εἶναι φανερόν, ὅτι τὸ ἐπιγράμμα ἀναφέρεται εἰς τὴν περίφημον ἐν Λεούκτροις (τὸ 371 π. Χρ.) μάχην, ἐν ἣ μέρους εἶχεν, ὡς ἐκ τοῦ Παιουσανίου (Θ' 13,6 καὶ Δ' 32,6) γνωρίζομεν, καὶ ὁ Ξενοκράτης ὁ ἀναγεγραμμένος ἐπὶ τοῦ λίθου, Βοιωτῶν ὦν τότε μετ' ἄλλων καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἐπαμεινώνδα καὶ σύμφωνα τῇ τούτου γνώμῃ περὶ ταχέως συγκροτήσεως τῆς μάχης. Τίνες δὲ οἱ μετὰ τὸν Ξενοκράτη ἀναγεγραμμένοι δύο ἔτι ἄνδρες; Περὶ τοῦ Μνασίλαου τίποτε δὲν ἠξέσω. Πιθανώτατα δὲ ὁ Θεόπομπος δὲν εἶναι ἄλλος παρὰ τὸν ὑπὸ Πλουτάρχου (ἐν βίῳ Πελοπίδα κεφ. 8) ἀναφερόμενον ὡς ἑνα τῶν πρώτων κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἀνδρῶν. (Πρόβλ. καὶ Πλουτ. περὶ

του Σωκρ. δαμων. 25. 30). Ούτε δὲ Θεόπομπος οὔτε Μνασίλαος ἀναγράφονται ὡς Βοιωτάρχαι ὑπὸ Πausανίου (ἐνθα ἀνωτέρω) ἀλλὰ ἄλλοι τινές. Καὶ ταῦτα μὲν οὕτω· τὸ δ' ἐπίγραμμα αὐτὸ ἔχει ἐν τῷ α' στίχῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ β', ὅχι τόσον σαφῆ τὴν φράσιν, διότι καὶ νέα ἐκεῖ λέξις τὸ χρονικὸν ἐπίρρημα *τηράκι* ἐμφανίζεται καὶ ἀδηλόν πως εἶναι, ἂν τὸ ἐν τέλει αὐτοῦ Σ ἐκληπτέον ὡς ἀντωνυμία β' προσώπου μὲ ἀπόστροφον, ἢ ὡς ληκτικὸν τοῦ ἐπίρρηματος. Ἄν ἐκληφθῆ ὡς ἀντωνυμία, εἰς τί πρᾶγμα ἢ πρόσωπον θ' ἀναφέρεται; Ἴσως εἰς ἀσπίδα ἢ δόρυ ἢ κρᾶνος, ὅπερ ἐλὼν ὁ Ξενοκράτης ἀφιέρωσεν ὡς τρόπαιον· ἀλλὰ τὸ εἶλεν, μετὰ τοῦ ἐπομένου κλάρω ὃν συναΐευσμένον, παρέχει δυσκολίας τινάς.

— Νοτιοδυτικῶς τῷ Ὀλυμπίῳ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὀχθῆς τοῦ Ἰλισσοῦ καὶ ἐν θέσει ἐνθα εὐρέθησαν. Ἄλλοτε ἐπιγραφαὶ εἰς Ἀπόλλωνα ἀναφερόμεναι καὶ χορηγικῶν μνημείων λείψανα, κατέκειτο ἡμελημένος ἐνεπίγραφος λίθος πεντελήσιος, ἔχων μῆκος ἑνὸς καὶ ἡμίσεος μέτρου αὐτόθι ἐν σαφῇ θεμελίῳ εὐρεθείς καὶ κατὰ τὴν ἐξαγωγὴν θραυσθεὶς εἰς πέντε τμήματα. Τὰ ἐπ' αὐτοῦ γράμματα εἶνε ἀρχαῖα καὶ ἀβαθῆ διακοπτόμενα νῦν εἰς δύο μέρη, ὡς δεικνύει τὸ παρακείμενον σχεδιάσμα αὐτοῦ. Ὁ κ. Σ. Α. Κουμανούδης ἐξετάσας τὰ γράμματα μετ' ἐπιμελείας ἀνέγνω τὸ ἐξῆς ἐπίγραμμα·

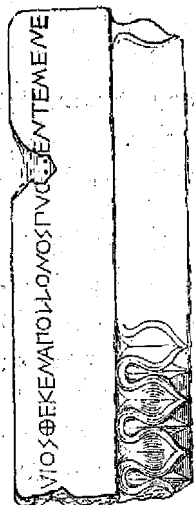
«Μνεμα τοδε Ηες αρχες Πεισιστ(ρατος Ηιππιου Η)υιος
»θεκεν Απολλωνος Πυθ(ιο) εν τεμενε»

αὐτὸ δηλ. ἐκεῖνο ὅπερ μνημονεῖ ὁ Θουκυδίδης ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ (βιβλ. σ' κεφ. νδ') λέγων «Καὶ ἄλλοι τε αὐτῶν ἤρξαν τὴν ἐνιαυσίαν Ἀθηναίῳ ἀρχὴν καὶ Πεισίστρατος ὁ Ἰππίου τυραννεύσαντος υἱός, τοῦ πάππου ἔχων τοῦνομα, ὃς τῶν δώδεκα Θεῶν βωμῶν τὸν ἐν τῇ ἀγορᾷ ἀρχῶν ἀνέθηκε καὶ τὸν τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Πυθίου. Καὶ τῷ μὲν ἐν τῇ ἀγορᾷ προσοικοδομήσας ὑστερον ὁ δῆμος Ἀθηναίων μείζον μῆκος (τοῦ βωμοῦ) ἠφάνισε τοῦ πείγραμμα· τοῦ δ' ἐν Πυθίου ἔτι καὶ νῦν δηλόν ἐστιν ἀμυδροῖς γράμμασι λέγον τάδε:

«μνήμα τὸδ' ἦς ἀρχῆς Πεισίστρατος Ἰππίου υἱός
»θῆκεν Ἀπόλλωνος Πυθίου ἐν τεμένει.»

Ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος λίθος εἶνε τὸ γείσωμα τοῦ βωμοῦ καὶ οὐρίζει τὴν μέχρι τοῦδε ἀμφοισθητουμένην θέσιν τοῦ ἱεροῦ τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος. Τὸ ἀξιολογώτατον τοῦτο μνημεῖον ἀγορασθὲν ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας

κεῖται ἐν τῷ Βαβυλωνίῳ Μουσεῖῳ.

— Αἱ ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀνασκαφαὶ αἱ γινόμεναι ὑπὸ τῆς Γερμανικῆς κυβερνήσεως διεκόπησαν τὸν μῆνα τοῦτον. Γύψινα ἐμαγαεῖα τῶν ἀνευρεθέντων γλυπτικῶν ἔργων ἐγένοντο καὶ ἀπεστάλησαν εἰς Βερολίον.

— Αἱ ἀνασκαφαὶ θὰ ἐπικνηθηθῶσιν ἐν Μυκῆναις διαπλῆν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας περὶ τὰ μέσα ἢ τὰ τέλη προσεχούς Ἰουνίου· θὰ ἐξακολουθήσωσι δὲ ἀπὸ τῶν ἀτελῶν μεινασῶν ἀνασκαφῶν τοῦ κ. Σχλίεμαν καὶ θὰ προχωρήτωσι καὶ ἀλλαχοῦ. Τὰ ἐκάστοτε ἀνακαλυπτόμενα θ' ἀναγγέλλωμεν ἐν καιρῷ.

— Εἶχον στοιχειοθετηθῆ τὰ ἀνωτέρω περὶ τῶν κατὰ τὴν Ἀκρόπολιν ἀνασκαφῶν ὅτε ἐγνώσθη ὅτι τὰς τελευταίας ταύτας ἡμέρας εὐρέθησαν τρία μεγάλα τεμάχια ἐκ τῶν πλακῶν τοῦ θωράκειου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀπτέρου Νίκης, ἔχοντα ἀναγλύφους μορφάς, ἐν αἷς διακρίνονται τέσσαρες Νικαὶ καὶ ἐν τρόπαιον. Καὶ εἶναι μὲν βεβλαμμένα τὰ νέα τεμάχια, ἀλλ' εἶναι ὅμως σπουδαίωτατα, διότι ἐνομιζέτο ὑπὸ τῶν ἀρχαιολόγων ὅτι πᾶσαι αἱ γυναικαὶ μορφαὶ τοῦ Ναοῦ εἶχον ἀνευρεθῆ κατὰ τὰς πρώτας πρὸ ἐτῶν ἀνασκαφάς. Πλείονα καὶ λεπτομερέστερα ἐν τῷ προσεχῇ τεύχει.

— Ὁ διευθυντὴς τοῦ ἀρχαιολογικοῦ τμήματος τοῦ μουσεῖου τοῦ Λούβρου κ. Ραβαισιῶν ἀνακοινῶν ἐν τῇ συνεδριάσει τῆς 4 Μαΐου τῆς Ἀκαδημικῆς τῶν ἐπιγραφῶν καὶ γερμμάτων νεοκικῆν Ἀθήκων παριστώσαν γυναῖκα ἢ ἐνδύουσι δύο θεραπαινίδες, παρετήρησεν ὅτι τὰ ἐν χρήτει παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλησι πένθημα χρώματα ἦσαν τὸ ἐρυθρὸν καὶ τὸ λευκὸν ὅπως σήμερον τὸ ἰσχυρὸν καὶ τὸ μέλαν. Εἶναι δὲ λόγου ἄξιον νὰ γείνη γνωστὸν ἂν οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνες ἔδωκεν τὸ ἐρυθρὸν χρῶμα μετὰ τῆς αὐτῆς ἐντάσεως μεθ' ἧς καὶ ἡμεῖς. Διότι τινὰ ἔθνη ἄλλην γνώμην ἔχουσιν ὅσον οἱ ἄγγλοι, οὓς καὶ τὰ ζῶηρότατα τῶν χρωμάτων δὲν ἐνοχλοῦσι διότι τὰ αἰσθάνονται ἄλλως ἢ ἡμεῖς.

— Ὁ κ. Λέων Ἑζέ (Leon Heuzey) ἐν τῇ Ἐταιρίᾳ τῶν ἀρχαιολόγων τῆς Γαλλίας ἀνεκοίνωσεν εἰς τοὺς συναδέλφους του ἀνακάλυψιν, καθ' ἣν τὸ κόσμημα τὸ φερόμενον ὑπὸ τῶν κυριῶν σήμερον καὶ καλούμενον *Suivez-moi* ἦν γνωστὸν ταῖς ἀρχαίαις κυρίαῖς. Ἐν τούτῳ ἔγκειται ἡ διαφορὰ ὅτι τὸ σημερινὸν *Suivez-moi* εἶναι ταινία προσκεκολλημένη ὀπισθεν τοῦ πύλου ἢ ἀνηρτημένη ἀπὸ τοῦ τραχήλου καὶ κυματίζουσα εἰς τὸν ἀνεμον, ἐν ᾧ τὸ παλαιὸν ἦν παντοῖον εἶδων κόσμημα. Ὁ κ. Ἑζέ εἶχεν ὑπ' ὄψιν ταῦτα λέγων ἀρχαῖον ἀμφορέα, ἐφ' οὗ εἰκονίζεται γυναικεὶς πόδες, οὗ τὸ πέλμα ἔχει ἐπιγραφὴν ΑΚΟΛΟΥΘΟΙ. Ὡστε αἱ ἀρχαῖαι κυρίαι ἦσαν ἀκριβέστεραι τῶν σημερινῶν ἴδιος δὲ τρόπος τοῦ δεικνύειν τὸν πόδα ἀπεκάλυπτε τὴν κεκρυμμένην λέξιν ἢ πολλὰ καὶ τὴν ἀπετύπου ἐπὶ τῆς ἄμμου. Τὸ περιέργον δ' εἶναι ὅτι ὁ συρμός οὗτος διετηρήθη ἐπὶ πολὺ καὶ ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς λέγει ταῦτα ἐν *Παιδαγωγῷ* βιβλ. β' κεφαλ. ια' «Αἰσχρὰ γὰρ ἀληθῶς τὰ σαρδάλια ἐκεῖνα, ἐφ' οἷς ἐστὶ τὰ χρυσεὰ ἄθεμα· ἀλλὰ καὶ τοὺς ἡλούς ἐλιχοειδῶς τοῖς καττύμασιν ἐγκατακρούειν ἄξιόν ἐστιν,

πολλὰ δὲ καὶ ἐρωτικὸς ἀσπασμὸς ἐγγράπτουσιν αὐτοῖς, ὡς ἂν ἐκ τῆς ἐπιβάσεως ρυθμίζουσαι τὴν γῆν καὶ τὸ ἔταιρικόν τοῦ φρονήματος ἐκ τοῦ βαδίσματος ἐναποφραγίσωνται.»

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Τὸν ληξάντα μῆνα πέντε ἐγένοντο συνεδριάσεις πέντε δ' ἀνεγνώσθησαν ἀναγνώσματα.

Ὁ κ. Κωνστ. Βάμβας τακτικὸν πᾶρδρον μέλος ἀνέγνω ἱστορικὴν μελέτην περὶ Ἀλβαρίας καὶ Ἀλβαρῶν.

Ὁ κ. Τιμολέων Ἀργυρόπουλος ὑψηγῆτης ἐνεργὸν τακτικὸν μέλος ἀνέγνω ὑπόμνημα περὶ λαλοῦντος τηλεγράφου.

Τοῦ κ. Σπυρ. Ζαμπελίου ἐπιτίμου μέλους ἐν Λιθόρῳ ἀνεγνώσθη γλωττολογικὴ ἐπίκρισις, περιπέτεια τοῦ ῥήματος Θουράω.

Τοῦ κ. Στεφάνου Βλαστοῦ ἀντεπιστέλλοντος ἐν Μασσαλίᾳ μέλους ἀνεγνώσθη διατριβὴ περὶ τῆς ἐπιδράσεως τῆς ἐμπορίας ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας.

Τοῦ κ. Γεωργίου Νέγκα ἐν Ζακύνθῳ ἀντεπιστέλλοντος μέλους ἀνεγνώσθη διατριβὴ περὶ τοῦ τέλους τῆς Εὐρώπης ὑπὸ γεωλογικῆν ἐποχῆν.

Γενομένων τῶν ἀρχαιρεσιῶν τοῦ ἀπὸ τοῦ προσεχοῦς Σεπτεμβρίου ἀρχομένου ἐγ' ἔτους ἐξελέγησαν:

Ἐπίτιμος πρόεδρος Κωνσταντῖνος Παπαρρηγόπουλος, τακτικὸς πρόεδρος Θρ. Ἀγγελόπουλος Ἀθάνατος, ἀντιπρόεδροι Ἰω. Χ. Βάμβας καὶ Ν. Σολομός, γενικὸς γραμματεὺς Μ. Π. Λάμπρος, εἰδικοὶ γραμματεῖς οἱ Κ. Γ. Ξένος καὶ Εὐστρ. Ἰωαννίδης, ταμίας Σπ. Κονοφάος, ἐπιμελητὴς τῆς βιβλιοθήκης Π. Ι. Φέρμπος, διευθυντὴς τοῦ ἀναγνωστηρίου Α. Μάνος.

Μέλη δὲ τῶν διαφόρων ἐπιτροπῶν ἐξελέγησαν οἱ ἑξῆς:

Ἐπιτροπὴ Ἐξελεγκτικῆ. — Φ. Παρασκευαΐδης, Εὐδοξος Στρούμπος, Ἰ. Εὐκλείδης, Γ. Μολοχάδης, Δημ. Παπαγεωργίου, Κ. Χ. Βερσῆς, Δ. Ι. Φέρμπος.

Ἐπιτροπὴ Νεοελληνικῶν Ἀναλέκτων. — Π. Ι. Φέρμπος, Ἠλ. Τσιτσέλης, Δημ. Κυριακόπουλος, Ἀλ. Μωραϊτίδης.

Ἐπιτροπὴ πρὸς ἀγορὰν βιβλίων. — Ν. Μακκᾶς, Π. Λυκούδης, Α. Φραβασίλης, Εὐγ. Ζαλοκώστας.

Ἐπιτροπὴ πρὸς ἔκδοσιν βιβλίων. — Ἀθ. Παπαγεωργίου, Δ. Πατσόπουλος, Τιμ. Ἀργυρόπουλος, Ι. Καμπούρογλος.

Ἐπιτροπαὶ πρὸς ἐκλογὴν θεμάτων. — Α' Ἀ. Στούπης, Ν. Καλογερόπουλος, Σ. Χαλκοκονδύλης, Ἀ. Σουλτάνης. — Β' Τιμ. Λούης, Ἀ. Φαρασῆς, Ι. Κουμέλης, Α. Μανούσος, Ν. Γ. Πάσσαρης, Σπ. Παυλίδης, Γ. Βρούτος, Τ. Κτενάς.

Κοσμητόρες τῶν Σχολῶν τῶν ἀπόρων παιδῶν ἐξελέγησαν:

Σχολὴ Ἀθηνῶν. Ἐφορος Στ. Δραγοῦμης, κοσμητόρες Μ. Κατσιμπαλῆς, Κ. Λαμπαδάριος, Μ. Νούτης, Σ. Ἰωαννίδης, Ἐμμ. Δραγοῦμης, Τ. Ἀμπελάς.

Σχολὴ Σύρου. Κοσμητόρες: Π. Τσόλας, Ἐμ. Ψύχας, Α. Παπαδάμ, Κ. Σκληταμπάσης, ἀρχιμανδρίτης Μεθόδιος Παπαναστασάπουλος. — Ἐλεγκταί: Διον. Μακρῖνος, Ἐμμ. Λυκούδης, Σ. Μάτσης.

Σχολὴ Καλαμῶν. Κοσμητόρες: Ἀρ. Πανταζόπουλος, Σπ. Δουκῆκης, Ν. Στρατηγόπουλος, Α. Καραγιάννης, Ι. Κηταριόλος. Ἐλεγκταί: Π. Ι. Λυκούρτζος, Γ. Γεωργαντάκης, Α. Δεληγιάννης.

Σχολὴ Χαλκίδος. Κοσμητόρες: Ἀχ. Ἡλιζῆς, Ν. Δ. Σιδερικουδῆς, Κ. Φιλάρετος, Ν. Δημητριάδης, Γ. Φιλάρετος. — Ἐλεγκταί: Ν. Ἐπισκόπου, Ι. Εὐστρατιάδης, Ἐμμ. Βαβέας.

Σχολὴ Ζακύνθου. Κοσμητόρες: Δ. Μαρτελάος, Δ. Σομερίτης, Φ. Καρρῆρ, Ιω. Μάργαρης, Γ. Καρβελάς. — Ἐλεγκταί: Σ. Χ. Ραφτάνης, Δ. Μπάφας, Π. Χιώτης.

Σχολὴ Πατρῶν. Κοσμητόρες: Ν. Πάνου, Ν. Κορίλλος, Ἀ. Φραγκόπουλος, Α. Κοντογούρης, Κ. Γκολφινόπουλος. — Ἐλεγκταί: Μ. Βαμβακερός, Ο. Κρητικὸς, Α. Χοιδας.

Ὁ Σύλλογος συνῆψε σχέσεις πρὸς τοὺς ἐν Κεφαλληνίᾳ φιλοπροόδους Συλλόγους Ἡῶ καὶ Ἑλλάδα.

Ἐν τῷ Ἀναγνωστηρίῳ τοῦ Συλλόγου προσετέθησαν πλὴν τῶν ὑπαρχουσῶν ἐφημερίδων καὶ αἱ ἑξῆς γερμανικαὶ Kölnische Zeitung, Norddeutsche allgemeine Zeitung τοῦ Βερολίνου καὶ Deutsche Zeitung τῆς Βιέννης. Διὰ τούτων συνεπαύθη εἰς 104 ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐφημερίδων καὶ περιοδικῶν τοῦ Ἀναγνωστηρίου.

Ἐν τῇ συνεδριάσει τῆς 27 Ἀπριλίου τῆς Γαλλικῆς ἀκαδημίας τῶν ἐπιγραφῶν καὶ γραμμάτων ὁ κ. Λέων Ἐζῆ ἐποίησατο εὐμενῆ περὶ τοῦ περιοδικοῦ τοῦ Συλλόγου λόγον.

Ἡ τελετὴ τῆς ἀνακομιδῆς τῶν ὄπτων τοῦ ποιητοῦ Ἀλεξάνδρου Σούτσου ἀνεβλήθη εἰς τὸν Σεπτέμβριον κριθείσης ἀκαταλλήλου τῆς νῦν ἐποχῆς πρὸς τοιαύτας τελετάς.

Ἐξελέγησαν μέλη ἐπίτιμα ὁ ἑξοχος ἀγγλος ἱστορικὸς κ. Ἐδουάρδος Φρήμαν, ὁ κ. Τισσὼ πρέσβυς τῆς Γαλλίας ἐνταῦθα, ὁ κ. Οὐ. Καίτλερ διευθυντὴς τῆς Γερμανικῆς Σχολῆς, οἱ ἐν Ἰένᾳ καθηγηταὶ κκ. Πράιερ καὶ Χαίκελ καὶ οἱ Ἀμερικανοὶ κκ. Ἑρρίκος Χάινες, Ἑρρίκος Σμιθ, Ὀδυσσεὺς Γράντ, Ἰούλιος Χάου, Ἰωάννης Ἰάου, Πλίνυ Μίλς, Οὐίλλιέλμος Στύουν, Ρ. Σίμφον, Ἰωσήφ Χόρον, Ἐραστὸς Βρούξ καὶ Νικόλαος Βιέρνιγ. Ἐτι δὲ οἱ ἐν Σύρῳ κοσμητόρες τῆς σχολῆς τῶν ἀπόρων παιδῶν κκ. Ἐ. Ψύχας καὶ Ν. Παπαδάμ καὶ ὁ κ. Δ. Θωμαΐδης ἐνταῦθα.

Αἱ συνεδριάσεις τοῦ Συλλόγου ἔληξαν ἕνεκα τοῦ θέρους.

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ

ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΛΕΞΜΑΤΑ *

1

Ἄρκαδία

Τούτη γῆς—βλάχα βλαχοῦλα—
 τούτη γῆς τὴν ἔσκαβα
 μὲ τὸ ἄσημο μαχαῖρι,
 κι' ὅσο χῶ . . —βλάχα βλαχοῦλα—
 5 κι' ὅσο χῶμα ἔβγαλα
 τῶδαλα ἔς τὴ ρίζα μου,
 γιὰ νὰ φτιά . . —βλάχα βλαχοῦλα—
 γιὰ νὰ φτιάσω πέρασμα
 πέρασμα προσπέρασμα,
 10 νὰ περνᾶν—βλάχα βλαχοῦλα—
 νὰ περνᾶν ἑφτά πασάδαις
 δεκοκτὼ μπουλουμπασιάδαις,
 νὰ περνᾶ—βλάχα βλαχοῦλα—
 νὰ περνᾶ ἢ παληὰ μ' ἀγάπη
 15 νὰ με λυπηθῆ κομμάτι.

2

Ἄρκαδία

Ἰμπήκαν ἢ ἄσπραϊς ἔς τὸ χορὸ
 σὰν τὴ βαρκοῦλα ἔς τὸ γιὰλό,
 μὰ Ἰμπήκε μιὰ μὰ Ἰμπήκαν δύο,
 5 Ἰμπήκ' ἢ ἀγάπη π' ἀγαπῶ,
 ἔς ἄλλου χεροῦλι πιάστηκε
 καὶ Ἰμένα μ' ἀπαράτησε.
 Φεύγ' ἀπ' αὐτοῦ κ' ἔλ' ἀπ' ἐδῶ
 μ' Ἰμένανε ποῦ σ' ἀγαπῶ,
 10 νὰ μὴ σε χεροπιάσουνε
 καὶ σε σφιχταγκαλιόσουνε,
 καὶ σφίξουν τὰ δακτύλια σου
 καὶ ἔγοῦν τὰ δαχτυλίδια σου.

* Ἐξ ἀνεκδότου συλλογῆς Περικλέους Γ. Ζερλέντου.

3

Ἄρκαδία

Ἄπ' τὴν Πόλι καταβαίνω
 σὲ περιβολάκι Ἰμπαίνω
 ἔβρισκω τὰ κλαριά περίσσια
 λεμονιαὶς καὶ κυπαρίσσια,
 5 βρίσκω μιὰ μὴληὰ ἔς τὴ μέση
 Ἰποῦ φαίζουσαν νὰ πέση.
 Ἰπά' ὁ νηὸς νὰ κόψη μῆλο
 καὶ μαραίνεται τὸ φύλλο
 —Μὴ μου κόψεις, νηέ, τὸ μῆλο
 καὶ μαραίνεται τὸ φύλλο*
 10 τᾶχει ἀφέντης μετρημένα
 κ' ἢ κυρὰ λογαριασμένα
 ἔς τὸ χαρτί καὶ ἔς τὸ δεφτέρι
 μὲ τὸ παχουλὸ τῆς χέρι.

4

Ἄρκαδία

ἸΟ Καβουρίνος μῶσταιλε νὰ Ἰπά νὰ μ' ἀνταμώση
 νὰ Ἰπάμε νὰ πατήσωμε ἔς τὸ Ἰρηνὸ ἕνα Ἰπίτι
 νὰ πάρουμ' ἄσπρα καὶ φλουριά, φλουριά καὶ ρουμπουκιόδαις*
 νὰ πάρουμε τὴν τσοῦπα του τὴ δόλια Παναγιώτα,
 5 πῶχει λαμὸ γιὰ τὰ φλουριά, μεσοῦλα γιὰ ζουνάρι
 καὶ δάκτυλα μασουρωτὰ γιὰ πέντε δαχτυλίδια.

5

Ἄμοργός.

ἸΣὲ δενδρὶ Ἰσὲ τριά κλωνάρια
 κάθονται τριά παλληκάρια,
 καὶ μιὰ κόρη ἔρωτευμένη
 κάθεται Ἰψηλὰ καὶ φαίνει,
 5 καὶ διαλέγει τὸ μεστάξι
 μὲ τὸ νοῦ καὶ μὲ τὴν τάξι,
 καὶ διαλέγει τὰ μασοῦρια
 μὲ σκοπούς καὶ μὲ τραγοῦδια.

10

«Παλληκάρια μ' ἀφ' τὰ ξένα
λυπηθῆτέ με καὶ μένα
ποῦμαι ἢ δόλια χρυσοχέραι,
Οἰκονόμου θυγατέρα.

15

Νὰ κεντήσω ἴνα μαντήλι
νὰ σκουπίζεσθε ἔς τὰ χεῖλη,
νὰ χη γύρω γύρω τράναις
καὶ ἔς τὴν ἀκριά μαντζουράναις,
καὶ μιὰ λεμονιά ε' τὴν μέση
νὰ λυγίζεται νὰ πέση.»

20

—Λεμονιά λεμόνισέ με
δυὸ λεμονιά χαρισέ με.
—Ἰὼ ποτίζω Ἰὼ σκαλίζω
μὰ λεμονιά δὲ χαρίζω,
γιατὶ τὰ χω μετροημένα
ἔς τὸ δεφτέρι παρασμένα.»

6

5

Μιὰν ἡμέραν ἦτο σκόλη ἦτο καὶ ψιλὴ βροχὴ
καὶ καθόμουν ἢ καυμένη εἰς τὸ σπῖτι μοναχὴ
ἦρτε ὁ νηὸς ἔπου μὲ ἰγάπα καὶ μου ἔπῃρε τὸ φιλι
—Τὸ φιλι δὲν εἶναι κρῖμα, εἶναι πρᾶμμα φυσικὸ
καὶ ἐγὼ θά σού το πάρω ποῦμαι καὶ πνευματικὸς.

10

—Σώπα, σώπα, δάσκαλέ μου, μὴν τ' ἀκούσῃ ἢ γειτονιά
καὶ τὸ ποῦνε τοῦ Δεσπότη καὶ σου κόψει τὰ μαλλιά.
—Σὰ μου κόψει τὰ μαλλιά μου δέ μοι κόβει τὴ ζωὴ
ἀπ' τὰ χέρια μου δὲ φεύγεις κορασιδα τρυφερή.
Τρέχει τρέχ' ἢ κορασιδα τὸ Δεσπότη νὰ εὐρῇ
κί ὁ Δεσπότης ἔπεισέ τὴν καὶ τῆς ἔπῃρε τὸ φιλι.

7

5

Ἰάνω ἔς τὸ τρίκορφο βουνο
μάννα καὶ θυγατέρα δυὸ.
Ἐπλέκαν τὸν ἀμάραντο
καὶ τὰρσενικοῦστανο
καὶ κεί βρόσκουν ἴναν ἄρρωστο
καὶ κείτουντ' ἀπ' τὸν Ἀῦγουστο.

—Τσάτσουλά μ', κί ἄς τον ἴπάρωμε
τὸν ἄρρωστο ἔς τὸ σπῖτι μας.

—Μωρή, τί θά τον κάνωμε
ποῦ μεις ψομί δὲν ἔχομε.

10

—Μάννα μ', τὸ μπειραδάκι μου,
μὲ φτάνει ἐμὲ καὶ κείνονε.

—Μωρή τί θά τον κάνωμε
ποῦ βούχα μεις δὲν ἔχομε;

15

—Μάννα μ' τὸ κρεβάτάκι μου
μὲ φτάνει ἐμὲ καὶ κείνονε.

—Κ' ἔπειτα ἴαν τον ἴπάρωμε
τί θά τον ἀποκώμομε;

—Ὅταν τον ἀναρρώσωμε
θά τονε στεφανώσωμε.

20

8.

Τοῦ Κωσταντῆ ἢ μάννα κλαὶ καὶ κλαὶ γιὰ τὸν υἱὸ τῆς
—Γιὲ μου καὶ ποῦ βραδειάζεσαι καὶ ποῦ λαμπροφρένεις;

—Ἐ τὴ φυλακὴ βραδειάζομαι καὶ κεί λαμπροφρένω

—Θαμμάζομαι σε, Κωσταντῆ, ποῦσουν καὶ παλληκάρια
πῶς δὲν τὴν σπᾶς τὴ φυλακὴ νὰ γείνης φυλακάρης.

5

—Θαρρεῖς, μάννα, κ' ἢ φυλακὴ πῶς εἶν' περιβολάκι
νὰ χη μηληναὶς καὶ νεραντζιαὶς δάφναις καὶ μερσινίτσαις;
ἔχει περούνια καὶ καρφιά καὶ πόρταις σιδερέναις;
κί ὅταν ἀνοίξουν τὰ κλειδιά καὶ στηλωθοῦν ἢ πόρταις,
θαρρῶ πῶς θά με πάρουνε νὰ πὰ νά με κρεμάσουν.

10

9.

Ἐνα Φραγκάκι ἀφ' τῆ Φραγκιά
μοῦ μῆγυσε πῶς μ' ἀγάπα
μοῦ στέλλει μῆλα τέσσερα
σεντόνια δεκατέσσερα

μοῦ στέλλει κτένει καὶ γυαλί

5

κ' ἕνα καπέλλο καναρί

τὸ κτένι νὰ κτενίζωμαι

καὶ τὸ γυαλί νὰ βλέπω,

καὶ τὸ καπέλλο νὰ φορῶ

τὸ νέο ν' ἀπαντέχω.

10

10

Ὅσοι τὸ χορὸ κρατεῖτε
 ἴφικραστεῖτε μου νὰ ζήτε,
 νὰ σας ἴπῳ γιὰ μιὰν ἀγάπη
 πίκραις βάσανα π' ἐγάθη,
 5 πίκραις βάσανα καὶ λόγια
 καὶ καῦμοι καὶ μυρολόγια
 ἴπ' ἀγαπῶ νὰ χελιδόνι
 κι' ἡ μαννοῦλά του μαλόνει
 τὸ μαλόνει τὸ τσιτσιρίζει,
 10 τὴν καρδοῦλά μου ραίζει.

11

Ὡ Ἥλιε μου χαμήλωσε καὶ ἴπαρε τὴ γραφή μου
 περικαλῶσε νὰ τὴν ἴπαρε καὶ ποῦνε τὸ πουλί μου
 καὶ σὰν τὴν πιάση τὴ γραφή καὶ σὰν τὴν ἀναγνώση
 πίκραις καὶ μαῦρα δάκρυα τὸ στήθος θὰ γεμῶση
 καὶ σὰν τὴν ἔκανα κ' ἐγὼ μὲ τὴν ψυχὴ ἴς τὸ στόμα,
 λιγοθυμικὰ μοῦροχούντανε κι' ἀκούμπαρα ἴς τὸ στῶμα.

12

Κίτρινο λουλουδάκι μου,
 πότε θὰ κοκκινίσης
 γιὰ νὰ με παρηγορήσης
 — Τὸ Μάϊ τὸ μῆνα βγαίνω ἴγῳ
 5 τότε θὰ κοκκινίσῳ
 γιὰ νὰ σε παρηγορήσω.
 Καρσι' ἴς τὰ παραθύρια σου
 θὰ στήσω τὸν ὄντά μου
 τράβα το γερόντισσά μου.
 10 Νὰ θρέψῳ τὸ κουκοῦλί μου
 νὰ βγάλῳ τὸ μετὰξι
 νὰ σε πάρῳ μὲ τὴν τάξι
 νὰ βγάλῳ λίτραις ἑκατὸ
 κι' ὀκτάδες πέντε δέκα
 15 πῶς νὰ σ' ἐπαιρῳ γυναῖκα.

Μὰ ἴπῃρε ὁ νηὸς τὰ βώδια του
 καὶ πάει ἴς τὸ χωράφι
 τὸ τριαντάφυλλο μὲ τάνθη
 Παίρνει κ' ἡ κόρη τοῦ πάει ψωμί
 γιὰ νὰ φάει καὶ νὰ πιούνη
 20 καὶ νὰ γλυκοφιληθοῦνη
 — Ἄφσε, βρέ νηέ, τὰ βώδια σου
 κ' ἔλα νὰ φῶς νὰ πιούνη
 καὶ νὰ γλυκοφιληθοῦνη.
 Κι' ἄρχεψε ὁ νηὸς τὰ μέτωρα
 25 κ' ἡ κόρη τὰ παιγνίδια
 τοῦ νὰ τοὺς φῶν τὰ ἴδια.

13

Πατήσανε τὰ Βέρβενα—μῶρ' σήμερα—
 τὸ βγάινανε τιβάνι
 καυμένε Ντελιγιάννη.

ἴπῃραν φλωριά—μῶρ' σήμερα—
 ἴπῃραν μαργαριτάρια,
 5 τρεχάτε παλληκάρια.

σῆς ἴπῃραν μίκα νηόνυφη—μῶρ' σήμερα—
 τριῶν μηνῶ νυφοῦλα
 μῶρ' Βερβενοτοπούλα.

ἴμπροστὰ τὴν πᾶν δὲν περπατεῖ—μῶρ' σήμερα—
 ἴπίσω καὶ κοντοστέκει,
 10 χαρᾶς τον ἴποῦ τὴν ἔχει.

Περπάτει ἄστρο περπάτει αὐγὴ—μῶρ' σήμερα—
 περπάτει νηοφυοῦλα
 μῶρ' Βερβενοτοπούλα,
 15

Μὴ σὲ βροῦνε τὰ φλωργιά—μῶρ' σήμερα—
 καὶ τὰ μαργαριτάρια
 —τρεχάτε παλληκάρια.—

Δὲ με βαραίνουν τὰ φλωριά—μῶρ' σήμερα—
 καὶ τὰ μαργαριτάρια
 —τρεχάτε παλληκάρια.—

Μόν' μὲ βαραίνει τὸ παιδί—μῶρ' σήμερα—
 τοῦ τᾶψα ἴς τὴν κούνια
 μῶρ' Βερβενοτοπούλα.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ. — Ὁ Παύλος Μυσσέ ἀδελφὸς τοῦ γνωστοτάτου Γάλλου ποιητοῦ Ἀλφρέδου Μυσσέ ἐδημοσίευσε περίεργον αὐτοβιογραφίαν τοῦ ἀδελφοῦ του μετ' ἀνεκδότων ὅλων ποιημάτων καὶ ποιητικῶν δακρυμίων.

— Ἡ Βασιλίσα Βικτωρία μαθοῦσα ὅτι σώζονται τρεῖς νεάνιδες συγγενεῖς τοῦ διασήμευ συγγραφέως τοῦ *Ροβινσώνας* Δανιὴλ Φόε, διέταξεν ὅπως ἐκ τοῦ ἰδίου αὐτῆς ταμείου χορηγῆται ἑτησίαι εἰς ἐκάστην σύνταξις ἐξ 75 λιρῶν στερλινῶν.

— Ἐν Λονδίῳ ἐπωλήθη συλλογὴ αὐτογράφων 28,500 φράγκων, ἐν οἷς ἐν τοῦ Νεύτωνος πωληθὲν 1500 φρ. καὶ ἐν τοῦ Πασχάλ τῆς αὐτῆς τιμῆς ἐν τοῦ Ὀλιβιέρου Κρόμβελ ἐπωλήθη 1105 φρ. ἐν τοῦ Ἐρρίκου Η' 1000 φρ., ἐν τοῦ Γαλιλαίου 695 φρ. ἐν τοῦ Σκθοναρόλα 600 φρ. κτλ.

— Ἡ Σκωτία ἐώρτασε κατ' αὐτὰς τὴν ἑκατονταετηρίδα τοῦ διασημοτάτου αὐτῆς ποιητοῦ Ῥοβέρτου Πούρους δι' ἀγάλματος ἀνεγερθέντος ἐν τινι τῶν πλατειῶν τῆς Γλασκώθης, γενομένου διὰ συνεισφορᾶς ἧς μετέσχον μόνον οἱ Σκῶτοι ἐργάται. Διότι ὁ Ῥοβέρτος ἦν ἐργάτης τὸ πρῶτον, μετακομίζων λίθους διὰ χειραμάξης, καθ' ὅλην δὲ τὴν ζωὴν του ἐπάλασε κατὰ τῆς πενίαις.

— Ἐν τῶν μεγίστων ἀγγλικῶν περιοδικῶν τὸ *Contemporary* ἤλλαξε διεύθυνσιν καὶ μετέθετο εἰς τὰς χεῖρας ἑταιρίας, ἧς πολλὰ μέλη ἀνήκουσιν εἰς τὴν μεθοδιστικὴν διαμαρτυρομένην αἴρεσιν. Τὸ νέον αὐτῆς ὄνομα ἔσται *19th Aἰών* καὶ συντάσσεται ἀναφέρονται οἱ ἐξοχώτεροι Ἄγγλοι συγγραφεῖς ἐν οἷς ὁ Τύνδαλλ, Τέννυσον, Οὕξλεϋ, ὁ καρδινάλιος Μάννινγκλ.

* *

ΤΕΧΝΑΙ ΚΑΙ ΕΠΙΕΤΗΜΑΙ. — Κατὰ τινα σημείωσιν τοῦ καθηγητοῦ τῆς χημείας κ. Ἀ. Χρηστομάνου περιεχομένην ἐν τῇ «ἐκθέσει περὶ τῶν πεπραγμένων ἐν τῷ στατιστικῷ συνεδρίῳ τῆς Βουδαπέστης, ὑπὸ τοῦ τμηματάρχου κ. Α. Μανσόλαν» τὰ ἐξῆς μεταλλικὰ ὕδατα ὑπάρχουσιν ἐν Ἑλλάδι.

Α') *Λεμοπηγαί.* Ἐν Μήλῳ εἰς θέσιν Προβατῆ ἔχουσα ἀεριώδες ἀνθρακικὸν ὄζον καὶ ὑδροθεῖον θερμικότητος 28°. Ἐν Κύθῳ εἰς θέσιν Λάκκος, ἔχουσα θερμὸν ἀέρα καὶ ἀνθρακικὸν ὄζον. Ἐν Σουάκια ἐπὶ τοῦ ἰσμοῦ τῆς Κορίνθου ἔχουσα ὑδροθεῖον καὶ ἀνθρακικὸν ὄζον 45°. Β') *Ὀξυανθρακικά.* Ἐν Μήλῳ (Πρωτοθάλασσα) καὶ ἐν Γυθείῳ (Σκούταρι.) Γ') *Ἀλκαλικά.* Ἐν Ἄνδρῳ (ὕδωρ Ἀποικιδῶν), ἐν Ἐρμιόνη (ἄγ. Ἀνάργυροι), ἐν Καστριωτίσῃ (Μαυρολιθάριον Παρνασσίδος) καὶ ἐν Αἰδηψῷ μία τῶν τεσσάρων πηγῶν. Δ') *Ἀλιπηγαί.* 1) *Χλωριούχοι,* ἐν Ἀλῆ Γ'ζελεπῇ Πατρῶν 36°, ἐν Ἐλευσίνι, ἐν Μήλῳ (Κακὴ Σαῖλα, Θερμιτιὰ), ἐν Ἀργολίδι δύο θερμαὶ πηγαί, ἐν Κρημαστῇ Λαρίσῃ Φθιώτιδος θερμῆ, ἐν Παράλιῳ Ὀπούντος Λοκρίδος, ἐν Λουτρα-

κίω δύο πηγαί, ἐν Κατακόλῳ (ἀκρωτήριον Ἰχθύος), ἐν Κύθῳ (Κάκαβος) θερμῆ, ἐν Κεγγρεαῖς (λουτρὰ Ἀφροδίτης), ἐν Βάρῃ ἐν ταῖς ὑπορείαις τοῦ Ἰγρητοῦ, ἐν Πάρῳ (ἄγ. Ἀνάργυροι) 2) *Θεϊκαὶ νατριοῦχοι* ἐν Θερμοπούλαις, Θήρῳ, Φρεαττύ Πειραιῶς. 3) *Θεϊκαὶ μαγνησιοῦχοι* ἐν Μήλῳ ἀνατολικῶς τοῦ Κάστρου, ἐν Αἰγίῳ (ὕδωρ Ἀστυναμίας) καὶ ἐν Ἐπιδαύρῳ (Λιγυροῖδ) κρήνῃ Ἀσκληπιοῦ. Ε') *Σιδηροῦχα* ἐν Κυθήροις, Ἀστῷ Ἀκαρνανίας, Θερμοπούλαις, Μήλῳ, Καρυστοπόλει Λακωνίας ὕδωρ μέλαν. Σ') *Θειοῦχα* ἐν Κυλλήνῃ, ἐν Μεθάνοις (Βρωμολίμνη), ἐν Ἰπάτρῃ, Σαλλοῦντι Ὀλυμπίαις (Καίχρα), ἐν Μήλῳ δύο (Μανδράκι καὶ Κέλαμος), ἐν Ζακύνθῳ, ἐν Νέῳ Καμένη Ὀθήρας, ἐν Αἰδηψῷ, ἐν Πολιανοῖς (Βρωμόδρυσι) παρὰ τὴν Μεγαλόπολιν, ἐν Σκουτάρει (Γυθείου), ἐν Κύθῳ (ἄγ. Ἀνάργυροι), ἐν Κεφαλληνίῳ (ἀγία Ἐλεῦσα).

— Ἡ ἀκαδημία τῶν ἐπιστημῶν τοῦ Ταυρίνου θὰ δώσῃ κατὰ πρῶτον τῷ 1879 βραβεῖον ἐκ 12000 φρ. εἰς ἐκεῖνον ὅστις ἐν τῇ τετραετίᾳ ἐποιήσῃ τὴν ἀξιολογωτέραν ἀνακάλυψιν ἢ ἐδημοσίευσῃ τὸ καλλίτερον βιβλίον περὶ τῆς φυσικῆς ἱστορίας, τῶν μαθηματικῶν, τῆς χημείας, τῆς φυσιολογίας καὶ παθολογίας ὡς ἐπίσης τῆς γεωλογίας, τῆς γεωγραφίας καὶ τῆς ἀπογραφικῆς. Τὸ βραβεῖον τοῦτο ἔσται διεθνές.

— Νέα ὑποβρύχιος σύραγξ μελετᾶται νῦν ἐν τῷ στενῷ τῆς Γιβραλτάρης, ἧτις θὰ ἐνώσῃ τὴν Εὐρώπην μετὰ τῆς Ἀφρικῆς. Ἡ δαπάνη τοῦ ἔργου θὰ ὑπερβῇ τὰ 100,000,000 φράγκων, αἱ δ' ἐργασίαι θὰ ἀρχίσωσιν ἀπὸ μὲν τῆς Ἰσπανίας ἀπὸ τῆς πόλεως Ἀλγέριαι, ἀπὸ δὲ τῆς Ἀφρικῆς ἀπὸ τοῦ Ταγκέρ.

— Κατὰ μῆμῃσιν τοῦ Λονδίνου πρόκειται καὶ οἱ Παρίσιοι νὰ ἐνωθῶσι δι' ὑπογείου σιδηροδρόμου. Γάλλοι μηχανικοὶ μετέβησαν εἰς Λονδίον, καὶ ἐσπούδασαν τὸ σύστημα τοῦτο, τὸ δὲ δημοτικὸν συμβούλιον ἀπέστειλεν ἐπιτροπὴν ἐκ τεσσαρᾶκοντα συμβούλων. Ἡ δαπάνη θὰ ἀνέλθῃ εἰς 150 ἑκατομμύρια φράγκων, τὸ δὲ ἡμερήσιον εἰσόδημα εἰς 140,000 φρ.

* *

ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ, ΠΕΡΙΗΓΗΣΕΙΣ. — Ὁ ὑπὸ τοῦ Ἐδουάρδου Στάμφορντ ἐκδοθεὶς ἐν Λονδίῳ ἐθνολογικὸς χάρτης τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας καὶ τῆς Ἑλλάδος μετεφράσθη καὶ γαλλιστὶ εὕρισκόμενος παρὰ τῷ βιβλιοπώλῃ τῶν Παρισίων Ε. Dentu. Ὡς γνωστὸν ὁ αὐτὸς χάρτης μετεφράσθη καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν ὑπὸ τοῦ κ. Ἡρ. Λαζαρίδου ἐπανορθωθείς ἐν πολλοῖς.

— Ἐξεδόθη ἐν Παρίσις *ἔθνογραφία καὶ στατιστικὴ τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας καὶ Ἑλλάδος* ὑπὸ τοῦ κ. Φ. Βιαγκόνῃ διαμειναντος ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐν Τουρκίᾳ ὡς ἀρχιτέκτονος καὶ μηχανικοῦ τῶν σιδηροδρόμων. Συνοδύεται δὲ ὑπὸ χρωμολιθογραφικοῦ πίνακος περιέχοντος τροποποιήσεις καὶ διορθώσεις ἐπὶ τῶν ἤδη παραδεδεγμένων βάσεων περὶ τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας. Αἱ πληροφορίες αὐταὶ τοῦ κ. Βιαγκόνῃ συνελέγησαν ἐπὶ τόπου καὶ βασιζόνται ἐπὶ κειμένων ἀθεντικῶν καὶ ἀναμνηστικῶν.

Κατὰ τὸν κ. Βιαγκόνην ὁ πληθυσμὸς τῶν ὑποτέλων τῶ Σουλτάνῳ κατοίκων τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας ἀνέρχεται εἰς 9,625,000 διανεμόμενος ὡς ἑξῆς·

Κατὰ φυλὰς

Τούρκοι	650,000	Κροάται	75,000
Ἑλληνες	3,700,000	Ἑρζεγοβίνοι	140,000
Βούλγαροι	3,100,000	Σέρβοι	550,000
Ἄλβανοί	520,000	Ἀρμένιοι	110,000
Κιρκάσιοι	200,000	Βλάχοι	90,000
Τάταροι	100,000	Ἰουδαῖοι	80,000
Μουσουλμανικὰ φυλὰ	310,000		

Τὸ ὅλον 9,625,000

Κατὰ θρησκείαν

Χριστιανοί. Ὀρθόδοξοι	7,765,000		
Καθολικοὶ	360,000		
Ἀρμένιοι γρηγοριανοὶ	110,000	8,135,000	

Μουσουλμάνοι	1,410,000		
Ἰουδαῖοι	80,000		

9,625,000

Οἱ δ' ἐν τῇ Εὐρωπαϊκῇ Τουρκίᾳ Ἑλληνες διανεμόνται ὡς ἑξῆς

Ἠπειρος καὶ κάτω Ἀλβανία	1,600,000
Θεσσαλία	500,000
Μακεδονία	600,000
Θράκη (ἀνέν Κωνσταντινουπόλεως)	500,000
Κωνσταντινούπολις καὶ ἡ ἀκτὴ τοῦ Βοσπόρου	500,000

3,700,000

Ἐξετάζων δὲ καὶ τοὺς κατοικοῦντας ἐν ταῖς νήσοις τοῦ Ἀρχιπελάγους, Κρήτη καὶ Μικρὰ Ἀσία συμποσεὶ τοὺς ἐν τῇ Τουρκίᾳ καὶ τῇ ἐλευθερᾷ Ἑλλάδι Ἑλληνας εἰς 7,800,000 ὡς ἑξῆς

Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος	1,600,000
Εὐρωπαϊκὴ Τουρκία ὡς ἄνω	3,700,000
Μικρὰ Ἀσία	2,000,000
Κρήτη, Κύπρος καὶ λοιπαὶ νῆσοι	500,000

Τὸ ὅλον 7,800,000.

Ἐν τούτοις δὲν συμπεριλαμβάνονται οἱ Ἑλληνες οἱ διεσπαρμένοι ἐν τῇ Μικρῇ Θαλάσσῃ, τῷ Διδάκῳ, τῇ Ῥωμανίᾳ κἀλ.

ΑΠΟΓΡΑΦΙΚΑ.—Ὁ ἀριθμὸς τῶν κατὰ τὸ ἐνεστὸς θέρος ἐγγεγραμμένων φοιτητῶν τῆς φιλολογίας, ἱστορίας καὶ φιλοσοφίας ἐν τοῖς πρῶτοις πανεπιστημίοις ἀνέρχεται εἰς 698.

—*Ἑλληνικαὶ φυλακαί.* Κατὰ τὰς ἐπίσημους παρὰ τῷ Ὑπουργεῖῳ τῶν Ἑσωτερικῶν πληροφορίας τῆς ὑπηρεσίας, ἡ ὅλη χωρητικότης τῶν ποινικῶν καὶ ἀνακριτικῶν τῆς Ἑλλάδος φυλακῶν ἀναριθμᾶται εἰς 4402 τετραγωνικὰ μέτρα, ἐντὸς τῶν ὁποίων κατὰ τὰ τέλη τῆς πρώτης τριμηνίας τοῦ 1877 ἔζον 4136 ἄνθρωποι, κατὰδικοὶ καὶ ὑπόδικοι. Αἱ φυλακαὶ αὗται διακρίνονται ὑπὸ τῆς Ἐφημερίδος τῶν Φυλακῶν (Μαΐου 1877), εἰς δύο κατηγορίας, ὧν ἡ μὲν πρώτη περιλαμβάνει τὰς φυλακὰς τὰς διατελούσας ὑπὸ πολλῶ χειρόνας ὄρους (διότι πράγματι ὑπάρχουσι καὶ τοιοῦτοι), ἡ δὲ δευτέρα τὰς διατελούσας ὑπὸ ὄρους ἥττον ὀλεθρίους.

Α' Κατηγορία.

Φυλακαὶ Μενδρεσὲ ἐν Ἀθήναις	170 μέτρα	213 κρατούμενοι
» Τριπόλεως	180 »	212 »
» Ναυπλίας (Ἀκροναυπλίας)	440 »	503 »
» Σπάρτης	180 »	204 »
» Καλαμῶν	275 »	296 »
» Πύλου	304 »	341 »
» Κυπαρισσίας	140 »	141 »
» Κεφαλληνίας	129 »	186 »
» Ζακύνθου (Σωφρονιστήριον)	266 »	313 »
» Ῥίου	240 »	248 »
» Πατρῶν	100 »	125 »

ὅλον 2324 2782

Β' Κατηγορία.

Φυλακαὶ Γκαρπολᾶ ἐν Ἀθήναις	230 μέτρα	202 κρατούμενοι
» (Θεραπευτήριον ἰδιαίτερον)	— »	(21) »
» Ναυπλίας (Παλαμηδίου)	200 »	183 »
» Λαμίας	140 »	29 »
» Ἀμφίσης	97 »	59 »
» Χαλκίδος (3 φυλακαὶ)	270 »	195 »
» Μεσολογγίου	160 »	110 »
» Σύρου	120 »	67 »
» Κερκύρας (Σωφρονιστήριον)	220 »	178 »
» ἐν τῇ πόλει	60 »	14 »
» Ἀνακριτικαὶ	110 »	12 »
» Λευκάδος	105 »	40 »
» Ἰθάκης	186 »	118 »
» Ζακύνθου (Δοιμοκαθαρητήριον)	90 »	56 »
» Πύργου	100 »	70 »

ὅλον 2078 1354 »

Ἐάν συγκρίνωμεν τὴν χωρητικότητα καὶ τὸν πληθυσμὸν τῶν φυλακῶν τῆς πρώτης κατηγορίας πρὸς τὴν χωρητικότητα καὶ τὸν πληθυσμὸν τῶν τῆς δευτέρας, ἐνῶ ἐν τῇ πρώτῃ ἐπὶ 2324 μέτρων ζῶσιν 2782 ἄνθρωποι, ἐν τῇ δευτέρῃ ἐπὶ 2078 μέτρων ὑπάρχουσι 1354. Ἐπομένως λαμβανομένης ἐκ τῶν ἐνότων ὡς μονάδος ἀτυχοῦς, ἐνὸς μέτρου πρὸς πάντα ἄνθρωπον, ἰδοῦς ὅτι τὸ ταχύτερον ἐνώπιον τῆς ἀρχομένης θερμῆς τοῦ ἐνιαυτοῦ ὥρας πρέπει νὰ μεταβιβάσθωσιν ἐκ τῶν φυλακῶν τῆς πρώτης κατηγορίας εἰς τὰς τῆς δευτέρας 458 ἄνθρωποι.

— Κατάδικοι ἐν Ἑλλάδι. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς φυλακαῖς κρατουμένων (4136) ἀποτελεῖ τὸ 352^{ον} τοῦ ὅλου Ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ (1,457,894 κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1870). Ἡ ἀναλογία αὕτη φυσικῶς ἐκπίπτει, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν μόνου τοῦ ἀριθμοῦ τῶν καταδικῶν (3351), διότι ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ πληθυσμοῦ ἀποτελοῦσιν οὗτοι τὸ 435^{ον}. Ὅπως καὶ ἐν ἔχῃ, τὸ σύμπτωμα ἀμφοτέρωθεν εἶναι ἀξιοπαρατήρητον.

Οἱ κατάδικοι τῆς Ἑλλάδος δύνανται νὰ διαιρεθῶσιν εἰς ἑξὶ κλάσεις, ἐξ ὧν ἡ πρώτη περιλαμβάνει 53 καταδικασμένους εἰς θάνατον, ἡ δευτέρα 161 καταδικασμένους εἰς ἰσόβια δεσμὰ, ἡ τρίτη 1017 καταδικασμένους εἰς πρόσκαιρα δεσμὰ (ἐπὶ 10—20 ἐτῶν), ἡ τέταρτη 1198 καταδικασμένους εἰς εἰρηνὴν (5—10 ἐτῶν), ἡ πέμπτη 480 καταδικασμένους εἰς φυλάκισιν 2—5 ἐτῶν καὶ ἡ ἕκτη 812 καταδικασμένους εἰς φυλάκισιν μικροτέρων (3 ἡμερῶν μέχρι δύο ἐτῶν).

— Ὁ ὁλικὸς πληθυσμὸς τῆς Γερμανίας ἀνέρχεται κατὰ τὴν τελευταίαν ἀπογραφὴν εἰς 42,727,260 ψυχῶν, ἐξ ὧν 20,986,843 ἄνδρες καὶ 21,740,407 γυναῖκες. Ἐκ τούτων ἐν Πρωσίᾳ κατοικοῦσιν 25,742,414. Ἡ αὔξησις ἀπὸ τῆς τελευταίας ἀπογραφῆς εἶναι 1,668,468 ἢτοι 1 π. 0/0.

ΜΕΤΕΩΡΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

1877 ΜΑΙΟΣ (E. N.)

Βαρόμετρον		Θερμόμετρον ἐκ.	
Μέση θλίψις	750,67 χμ.	Μέση θερμοκρασία	20,62
Μεγίστη »	757,79 (τὴν 31 ^{ην})	Μεγίστη »	30,0 (τὴν 14 ^{ην})
Ἐλαχίστη »	742,74 (τὴν 19 ^{ην})	Ἐλαχίστη »	9,5 (τὴν 4 ^{ην})

Ἡμέραι βροχῆς 9 (ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος 33,10 χμ.) ἀστραπῶν 5 βροντῶν 2.

Ἄνεμοι ἐπνευσαν κατὰ 12 ἡμέρας ΝΔ, 8 Δ, 3 ΒΔ, 5 ΒΑ, 3 Ν.